TARTIŞMA ▶ KURAMLAŞTIRMA ▶ ARAŞTIRMA ▶

EKİN BELLETEN

ÜÇ AYLIK DERGİ

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE SOSYALİZMİN ÇÖZÜLÜŞÜ
Yalçın Küçük

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI VE İŞGÜCÜ POLİTİKALARI
Nurcan Süzal

5000 YILLIK BİR ÖYKÜ VE CUDİ DAĞI
Gürdal Aksoy

LACİVERT MAYOLU KIZ
Bilgesu Erenus

GAP'IN SOSYO-KÜLTÜREL BOYUTLARI
Ahmet Özer

EKONOMİ POLİTİK SÖZLÜĞÜ
Yalçın Küçük

1990
Bahar

İÇİNDEKİLER

Yalçın Küçük
SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE SOSYALİZMİN ÇÖZÜLÜŞÜ 5

Nurcan Süzal
TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI VE İŞGÜCÜ POLİTİKALARI 15

Gürdal Aksoy
5000 YILLIK BİR ÖYKÜ VE CUDİ DAĞI 28

Bilgesu Erenus
LACİVERT MAYOLU KIZ 33

Ahmet Özer
GAP'IN SOSYO-KÜLTÜREL BOYUTLARI 42

Yalçın Küçük
EKONOMİ POLİTİK SÖZLÜĞÜ 57

YAZI KURULU

Prof. Dr. **Erdem Aksoy**
Doç. Dr. **Yalçın Küçük**
Doç. Dr. **Şehmuz Güzel**
Doç. Dr. **Attila Erden**
Dr. **Nurcan Süzal**
Candan Baysan

Sahibi: Dönem Yayıncılık adına **Yalçın Küçük**
Yazı İşleri Müdürü: **Abdullah Keskin**

Yazışma Adresi: Konur Sokak 73/9 Ankara
Telefon: 125 93 78

BİZİM OFSET

BU SAYIMIZDA VURGULAR

Ekin Belleten, Öğretim Üyeleri Derneği ile birlikte, Türkiye'de tartışma, kuramlaştırma ve araştırma alanındaki bir boşluğu doldurmak üzere çıkartıldı. Ancak ilk iki sayıyı geride bırakırken, Öğretim Üyeleri Derneği bu süreçte fazla rol almadı. O ara Öğretim Üyeleri Derneği Başkanı Prof. Dr. Erdem Aksoy, Yönetim Kurulu üyesi Candan Baysan ve Denetçi Doç. Dr. Yalçın Küçük'ün karşı çıkmasına rağmen, YÖK yasa tasarısı nedeniyle S. Demirel'e gidilmesini, derginin diğer yarısı olarak hoş karşılamadık. Ekin Belleten'in tanıtımı, yazı temini ve dağıtımı konularında da Öğretim Üyeleri Derneği'nin fazla katkısı olmadı. Şu anda Ekin Belleten'in finansmanını ve dağıtımını Dönem Yayıncılık yapmaktadır.

Ekin Belleten Türkiye üniversitelerinin dergisidir. Üniversitelerin dergi çıkartamadığı bir dönemde, üniversite içinden ve dışından genç asistanları, öğrencileri ve araştırmacıları yazı yazmaya, inceleme yapmaya teşvik etmek ve yazın hayatına nitelikli, düzeyli incelemeler katmak temel hedefimizdir. Türkiye'deki üniversitelerde yapılamayanı yapmaya çalışacağız.

Ekin Belleten'in önemli bir özelliği de, sadece sosyal bilimler alanında değil, tıptan arkeolojiye, matematikten güzel sanatlara kadar uzanan bir yelpazede, her daldaki araştırma, inceleme yazılarına yer vermesidir.

Ekin Belleten'de genel olarak ceviri yazılar yayımlamak istemiyoruz. Ancak çok gerekli gördüğümüz, gerçekten katkı niteliğindeki eserlerin çevirisini yayımlayabiliriz. Ayrıca bazı seçme yazıları da yabancı dilde yayımlamak istiyoruz.

Ekin Belleten'in bu sayısı da aksadı. Bu gecikmede, Dönem Yayıncılık'ın karşılaştığı bazı sorunların yanısıra, Yalçın Küçük'ün rahatsızlığı da önemli rol oynadı. Y. Küçük söz verdiği halde "Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü" başlıklı incelemesini, 1,5 aydır kendisine acı çektiren "entellektüel" spazmlar nedeniyle yetiştiremedi. Bu yüzden, kendisinin Sheraton Otel'de gerçekleşen ve İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından düzenlenen 15. İktisatçılar Haftası kapsamında katıldığı paneldeki konuşmasının bant çözümünü yayımlıyoruz.

Ekin Belleten'i yılda dört defa çıkartmayı hedefliyoruz, belki 1990 yılında bu gerçekleşemez, ancak Dönem Yayıncılık'ın olanakları buna elverişlidir.

Yayın Kurulu Başkanımız Prof. Dr. Erdem Aksoy, Karadeniz Teknik Üniversitesi Rektörü, TÜMÖD Trabzon Şubesi kurucusu ve başkanıydı. 1983'te 1402 sayılı yasayla görevinden uzaklaştırıldı. Şu anda, University of Jordan, Faculty of Engineering and Technology'de öğretim üyeliği yapmaktadır. Doç. Dr. Şehmuz Güzel SBF eski öğretim üyesidir. Şu anda Paris Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapmaktadır. Doç. Dr. Yalçın Küçük ODTÜ ve Gazi Üniversitesi eski öğretim üyesidir. Dr. Nurcan Süzal Gazi Üniversitesi, İktisat Bölümü araştırma görevlisidir ve Yayın Kurulu Sekreterliği'ni üstlenmektedir. Candan Baysan ODTÜ eski öğretim üyesi ve İslam Ülkeleri İstatistik, Ekonomik ve Sosyal Araştırma ve Eğitim Merkezi eski uzmanıdır. Yazı İşleri Müdürümüz Abdullah Keskin Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih, Coğrafya Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü 4. sınıf öğrencisidir.

Bu sayımızda Yalçın Küçük'ün yukarda sözü edilen çalışması yanında1985 yılından beri sürdürdüğü bir çalışmasının bazı bölümlerini "Ekonomi Politik Sözlüğü" adı altında yayımlıyoruz. Başka bölümlerine dergimizin ilerki sayılarında da yer vermeyi sürdüreceğiz. Yazar bu çalışmasını ilerde bir *Ekonomi Politik Ansiklopedi*si olarak yayımlamayı planlıyor.

Ahmet Özer, "GAP'ın Sosyo-Kültürel Boyutları" adlı araştırmasında, GAP'ın sadece ekonomik değil aynı zamanda sosyal ve kültürel yönden de çok büyük dönüşümler ve gelişmeler yaratabileceğine dikkat çekerek projenin kamuoyuna yanlış ve eksik tanıtıldığını vurguluyor. İncelemeyi eleştiri hakkımızı saklı tutarak tartışmaya sunuyoruz.

Nurcan Süzal "Türkiye'de İşgücü Piyasasının Yapısı ve İşgücü Politikaları" adlı incelemesinde Türkiye'deki işgücü piyasasının yapısını belirledikten sonra il bazında verilere dayanarak ve sektörel düzeyde ölçek-ücret ve işgücü verimliliği ilişkilerini rank korelasyonu ve ücret belirlenmesi tekniklerinin yardımıyla çözümlüyor.

Tiyatro ve senaryo yazarı Bilgesu Erenus "Lacivert Mayolu Kız" adlı kısa oyununda Avukat Gülçin Çaylıgil ile Prof. Dr. Hüsnü Göksel arasında, Çaylıgil'in hastalığı nedeniyle sıcaklığı artan, dostluğu önplana çıkartıyor. Bu dostluk aracılığıyla, her iki kişinin de kendi meslekleri, aydın konumları, kavgaları ve insan ilişkisine bakışları sorgulanıyor.

Genç araştırmacı Gürdal Aksoy dilbilimci bir yaklaşımla Nuh'un gemisinin Ağrı Dağı'nda değil de Cudi Dağı'nda olduğuna ilşkin kanıtları ortaya koyuyor.

Yeni sayılarımızda buluşabilmek umuduyla...

EKİN BELLETEN 90 BAHAR Sayfa 5-14

SOVYETLER BİRLİĞİ'NDE SOSYALİZMİN ÇÖZÜLÜŞÜ

Doç. Dr. Yalçın.Küçük

İktisat Fakültesi Mezunları Cemiyeti tarafından her yıl düzenlenen İktisatçılar Haftası'nın bu yıl 8-11 Mart tarihleri arasında yapılan 15'incisinin konusu "Değişen Dünya, Doğu Avrupa ve Türkiye" idi. İstanbul Sheraton Otelinde yapıldı. İlk günkü birinci oturumda Prof. Dr. G. Kazgan'ın yönetiminde, işadamı İshak Alaton, Doç. Dr. T. Arın, SHP Grup Başkanvekili Prof. Dr. O. Kumbaracıbaşı ve Doç. Dr. Y. Küçük konuştular. Basındaki yorumlara göre son derece renkli geçen ve "siyaset şölenine" dönüşen paneli, oturum başkanı Prof. Dr. G.Kazgan, "son yılların en güzel toplantısı" olarak niteledi. Panelden önce Devlet Bakanı Kâmran İnan, sözlerinin hükümeti bağlamayacağını söyleyerek, uzun bir konuşma yaptı. Konuşmasında, bol bol Garbaçov'un yaptığı "ihtilal"i övdü ve yabancı gazetelerden aktarmalar yaparak, Türkiye'nin büyük bir devlet olduğunu söyledi. Y. Küçük, *Ekin Belleten* için bu konuşmanın genişletilmiş halini yazacağını vaadetmişti, ancak hastalığı nedeniyle bu sözü yerine getiremedi. Bu nedenle yaptığı konuşmanın bant çözümünü, panelde sorulan sorulara verdiği yanıtlar ve konuşmasında kullandığı kaynaklardaki alıntılarla genişletelişmiş biçimiyle yayımlıyoruz. Konuşması, yayına hazırlamakta olduğu *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü* adlı kitabının 1. bölümünün çok kısa bir özetidir. Konuşma, dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Brejniyef Dönemi, ikinci bölümde İkinci Soğuk Savaş, üçüncüsünde Hruşof ve Garbaçov ilişkisi ve son bölümde Garbaçov'un sorunu anlatılmaktadır. Bant çözümü N. Süzal tarafından gerçekleştirilmiştir.

Böyle toplantılarda bir duygum güçlenir.

Herkes bilir, ben Türkiye'de solculuğu çok önemserim. Sağcıların da bu solculara karşı büyük kompleksli olduğunu bilirim, bugün de bunu gördüm.

Türkiye'nin bir Bodrum'u vardı, hiç kimse gitmezdi. Solcular oraya gitmeye başladılar, şimdi bütün sağcılar oraya gidiyor.

Ben bu solculuk okuluna ilk girdiğimde, eski solcular kürsüye çıkarlardı, "*Le Monde* böyle dedi, şu böyle dedi", devamlı *Le Monde*'den şurdan burdan alıntı yaparlardı, biz de dinlerdik. 40 yıl sonra, devleti etkilemişiz, Devlet Bakanı da buraya geldi, bütün gazetelerden ne okuduysa anlattı. Ona şunu söyledim: Bu yolla biz solculuğu hiçbir yere götürmedik. Onlar da Türkiye'yi bu yolla hiçbir yere götüremezler.

Sağcıların kompleksi var, benim de kompleksim var. Çok üniversiteden kovuldum. Türkiye'de üniversiteden en çok kovulan adam olduğum için, bir yere giderken, çantalarla kitaplar, notlar, kartlar getiriyorum. Üniversiteyi gittiğim yere taşıyorum. Buraya da yeni çıkmış kitaplar getirdim. Bir tanesi *Manufacturing Consent*, yazarlarından biri E. Hermann. Bu, Bakan'ın anlattığı yazıların nasıl manipüle edildiğini anlatan bir kitap. Bunların ciddiyetle ilgisi yok.

Ancak, hem Devlet Bakanı'nın hem de İ. Alaton'un konuşmasından kendi adıma çok rahatladım. Üniversiteden kovulduktan sonra yeni bir mesleğim var, her hafta bir defa DGM'ye gidiyorum. Orada da sürekli kendimi savunuyorum; ihtilal, iktidar, Sovyetler, devrim diye... Şimdi anladım ki devrim çok iyi bir şeymiş, Kâmran Bey'in ağzından "Ah, ne güzel devrim yapıyorlar" sözleri eksik olmadı, İ. Alaton Bey de öyle.

Ben Sovyetler Birliği işliyor dedim diye 142'den mahkum ettiriyorlar, bugünkü konuşmalardan ötürü sizi de mahkum ettirirler.

Bizim bazı yayınlarımız var, çoğunuz görmüyor, çünkü çıkar çıkmaz toplanıyor, orda çıkan yazılarda Moskova'dan aldığımız haberler de var. Biz eskiden sokaklarda solculuk yaptığımızda "Komünistler Moskova'ya!" diye bağırılardı. Şimdi de Moskova'da "Kominist1er Ankara'ya!" diye bağırıyorlar.

Konuşmam dört bölümden oluşuyor.

İlk bölümde Brejniyef dönemini anlatacağım. Garbaçov 1985 yılında 1. Sekreter oldu, orada bir geçiş dönemi var, ama bu dönemden önce, Stalin'den sonra Brejniyef dönemini ele almak istiyorum. Burada iki nokta var. Bu dönemi incelerken bütün kaynaklarımı Batılı Sovyetolojiden alacağım, bir-iki tane Sovyet kaynağı kullanacağım, gazete bilgileriyle Sovyetler Birliği'ndeki gelişmeleri izlemek mümkün değil. Daha ayrıntılı uzman çalışmalara dayanmak lazım. Benim de bu konuda kitaplarım vardır. Şunu çok açık söyleyebilirim; bir-iki Sovyetoloji Department'ı hariç, hepsi CIA'de çalışır. Bu da o kadar kötü değildir. Çünkü bilgi verir. Ben konuşmamın ilk 5 dakikasında 1985 yılına kadar bütün Sovyetoloji kitaplarından ve çoğunu CIA'nın yazmış olduğu kitaplardan alıntılar yapacağım.

Özet olarak şudur: Sovyet ekonomisi fevkaladedir, diyorlar. Bir tanesini söyleyeyim: *Manufacturing Consent*, yazarları E. Hermann ve M. Chomski, basının haberleri nasıl tahrip ettiğini çok güzel gösteriyor. Diğeri, M. C. Spechler diye birinin çalışması, *Soviet Policy Toward Technological Change Since 1975* adını taşıyor. Bu çalışma Congress of the US, ABD Kongresi'nin yaptırdığı bir araştırma. "No candid and careful observer of the Soviet Union would want to discuss the technological progress made by Soviet designers and engineers during the 1970's. The four million innovations aand rationalizing proposals reportedly introduced in 1980 alone cannot all be worthless. Outside studies have shown as much." (1) Türkçeye çevirirsek, 1970'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde 4 milyondan fazla yeni buluş olduğunu söylüyor. Yapılan ciddi çalışmalar da bunu doğruluyor diyor. Ciddi çalışma olarak da Julien Cooper'ı veriyor. 1985'e gelinceye kadar Amerikalılar Sovyet ekonomisinin çok sağlam ve sorunsuz olduğunu söylüyorlar.

İkinci çalışma, P. Cook diye bir Amerikalının çalışması. Dışişleri Bakanlığı İstihbarat ve Araştırma Dairesi'nde görevli. Çalışması, *Political Setting, Soviet Economic Prospects for the Seventies* adını taşıyor. Cook'un çalışması çok ilginç: "It must be remembered, however, that while recent performance and immediate prospects are dim, they deal with growth. The Soviet economy is not in a recession, much less a depression. In economic terms *per se*, there is no crisis." (2) Sorunların büyümeyle ilgili olduğunu söylüyor; "Sovyet ekonomisinde resesyon yok, depresyon yok, eğer tam iktisadi sözcükleri kullanırsak, bir kriz yoktur" diyor. Çok açık.

Bir başka çalışmadan söz edeceğim. M. S. Kuhn'un çalışması. Yazının sonunda Kuhn'un bir CIA araştırmacısı olduğu yazılıyor. Burada bir parantez açacağım.

---

(1) M. C. Spechler, "Soviet Policy Towards Technological Change Since 1975", *Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects, Selected Papers*, Joint Economic Committee, Congress of the United States, Washington, D.C., 1982 içinde, s. 99.

(2) Paul K. Cook, "The Political Setting", Soviet Economic Prospects for the Seventies, Joint Economic Committee, Congress of the United States, Washington, D.C., 973 içinde, s. 4

CIA'dakilerin hepsi istihbaratla uğraşmıyor. Bilim adamları, araştırmacılar da var. Amerika gibi bir toplumda CIA'da çalışmak çok önemlidir. Kuhn şunları söylüyor: "Soviet introduction of continuous casting, high voltage transmission lines, nuclear power, numerically controlled tools, and other major innovations did not lag more than a few years behind the West. Their diffusion has been slower in the USSR, partly owing to Soviet reluctance to scrap old equipment... On the other hand, plastic goods and civil communications have been quite backward... The Japanese steel industry has used many Russian inventions." (3) Sovyetler diyor, sürekli dökümde, yüksek voltajlı transmisyon hattında, nükleer güçte, sayısal kontrol aygıtlarında ve diğer önemli buluşlarda, Batı'dan ancak birkaç yıl geridedir. Ancak bunların yayılması daha yavaş oluyor.

Tabii benim burada Kuhn'dan ayrı, bir Sovyet uzmanı olarak, söyleyeceklerim şunlardır: Bu ayrı bir politikadır, kapitalist mantıkta emek gücü daha çok kullanılır. Sosyalist mantık bunun tersidir. Bağlı sermaye denilen sabit sermayeyi daha çok kullanır. Yani mevcut sermaye teknolojik olarak ıskartaya çıktığı zaman hemen üretimden çıkartmazlar, onu daha da kullanırlar. Bu Sovyet planlamasının temel özelliğidir. Amerika'da bir yeni çelik üretim yöntemi ortaya çıktığı zaman eskisi rekabet gücünü kaybeder. Sosyalist sistemde böyle değildir, eskisini de kullanır.

Kuhn ayrıca Sovyet çelik endüstrisinden Japonların çok yararlandıklarını söylüyor. Geri oldukları alanları plastik ve sivil haberleşme olarak veriyor. Ama yine Batılı kaynaklarda bütünüyle söylenen, bir sorunun olmadığıdır.

Böyle diyorlar.

Bronson ve Severin'in araştırmalarına geliyorum. *Soviet Consumer Welfare in Brezhnev Era* adını taşıyor, burada rakamlar var. "Under Brezhnev's leadership, the average level of living in the USSR has risen yearly by amounts that most westerners would consider exceptional. Diets have improved -more meat and other quality food and fewer starches are on the nation's tables. Consumer durables are found in more homes and are more available in stores... Russian dress has improved and the contrast with foreign clothing is less discernible." (4) Brejniyef döneminde Sovyetler Birliği'nde yaşam düzeyi bütün batılı gözlemcilerin olağanüstü olarak niteledikleri bir biçimde arttı, deniliyor. Yiyecekler gelişti, daha çok çeşitlendi: Dayanıklı tüketim malları her eve girdi, Sovyet insanının giysileri değişti, Batı'yla Sovyet insanının giysileri arasındaki farklılık azaldı diyor bu araştırma. Fert başına tüketim 1965-72 döneminde %5 artıyor, 1965-67 döneminde % 6,8 artıyor. Fert başına harcanabilir gelirin, disposable income, artışı ise bundan fazladır. Fert başına harcanabilir gelir %7'ye yakın artış gösteriyor. Bugün Sovyet insanının harcanabilir geliri tüketim imkanlarından çok fazla; bankalarda mevduat olarak önemli ölçülerde birikmiş.

Burda söyleyeceğim önemli bir nokta var.

---

(3) M. S. Kuhn of CIA, "Contribution", *Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects, Selected Papers, op. cit.* içinde, s. 9.

(4) D. W. Bronson, B. S. Severin, "Soviet Consumer Welfare: The Brezhnev Era", *Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects, Selected Papers*, içinde, s. 377.

Metinde 378. sayfada şu tabloya da yer veriliyor:

Average Annual Rates of Growth in Percent

	Khrushchev Period			Brezhnev Period		
	1956-64	1956-58	1962-64	1965-71	1965-67	1970-72
Per Capita Consumption	3.1	4.3	2.0	5.0	6.2	4.1
Per Capita Disposable money income	5.2	7.3	4.2	6.9	8.9	5.4

Bugün Garbaçov ve arkadaşlarının "Zastoy", durgunluk dediği dönemde, Sovyet insanının bütün tipolojisi değişmiştir. Yani eski köylü, taşralı insan tipinden çıkmıştır, ileri sanayi toplumunun insanına benzemiştir. Her eve buzdolabı, TV, çamaşır makinesi girmiştir. Tüketim standardı değişmiştir. Buğday eksik olduğu zaman buğday ithal edilmiştir, et eksik olduğu zaman et ithal edilmiştir. Bir ülkenin, SSCB gibi büyük bir ülkenin ekonomisinde öyle birdenbire kriz çıkmaz. Ya Batılılar kandırıyorlardı ya da başka bir şey.

Bir başka kaynak yukarda değindiğim P. K. Cook'un. Brejniyef dönemini inceliyor. "The political, economic and social system of rule are largely those inherited from Stalin... Since Stalin's death, the Soviets have moved from a position of military inferiority (by their own account) to one of "parity" (by our account). And they have done so despite the fact that their economic base is only slightly more than half of ours -thus their armaments burden is twice that which we have borne." (5) Stalin'in ölümünde sonra Sovyetler kendi sözcükleri ve kendi hesaplarına göre military inferiority, askeri açıdan daha geri bir durumdan, by our account, yani bizim (bizim dediği Amerikalıların) değerlendirmemize göre, bir eşitlik durumuna gelmiştir. Cook'ün söylediği bu. Artık Brejniyef döneminde, Amerikalıların değerlendirmesine göre, bir eşitlik durumu ortaya çıkmıştır diyor. Bunu da diyor, ekonomik tabanlarının Amerikanınkinin yarısı kadar olması nedeniyle iki kat bir yük altına girme pahasına gerçekleştiriyorlar.

Şimdi bir Sovyet araştırmacısına, Gomulka'ya geçiyorum, 1986 yılında, *American Economic Review*'da yayımlanan yazısına göre; Sovyetler'in Amerika'ya göre prodüktivite açığı, bir hesaplamaya göre 15 yıl, bir başka hesaplamaya göre ise 25 yıldır, diyor. (6) Batılı kaynaklar, Sovyetler'in bir tüketim toplumu haline geldiğini, teknolojide önemli bir sorunu olmadığını söylüyorlar.

Şimdiye kadar Türkiye'deki solcuların bir kısmı Sovyetler Birliği'nin Doğu Avrupa ülkelerini sömürdüğünü söylerlerdi. ABD Kongresi için M. Marresse ve J. Vanoos tarafından hazırlanmış bir çalışmada, 1960-80 yılları arasında Comecon ülkelerine SSCB ticareti yoluyla tam 87 milyar dolar sübvansiyon yapılmıştır deniyor. "Implicit Soviet trade subsidies are defined as the opportunity cost of trading at intra-CMEA ftps (foreign trade prices) with the CMEA Six (Bulgaria, Czechoslovakia, East Germany, Hungary, Poland and Romania) rather than at wmps (world market prices) with the Developed West (Western Europe, North America, Japan, Australia and New Zeland). The Soviet Union implicitly subsidized the CMEA Six during 1960-80 in the wmps (East-West trade prices were used as the relevant wmps) was greater than the value of the same exports based on intra-CMEA ftps. On the other hand, the value of imports from the CMEA Six based on wmps was smaller than the value of the same imports based on intra-CMEA ftps... Thus, although the cumulative Soviet trade balance with CMEA Six calculated from actual official statistics was basically close to zero, the hypothetical trade balance calculated from data based on wmps showed a huge surplus, i.e., a hid-

---

(5) P. K. Cook, *op. cit.* s. 10.

(6) Sözkonusu yazının iki değişik yerinden şu alıntılar yapılabilir: "The purpose of this paper is to offer aconsistent interpretation of two apparently contradictory phenomena of Soviet industrial innovation and growth. One is that the average labor productivity growth rate in the period 1928-1975 was high, resulting in a significant reduction of the relative labor productivity gap between the United States and the USSR. The other phenomenon is that since 1975 this reduction, or the so-called catching-up process, has nearly stopped." s. 170.

"However, if these efficiency rates apply for the whole Soviet industry, then the average labor productivity gap left to be explained by the average technological gap would be reduced to only 11 to 15 years." s. 173. S. Gomulka, "Soviet Growth Slowdown: Duality, Maturity and Innovation", *American Economic Review*, 1986.

den trade subsidy. For 1960-80, the present value in 1980 dollars of the subsidy is estimated at $ 87.2 billion." (7) Şimdiye kadar söylenenlerin tam tersi. Sovyetler Birliği, bu ülkelerden ithalatını dünya fiyatlarının üstünde, ihracatını ise dünya fiyatlarının altında yapmış, ve dolayısıyla, 90 milyar dolara yakın sübvansiyon yapmış.

Bir başka çalışma, J. Broughter'in. 1983'de yine Congress of US, Joint Economic Committee için yapılmış. "In the view of the Reagan Administration, the export control systems of the United States and its allies needed much more effective administration. The new Administration directed the CIA to undertake an assessment of the extent to which West-East legal and illegal technology flow had contributed to the buildup of Soviet military capabilities. The CIA reported that the Soviet Union had a massive, well planned, and well managed program for acquiring Western technology that would enhance its military power and improve the efficiency of its military manufacturing technology." (8) Reagan, CIA'e bir araştırma yaptırdı, acaba Sovyetler Birliği Batı'daki teknolojik mallara sahip olsa bunları uyguluyabilir mi diye. Reagan'ın yönetimde olduğu dönemde, Sovyetler Birliği Batı'daki her türlü teknolojiyi alıp, uygulayabilecek konumda olduğunu söylüyor bu kaynak.

Bir başka Sovyet kaynağı, Tıhanov; çok yakın zamana kadar Başbakandı. Onun kitabından alıntı yapabilirim. 1984'te çıkmış. "Stranı sotsialistiçeskogo sodrujestvo osobenno ukrepili svoi pozitsii v mirovom hozyaistve v 70-e godi... V mirnom ekonomi'çeskomsopevnovanii initsiativa prinadlejit sotsializmo... 70-e godi nanesli ne tol'ko material'nıy, no i ser'eznıy mopal'nıy i politiçeskiy uşerb vsey kanitilistiçeskoy sisteme... Ego ekonomiku hponiçeski lihoradit... Pri razvitom sotzializme otkrıvayotsya şirokie vozmojnosti dlya posta blago- sostoyaniya naroda, vsestoponnego, rapmonıçnazo razvitiya liçnosti." (9) Sovyetler'in olgun sosyalist olduğunu söylüyor. Dünyada ekonomik rekabette insiyatif Sovyetler'e geçmiştir diyor. Aynı yıllarda Batı'da ise, çok büyük sarsıntılar oldu, diyor. Müzmin bir şekilde hummaya yakalandı, diyor.

Bir başka çok önemli çalışma da, 1990 yılının başında ABD Bilimler Akademisi Dergisi *Daedalus*'da çıkan Z imzalı bir yazı.

Z imzası Sovyetolojide önemlidir. Çünkü, İkinci Savaş'tan hemen önce Amerika'da X imzalı bir yazı çıkmıştı ve Amerika'nın Sovyetler'le ilgili politikasını etkilemişti. Sonradan adının George Kennan olduğu anlaşılan ve bügün Amerika'da Sovyetolojinin çok önemli bir adamı olan ve son olarak da Senato'da Garbaçov'un düşeceğini söyleyen 85 yaşındaki bir adamdır. Dostluğu bırakın, kuşatma politikası uygulayın demişti. Bu Z ona naziredir.

Komünizmin öyle büyük sorunları yok diyor Z. Ancak yardım etmezseniz, çok büyük kriz olursa, Sovyetler'de kapitalizme dönüş olur, diyor. Alıntı yaparsak: "Soviet success followed Soviet success seemingly without end. Stalin acquired the atom bomb with stunning rapidity in 1949. Then Khrushchev triumphed with Sputnik and the first man in space, and frightened the World with his rockets. Brezhnev intervened at will throughout the Third World, ringed the continents with his submarines and at last attained nuclear parity with the United States. Russia bestrode the World as a superpower... And after 1968, as the West reeled under the impact of the Vietnam disaster, Water-

---

(7) M. Marresse, J. Vanoon, "Soviet Policy Options in Trade Relations with Eastern Europe", *Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects, Selected Papers, op. cit.* içinde, s. 104.

(8) Jack Broughter, "1979-82: The United States Uses Trade to Penalize Soviet Aggression and Seeks to Order Western Policies", *Soviet Economy in the 1990's: Problems and Prospects, Part II*, Joint Economic Committee, Congress of the United States, Washington, D.C., 1983 içinde, s. 436.

(9) N. A. Tıhanov, Sovetskaya Ekonomika: Dostijeniya, Problemı i Perspektivi, Moskva, 1984, sayfalar 22, 30 ve 11.

gate, two oil shocks, and the collapse of the Shah's Iran, it seemed that the 'correlation of forces' as the Soviets were to put it, was shifting definitely 'in favor of socialism'." (10) Bir Sovyet başarısı bir diğerini izledi, sanki sonu gelmiyordu, diyor. Stalin 1949'da atom bombasını aldı. Hruşof Sputnik'le ve uzaydaki ilk insanla dünyayı şaşırttı ve bütün dünyayı sarstı Brejniyef istediği gibi dünyanın her tarafına müdahale etti ve denizaltılarıyla bütün dünyayı kuşattı ve nükleer eşitliği sağladı. Bütün bunlar olurken Batı Vietnam felaketini, Watergate skandalını, iki petrol krizini ve Şah'ın yıkılışını yaşıyordu ve inanılmaz güçlükler içindeydi diyor.

Şimdi bütün bunları unutup 1970'lerin 80'lerin skandallar Amerika'sını kapitalist sistemi unutacaksınız, Sovyetler'de sorun var diye oturup ağlayacaksınız... Her toplumun sorunu var, ama sorun sosyalizm içinde çözülür.

1985'te Garbaçov iktidara geldiği yılda çıkmış, *Fortune* dergisinde bir makale var. 25 Kasım 1985'te. *Fortune* biliyorsunuz, Amerikalı işadamlarının dergisi. Bir tablo var. (11) ABD'nin üstün olduğu 20 temel teknolojik alan var burada. Sovyetler daha önce eşit olmadıkları bu 20 alandan 5'inde eşitliği sağlamış, nükleer başlık dizaynı ve aerodinamik dahil; 6 alanda aradaki fark azalıyor; optik ve yüksek güçlü materyaller bunların içinde; 8 alanda ise fark hâlâ üstün ama herhangi bir değişiklik yok; sadece bilgisayar alanında ABD'nin üstünlüğü artıyor.

Neyi anlatmaya çalışıyorum ben?

Garbaçov iktidara gelinceye kadar SSCB ekonomisi Batı'da çok başarılı ve sorunsuz bir ekonomi olarak kabul ediliyordu. Burada çok net olmak lazım. 1985 yılına kadar sorun yok!

O zaman nedir? Sorun şudur: (Çalışmamın ikinci bölümü.)

Eğer gazeteleri okursanız ve Sovyetoloji kitaplarını okursanız, 1979'dan itibaren

---

(10) Z, "To the Stalin Mouseleum", *Daedalus*, Winter 1989, s. 317

(11) Dergideki tablonun kaynağı Department of Defense:

BASIC TECNOLOGIES	U.S. SUPERIORITY			U.S.-USSR
	Increa-sing	No Change	Decrea-sing	PARITY
Computers and software	x			
Electronic signal processing		x		
Electro-optical sensors		x		
Life science and biotechnology		x		
Microelectronics		x		
Production and manufacturing		x		
Rabotics and machine intelligence		x		
Stealth designs		x		
Telecommunications		x		
Ground and aerospace propulsion			x	
Guidance and navigation			x	
High-strength materials			x	
Optics			x	
Radar sensing devices			x	
Submarine detection			x	
Aerodynamics and fluid dynamics				x
Conventional warhead design				x
Lasers				x
Nuclear warhead design				x
Power sources and energy storage				x

Amerika bir değerlendirme yaptı, II. Soğuk Savaşı başlattı. (12) Çünkü bugün beğenilmeyen Brejniyef döneminde ve Stalin döneminde de olmayan bir şekilde, Sovyet sistemi genişlemeye başladı. Vietnam, Angola, Etyopya ve Afganistan. Afganistan'la birlikte, Waşington tam bir *showdown*, tam bir karşılaşmaya karar verdi ve 1983'ten itibaren çok büyük bir kampanyayla ve her türlü ekonomik yaptırımla soğuk savaşı başlattı. 1972'de Nixon, Vietnam'ı bombaladığı zamanda bile Brejniyef'le oturup beraber buğday anlaşması yapıyordu. Bu ticaretle birlikte, Sovyet ekonomisi hem gelişti, hem de Stalin zamanında olmayan bir şekilde Sovyetler Afrika ve Afganistan'da yayılmaya başladı. (13) Soğuk Savaş geldi.

Sağın, solun tarifi öyle gazetelerimizde yapıldığı gibi olmaz.

Sağın, solun bir tek tarifi vardır: Eşitlikten yana mısın, değil misin? Ücret eşitliğinden yana mısın, değil misin?

Sosyalizmin, komünizmin tek tarifi vardır: Ortaklıktır ve eşitliktir. Komünizmin veya sosyalizmin temeli ikidir, ortaklık bir de karşılıksız çalışma. Eğer herhangi bir kimse, karşılığını almadan çalışmayı kabul etmiyorsa, o sosyalist olamaz. Emek-değer yasasını ortadan kaldıramadığınız müddetçe, sosyalizmi kuramazsınız.

Bugün Sovyetler Birliği'nde önemli olan emek-değer yasası var mıdır, yok mudur? Sovyet işçi sınıfı, ben şu işi yapacağım ve karşılığını almayacağım diyor mu? Karşılığını almamaya razı olmadan sosyalist olamazsınız. Dünyada, başkası için, toplumu için çalışmanın en büyük onur olduğunu kabul etmediğiniz sürece sosyalist olamazsınız. 1917'de Lenin bu konuda mazur görülebilirdi. Ancak 1990 yılında, hâlâ karşılığını alarak çalışmayı, yani emek-değer yasasının geçerliliğini savunamazsınız. Sovyet işçi sınıfının çözmesi gereken sorun budur.

Eğer siz ücret eşitliğini getiriyorsanız ki, yine Batılı kaynakları kullanarak bunu da

---

(12) II. Soğuk Savaş'ın başlatılmasına neden olan havayı Stephen F. Cohen Sovyetofobi olarak adlandırıyor ve şöyle anlatıyor: "The present wave of Sovietophobia began in the late 19704 with claims that the Soviet Union had perfidiously killed détente by building up its military forces and by its invasion of Afghanistan in December 1979... And the invasion of Afghanistan, while indefensible, came well after détente was already in a deep political crisis equally of our own making... In the 1950s, we exaggerated Soviet economic strength; now we underestimate it... The real source of Sovietophobia is more fundamental: the United States, unlike most nations, still has not fully acknowledged that, whether we like it or not, the Soviet Union has become a legitimate great power with interests and entitlements in world affairs comparable to our own." Stephen F. Cohen, *Sovieticus*, New York, 1985. sayfalar 20-22.

(13) İki kaynak gösterebilirim.

İlki: "Only after the invasion of Afghanistan did the Carter Administration significantly revise its perceptions. In effect acknowledging the US leverage potential was small, and that there was little the US could do through non-economic containment actually to 'contain' this projection of Soviet power in the short run, President Carter sought to respond to the rising demand for leverage by an embargo on grain and high technology exports, as well as by the Olympic boycott. More than anything else, these embargoes were meant to reflect American dissatisfaction with the results of détente and to symbolize to bear, over the longer-run, the costs of effective containment of Soviet expansionism... The rapid Soviet military buildup of the 1970s, combined with less Soviet restraint in projecting its influence, has led to a generally heightened American interest in containing Soviet expansionism." Thomas A. Wolf, "Choosing a US Trade Strategy Towards the Soviet Union", *Soviet Economy in the 1980's: Problems and Prospects*, Part II içinde, s 413.

İkincisi: ""During the last decade trade between the United States and the USSR rose far above the insignificant levels of the 1960's. Encouraged by both governments and spurred by several poor Soviet grain harvests, turnover reached a record of $ 4.5 billion in 1979. This upward trend was interrupted in 1980 as the US Government imposed sanctions in response to the Soviet invasion of Afghanistan, followed by further sanctions in 1981 in response to Soviet complicity in the repression in Poland." Jack Broughter, *op.cit.* s. 420.

gösterebilirim, Brejniyef zamanında hiçbir zamanda olmadığı ölçüde eşitlik ortaya çıkmıştır. (14)

Ben Sovyetolojide 1930'ları inceledim, o dönemin uzmanı olmaya çalıştım. Sovyetolojinin Marksist olmayan en namuslu adamlarından E. G. Carr Sovyetler'de 1929'lardan sonra incelenecek bir dönemin olmadığını söyledi. Son kitabında, Komintern ile ilgili 1982'de çıkan kitabında, bunun doğru olmadığını, 1940'ların çok önemli olduğunu söylüyor.

Bana göre 1940'lardaki Sovyetler çok ilginçtir.

Neden ilginçtir? Öyle görülüyor ki, Komünist Partisi içinde, 1946'larda çok ciddi bir sağ-sol kavgası başladı. Stalin'in gücü bu sağ-sol kavgasında bir tarafa zafer kazandıracak kadar değildi. 1940-49 yıllarında Gossplan Başkanı Voznezenski tasfiye edildi. Voznezenski, Kosygin'le beraber bir gruptu ve piyasa mekanizmasını savunuyordu. Daha sonra Hruşof ikdidara gelince itibarını iade etti.

İkincisi çok ünlü bir Sovyet iktisatçısı ve Stalin'in danışmanı Y. Varga, birdenbire gözden düştü. 1952'de *Sovyetler Birliği'nde Komünizmin Meseleleri* adlı Stalin'in çalışması çok dikkatli bir çalışmadır. Sola doğru meyleder, ancak gücü yetmez. 1952'lere geldiğinde, Stalin'in yarattığı mekanizma, Stalin'den daha güçlüydü. Beria meselesi. KGB Başkanı diye, Batı basını yazdı. Parti içinde sol taraftı.

20. Kongre'nin Fransızca yazılmış tutanaklarından, Hruşof Beria'nın partiyi ele geçirmek istediğini açıkça söylüyor. "Le Comité Central du Parti a accordé et accorde une grande attention au renforcement de la lègalité socialiste. L'expérience montre que les ennemis de l'Etat Soviétique cherchent à exploiter le moindre relâchement de la lègalité socialiste pour leur infâame action subversive. Tels étaint les agissements de la bande de Béria, démasquées par le Parti et du pouvoir des Soviets les organismes de la sécurité

---

(14) A. Bergson, H. S. Levin (eds.), *The Soviet Economy Toward the Year 2000*, London, 1983, içinde s. 32'de şu tablo var:

Relative Levels of Earnings of Selected Occupational Groups

	Ratio of Earnings of Engineering-Technical Workers to Earnings of Production Workers	Ratio of Earnings of Clerical Employees to Earnings Production Workers	Ratio of Earnings of Engineering-Technical Workers to Earnings of Clerical Employees
Industry			
1950	175.8	92.6	189.9
1960	148.8	81.5	182.5
1970	136.3	85.5	159.5
1979	115.9	79.3	146.2
Construction			
1950	212.0	127.1	166.9
1960	155.8	94.1	165.5
1970	134.7	92.1	146.2
1979	104.3	72.7	143.5
State Agriculture			
1950	234.2	142.8	164.0
1960	216.9	125.3	173.1
1970	166.8	97.1	171.8
1979	128.8	84.9	151.8

d'Etat, de les placer au-dessus du Parti et du gouvernement, de créer dans ces organismes une ambiance d'illégalité de d'arbitraire. A des fins hostiles, cette bande fabriquait des accusations mensongères contre d'honnêtes dirigeants et simples citoyens Sovietiques." (15) "Les impérialistes plaçaient les plus grands espoirs sur Béria, leur agent avéré, qui s'etait perfidement faufilé aux postes de direction dans le Parti et dans l'Etat. Le Comité Central a résolument mis fin à la criminelle conspiration de ce dangereuse ennemi et de ses complices. Ce fut une grande victorie du Parti, la victorie de la direction collective." (16) Yani Beria'nın tasfiye edilmesi kriminal bir adam olduğu için değil, doğrudan doğruya Parti'yi ele geçirmek istediği içindi.

Ben buradan şunu çıkartıyorum. Hruşof, Stalin'in ölümünden bir müddet sonra bir darbe ile iktidarı ele aldı. Hruşof'un bütün söylediği şudur, Beria ve Stalin ortadan kaldırıldıktan sonra Komünist Parti iyidir, ancak Sovyetler kötüdür, ama ne olmuştur? 1956'da gelip, Komünist Partiyi korumuştur. 1964'te ise o Parti, Hruşof'u düşürmüştür.

Garbaçov'un sorunu da budur. Garbaçov geldiğinden beri Parti'yi dağıtmaya çalıştı. Bugün Batı'dan gelen alkışlar bu yüzdendir. Eğer, dedi, Sovyetler Birliği Komünist Partisi bugünkü halinde kalırsa eninde sonunda beni düşürürler.

Ayrıca eninde sonunda düşecektir, bunda kimsenin kuşkusu olmasın.

Şimdi bitiriyorum, son bölüm Garbaçov'un sorunu.

Sovyet politikasında belli dönüşler olduğu zaman sorunlar her zaman abartılır. Garbaçov'un da böyle yapması doğal. Ancak bu dönemde yapılanlar her türlü ölçüyü aşmış görünüyor. En önemli nokta da, sadece sorunları abartmakla kalmamış, belki de dünyada, hiç bir ülkenin tarihinde Garbaçov ve arkadaşları kadar kendi tarihine düşman yöneticiler görülmemiş olmasıdır.

Yaptıkları Batı'da yazılanlara denk düşüyor. "The implications of such a far-reaching reform are practically very distruptive... It is ironic, but secause the alternatives are so far-reaching, the more successful Gorbachov is in reinvigorating the Soviet economy in the short run, the more likely he is to encounter opposition to any long-run structural change. If things appear to be going well, why take the risk?... In other words, the Soviet Union might have been better off if it had been worse off." (17) M. İ. Goldman, 1985'te, Sovyetler'de önemli bir iş yapılması için, işlerin çok kötüye gitmesi lazım diyor. Z imzalı yazarın tercihi ise, Sovyetler'e yardım edilmemesi. Ancak krize girerse kapitalizme dönebilir diyor.

Garbaçov'un yaptıkları buna uyuyor. Krizleri büyüten bir hali var.

Ben bir konuşmamda Şvartnadze için Damat Ferit Paşa demiştim. Ama hiç olmazsa Damat Ferit Paşa büyük bir dünya savaşını kaybeden bir ülkenin başbakanı idi. Şvartnadze'nin ne kaybettiğini bilmek çok zor.

Bunları söyledikten sonra, önemli olan şudur: Gerek Garbaçov, gerekse diğerleri ortaya çıkan sorunları çözmek yerine büyütmek, abartmak ve Sovyet insanının moralini bozmak yolunu seçmişlerdir.

Weimer Rusyası deyimini kullanan Batılı yazara şahit oluyorum. "'Weimer Russia' is the name Soviet analyst Stephen Sestanovich gives to the dark and demoralized 'democratic' Russia he sees emerging in the 1990's." (18)

Ayrıca, Cockburn gibi komünist olmayan bir yazar "Munich in Moscow" diyor, bir yazısının başlığında. Gerek Garbaçov, gerekse Şvardnadze'nin almadan veren yapıda

---

(15) *XXe Congrès du Parti Communiste de l'Union Soviétique*, Paris, 1956, s. 95-6.

(16) *ibid.*, s 101.

(17) M. I. Goldman, "Garbachov and Economic Reforms", *Foreign Affairs*, Fall 1985, s. 58.

(18) D. Ignatius, "Who Lost the Russian Empire?" *The Washington Post-Guardian Weekly*, January 21, 1990, s. 16.

olduklarını söylüyor. (19)

Konuşmamda Sovyetler Birliği'nde fert başına harcanabilir gelirin, tüketimden hızlı arttığını söylemiştim, mevduat artıyor. Aganbegyan, ne Marksist iktisat biliyor, ne de başka iktisat. YÖK'te bile hoca olmasına yetecek kadar bilmiyor. Aganbegyan kendisi söylüyor, işçiler izin vermiyor diyor, şimdi SSCB'de insanların kullanabildiklerinden çok daha fazla mevduat var. 270 milyar ruble mevduat olduğu söyleniyor ve bu mevduatı o çok ünlü Aganbegyan nasıl halledeceğini bilemiyor. Ne yapacağız bu kadar parayı diyor. Alırsınız vergiyi, halledersiniz. Halbuki Aganbegyan gelir bölüşümünü bozalım diyor. Özel hastane odaları yapalım diyor.

Garbaçov gelene kadar Sovyet insanının ifade edilmiş bir sorunu yoktu. Ne oldu böyle? Burada söylenecek olan şudur. Hiçbir sosyalizmin sürekli kalkınmayı sağlamak, sürekli verimi arttırmak diye bir sorunu yoktur. Komünizmin amacı sürekli üretimi, verimliliği arttırmak değildir. Bugün Sovyet sisteminde bulunacak kusur, kapitalist sistemin dışında bir tek mal üretememiş olmasıdır. Bugün Sovyet sisteminde bulunacak kusur, kapitalist boş zaman kullanımı dışında bir başka şey bulunamamış olmasıdır.

Önemli olan çalışma zamanını azaltmak, önemli olan boş vakti arttırmaktır. Bir de insanlara insanca yaşanır bir yaşam düzeyi sunmaktır. Bugün Sovyetler Birliği'nde sözü edilen kriz, tabandan, insanın, emekçinin, halkın, işçinin hissettiği bir kriz değil. Yukardan, yönetimin çıkarttığı, abarttığı bir kriz.

Garbaçov'un modeli Hruşof'tur. Şunu söyledi: Parti'de Beria vardı, biz temizledik, ama o Parti içinde bir grup vardı. Garbaçov Parti'den emin değil. Bütünüyle Parti'yi canlandırsın, ama Parti'yi ortadan kaldırmasın. Ancak glasnost, her önemli yere sosyalizm düşmanlarını getirdi. Sovyet tarihini kötüleyerek, Sovyet insanını müthiş bir moral bozukluğuna soktu.

Ancak işçi sınıfı, buna, eşitsizliğe izin vermedi. Sosyalizmi ileri götürmek için bir mücadele yapmıyor ama, işçi sınıfı, kapitalist restorasyona da izin vermedi. Bunu vermediği zaman, artık Garbaçov için tam bir kumar oynamaktan başka çare yoktu. Sovyet insanını daha da ürkütmek için, yıllardır onun güvence saydığı iki tane sağlık kordonunu yani Doğu Avrupa'yı, yani güneyi sarstı. Dikkat edilirse, Batı basını bile, Garbaçofvun Azerbaycan'daki sorunlara zamanında müdahale etmediğini söyledi. Hep sorunları büyütmek istedi. Güney sarsılıyor, Doğu gidiyor. Garbaçov'un sorunu budur.

Çok büyük ölçüde sosyalizme güveni yıkmış, sosyalizmi prestijsiz bir duruma getirmiştir. Sovyet insanının kendine güvenini yıkmıştır.

Şu anda ortada bir kavga var.

---

(19) "The Soviet leader, which, at least in the international sphere, is becoming increasingly reminiscent of Sadat, who similarly gloried in his stature on the world stage without reflecting that his popularity in the West rose in exact proportion to his fidelity to the American agenda." A. Cockburn, "Munich in Moscow", *Nation*, June 18, 1988.

"'Detenteniks', described as 'obsessed with the United States and ready to sell out world revolution anytime for the sake of a cocktail party at the Council on Foreign Relations." A. Cockburn, "Lenin Thou Shouldst, etc.", *Nation*, June 4, 1988.

EKİN BELLETEN 90 BAHAR Sayfa 15-27

TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISI VE İŞGÜCÜ POLİTİKALARI*

Dr. Nurcan Süzal

1980'li yıllarda, istihdam ve işgücü politikalarını belirleyen en geniş çerçeve, serbest piyasa düzenine dayalı dışa açık büyüme stratejisidir. Kısaca, 1980 öncesinde geçerli olan içe yönelik büyüme stratejisi terkedilerek, büyümenin ihracatın öncelik ettiği bir yolla sağlanacağı umulmuştur. Temelde serbest piyasa düzenine ve özel girişimciliğin dinamik gücüne inancın yattığı bu yeni düzenlemede diğer alanlarda olduğu gibi, sosyal politikada da önemli değişiklikler getirilmiştir. Sosyal politikaların başlıcaları öncelikle kamu harcamalarının kısılması çerçevesinde, eğitim, sağlık gibi harcamaların azaltılmasıdır. Diğeri ise düşük ücret ve maaş politikası izlenmesidir. Ücret ve maaşların düşük tutulmasıyla amaçlanan, bir yandan satın alma gücünün azaltılması nedeniyle tüketimin kısılması ve enflasyonun kontrol altına alınmasıdır. Aynı zamanda, iç piyasanın çekiciliğini düşürerek, yurt içinde satılamayan malların yurt dışına satılarak, ihracatın arttırılması hedeflenmiştir. Öte yandan düşük ücret politikası sonucu ortaya çıkan azalan üretim maliyetleri sonucu, girişimcilerin emek-yoğun yatırımlara yönelerek istihdam yaratmaları ve işsizlik oranını azaltmaları beklenmiştir. Benzer şekilde, daha düşük üretim maliyetleri ile yapılan ihracatın, uluslararası piyasada rekabet şansını arttıracağı varsayılmıştır.

SSK verilerine göre, ortalama günlük ücret gelişimi, bu durumu doğrulamaktadır.

TABLO I: ORTALAMA GÜNLÜK ÜCRET

Yıllar	Cari Ücret(Tl)	DİE Tüketici Endeksi	Reel Ücret(TL)	Endeks (1983=100)
1983	94.4	100.0	94.4	100.0
1984	1307.1	148.4	880.0	93.2
1985	1714.5	215.1	797.1	84.4
1986	2407.5	289.6	831.4	88.0
1987	3297.6	402.1	820.1	86.8
1988	4517.7	705.1	640.7	67.8

Kaynak: TEKSİF, Türkiye'nin sosyal ve Ekonomik Durumu, 1989, s.56

* Bu çalışma, Doç. Dr. M. Törüner'le birlikte Friedrich Ebert Vakfı için hazırlanan "Analysis of the Labor Market Structure and Corresponding Labor Policies in Turkey" adlı araştırmanın Türkçe özetidir.

1989 yılında, Türkiye'de 12 ve daha yukarı yaştaki ücretli sayısı 7,7 milyondur. Bu sayının %39'u herhangi bir sosyal güvenlik programına dahil değildir. Özellikle, genç işçiler çok olumsuz ve korunaksız koşullarda çalışmaktadır. Toplam ücretlilerin yaklaşık %40'ının asgari ücret düzeyinde çalıştırıldığı tahmin edilmektedir.Bu nedenle Türkiye'de asgari ücret belirlenmesinin hayati bir önem taşıdığını söylemek kolaylaşmaktadır.

Yılda, uygulandığı kat sayısına göre ağırlık bulunan asgari ücretlerin 1983-88 dönemindeki yıllık seyrine bakıldığında, 1983 yılında 540.0 TL olan günlük asgari ücretin 1988 yılında %12,3 gerilediği görülmektedir.

TABLO II: ASGARİ ÜCRETTE GELİŞMELER

Yıllar	Tarım Dışı Cari Asgari Ücret(TL)	Reel Asgari Ücret(TL)	Endeks (1983=100)
1983	540.0	540.0	100.0
1984	748.1	504.1	93.4
1985	958.1	445.4	82.5
1986	1380.0	476.5	88.2
1987	1927.5	479.4	88.8
1988	3337.0	473.3	87.7

Kaynak: TEKSİF, Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu, 1989, s.58

1988 yılı DPT hesaplamalarına göre, maaş ve ücretlilerin milli gelir içindeki payları %14.0 iken, kar, faiz ve rant faktörlerinin payları %70.2'dir. 1983 yılında karşı gelen oranlar, sırasıyla %24.8 ve %54.7 idi[1].

1982 Anayasasından sonra, sendikalı işçiler pek çok demokratik hak ve özgürlüklerini kaybettiler. Sendikalaşma özgürlüğü, toplu sözleşme pratiğindeki haklar ve grev kullanımı sınırlandırıldı. Ancak 1989 yılı ortalarında başlayan işçi eylemleri ve bir ölçüde hükümetin seçimlerde uğradığı oy kaybı, 1989 yılında reel ücretlerde bir tırmanmaya yol açmıştır. Bu artışa rağmen, işçilerin satın alma güçleri 1980'deki düzeyine ulaşamamıştır.

A.TÜRKİYE'DE İŞGÜCÜ PİYASASININ YAPISINA İLİŞKİN GENEL BULGULAR

Ülke çapında ve bölgesel olarak, tutarlı ve etken bir işgücü politikasının belirlenmesi, büyük ölçüde işgücü piyasasının yapısal özelliklerinin bilinmesine bağlıdır. Ücret, verimlilik, istihdam gibi değişkenler ve bu değişkenler arasındaki ilişkiler, alt sektör ve ölçek farklılıkları gözönüne alınarak analiz edilmelidir.

Türkiye'de işyeri sayısının ve işgücünün dağılımı, oldukça değişik bir tablo ortaya çıkarmaktadır. 1985 yılında toplam işyeri sayısı 194.219'dur[2]. Bu toplamın %30'unda sadece 1 işçi çalışmaktadır. Diğer bir deyişle, işyerinin 1/3'ünde 1 işçi istihdam edilmektedir; iki işçi çalıştıran işyerlerinin oranı %27.5,3 ile 4 kişi çalıştıran yerleri kapsayacak şekilde değiştirilirse, toplam işyerlerinin %82.7'si bu gruba dahil olacaktır. 1 ile 9 kişinin çalıştığı işyerlerinin toplam içindeki payı %94.5'tir. Şu halde imalat sanayinde işyeri bü-

1. DPT-V. *Beş Yıllık Kalkınma Planı*, 1989 yılı programı
2. DİE İstatistikleri

yüklüğü oldukça küçüktür. Öte yandan, 1 ile 9 kişi çalıştıran işyerlerinin toplam istihdam içindeki payı %33.5'tir. Hemen hemen işyerlerinin tümü, toplam istihdamın yalnızca 1/3'ünü karşılamaktadır. Firma ölçeği, 10-49 kişi çalıştıranlar olarak ele alınınca, bu grubun toplam işyeri sayısındaki payı %4.1 ve toplam istihdam içindeki payı %12.0 olarak gerçekleşmiştir. Toplam firmaların geride kalan kısmı, toplam istihdamın %54.5'ini sağlamaktadır. Bu sonuçlar, küçük ölçekli firmaların yaygın özelliğe sahip olduğunu ve birkaç büyük firmanın toplam çalışanların yarısından fazlasını istihdam ettiğini göstermektedir.

İşgücü politikalarının önemi, tamamen sanayide çalışan ücretlilerin ağırlığına bağlıdır. 1985 yılında, Türkiye genelinde 10 kişiden az istihdamı olan işyerleri için ücretlilik oranı %34.9'dur[1]. İmalat sanayi için bu oran %49.1, ticaret için %25.8 ve hizmetler için %40.8'dir. Ticaret kesiminde ücretlilik oranı, Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmiştir. İmalat sanayinde ücretlilik oranı genel olarak hizmetler kesimindekinden yüksektir. İmalat sanayinin alt dalları olarak tekstil, orman ürünleri ve makinanın ücretlilik oranları, imalat sanayi ortalamasının altındadır. En yüksek orana sahip olan sektör Metal Ana Sanayidir. (Bkz. Tablo III.)

İşyerlerinin büyüklüğü arttıkça, ücretlilik oranı da yükselmektedir. Orta büyüklükteki işyerleri[2] için ücretlilik oranı, imalat sanayi, ticaret ve hizmetler için %90'ın üzerindedir. Bütün alt sektörlerde, orman ürünleri hariç, ücretlilik oranları ortalamanın üstündedir. Kimya sektörü %97.0 ile en yüksek orana sahiptir. (Bkz. Tablo IV.)

50 ve daha fazla işçi çalıştıran işyerleri için ücretlilik oranı, %100"e çok yakındır. Küçük ölçeğe göre, orta ve büyük ölçekli firmalarda, bu oran hem %100'e çok yakındır, hem de alt sektörler arasındaki farklılık azalmaktadır. Gıda sektörü dışında, bütün alt sektörlerde ücretlilik oranı, imalat sanayi ortalaması gibi %99.9'dur. (Bkz. Tablo V.)

TABLO III: KÜÇÜK ÖLÇEKLİ İŞYERLERİ İÇİN TİCARET, HİZMETLER VE İMALAT SANAYİ ALT DALLARINDA ÜCRETLİLER VE TOPLAM İSTİHDAM

Sektörler	Ücretli Sayısı	Toplam İstihdam	Ücretlilik Oranı
31	38510	72748	52.9
32	69367	150796	46.0
33	45624	102395	44.6
34	8881	15001	59.2
35	15535	25820	60.2
36	10419	18547	56.2
37	5432	8533	63.7
38	58789	120829	48.7
Toplam	252557	514669	49.1
61	55990	122604	45.7
62	114012	675725	16.9
63	93992	226120	41.6
Toplam	263994	1024449	25.8
8	30799	62298	45.8
9	114760	289189	39.7
Toplam	145559	356487	40.8
Genel toplam	662110	1895605	34.9

İki basamaklı sınıflandırmaya göre, her alt sektörün adı, EK-1 Tablo 1'de verilmiştir.

1. Ücretli çalışanların toplam çalışanlara oranı olarak tanımlanmıştır.
2. Orta büyüklük 10 ile 49 kişi çalıştıran işyerleri, büyük ölçek ise 50 ve daha fazla kişi çalıştıran işyerleri olarak kabul edilebillir.

TABLO IV: 10 İLE 49 KİŞİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİ İÇİN,TİCARET, HİZMETLER VE İMALAT SANAYİ ALT DALLARINDA, ÜCRETLİLER VE TOPLAM İSTİHDAM

Sektörler	Ücretli Sayısı	Toplam İstihdam	Ücretlilik Oranı
31	32127	34835	92.2
32	34833	40540	94.8
33	7251	7815	92.8
34	6787	7001	96.9
35	15939	16438	97.0
36	10721	11225	95.5
37	7897	8147	96.9
38	39966	41614	96.0
Toplam	159121	167615	94.9
61	50053	53650	93.3
62	46395	51157	90.7
63	22190	34342	91.2
Toplam	118638	129149	91.9
8	10690	11450	93.4
9	34221	38182	89.6
Toplam	44911	49632	90.4
Genel toplam	322670	346396	93.2

TABLO V: 50 VE DAHA FAZLA KİŞİ ÇALIŞTIRAN İŞYERLERİ İÇİN TİCARET, HİZMETLER VE İMALAT SANAYİ ALT DALLARINDA ÜCRETLİ VE TOPLAM İSTİHDAM

Sektörler	Ücretli Sayısı	Toplam İstihdam	Ücretlilik Oranı
31	158397	159015	99.6
32	194864	195008	99.9
33	13848	13862	99.9
34	29321	29335	99.9
35	72311	72369	99.9
36	59999	60092	99.8
37	72746	72756	99.9
38	161374	161457	99.9
Toplam	762860	763894	99.9
61	4720	4813	98.1
62	10040	10066	99.7
63	17283	17289	99.9
Toplam	32043	32168	99.6
8	4887	4901	99.7
9	7160	7255	98.7
Toplam	12047	12156	99.1
Genel toplam	806950	808218	99.8

İşyerlerinin ölçeği büyüdükçe, ücretlilik oranı yükselmekte, ve benzer bir şekilde, yıllık ortalama ücret düzeyi ile işgücü verimliliği arasındaki ilişki doğrusal bir trend göstermektedir. Küçük ölçekli işyerlerinde, yıllık ücret ve verimlilik değerleri, genellikle orta ve büyük ölçekli işyerlerindeki değerlerden daha düşük düzeyde gerçekleşmiştir.

TABLO V Ölceğe göre İmalat Alt Sanayi Dallarında Ortalama İşgücü ve Verimliliği, 1985 (Bin TL.)

	1-9 kişi çalıştıran		10-49 kişi çalıştıran		50 ve daha fazla kişi çalıştıran	
Sektörler	Ücret Düzeyi	İşgücü Verimliliği	Ücret Düzeyi	İşgücü Verimliliği	Ücret Düzeyi	İşgücü Verimliliği
31	483.1	1521.4	701.9	2932.1	1207.3	6787.3
32	469.0	1241.5	530.2	2889.1	1088.9	3666.1
33	420.3	1386.4	468.7	1967.9	991.9	4054.2
34	493.8	1556.8	719.7	3422.7	1608.0	6221.0
35	562.9	4396.7	805.6	3508.6	1843.4	19357.2
36	493.7	1351.8	497.5	1614.7	1623.2	5870.9
37	590.7	3732.1	736.2	3856.2	1793.8	6222.5
38	446.5	1534.1	757.1	2435.8	1642.1	5714.2
TOPLAM	467.4	1611.1	622.7	2787.3	1429.5	6757.2

Küçük ölçekli işyerleri için, orman ürünleri ve makina dışındaki tüm sektörlerde ücret düzeyi ortalamadan yüksektir. Kağıt, kimya ve metal ana sektöründe verimlilik düzeyi ortalamanın üzerindedir. 10 ile 49 kişi çalıştıran işyerlerine ait ücret verileri, tekstil, orman ürünleri ve taş ve toprağa dayalı ürünler sektörlerinde ortalamadan yüksek çıkmaktadır. 50 ve daha fazla kişi çalıştıran işyerleri için, ortalamadan yüksek ücret veren sektörler, makina metal ana, kimya, kağıt ve taş ve toprağa dayalı ürünler sanayileridir. Daha yüksek verimlilik değerlerine sahip olan sektörler, tüm ölçekler için, hemen hemen daha yüksek ücret ödeyen sektörlerdir. Ölçek büyüdükçe, sektörler hem daha yüksek ücret ödemeleri gerçekleştirmekte, hem de daha verimli çalışmaktadırlar. (Bkz.Tablo VI.)

Türkiye'de hizmetler ve ticaret kesimi ile ilgili veri yetersizliği nedeniyle , bu çalışmada sadace imalat sanayi alt sektörleri çerçevesinde işgücü piyasası incelenecektir. Göç faktörünün, işgücü piyasası ve onunla ilgili değişkenler üzerindeki etkisini de gözönüne alabilmek için, 1985 yılına ait DİE verilerinden göç alan 18 ile ait veriler derlenmiştir. (Bkz. Tablo VII.)

TABLO- VII: L980-85 DÖNEMİNDE NET GÖÇE SAHİP OLAN İLLER

İller	Net Göç (Sayı)
Adana	24174
Ankara	37216
Antalya	25355
Aydın	9377
Balıkesir	3296
Bilecik	1107
Bursa	45577
Denizli	2110
Eskişehir	8587
Hatay	5068
İçel	49695
İstanbul	299196
İzmir	82439
Kocaeli	41323
Manisa	6575
Muğla	3081
Sakarya	7121
Tekirdağ	3457

Göç alan 18 ile ait veriler ile, Türkiye genelinin karşılaştırılması yalnızca 1 ile 9 kişi çalıştıran işyerleri için olanaklıdır. İşgücü verimliliği ve ücret değerleri genel olarak, 18 il için, Türkiye genelinde geçerli olan değerlerin altındadır. Aynı zamanda, 18 il için, ortalamanın altında ücret ödeyen alt dalların sıralaması, gıda sektörü dışında, Türkiye ortalamasına ait verilen sıralamasına uymaktadır. 18 il toplamında, orman ürünleri, makina ve gıda sektörleri, Türkiye genelindeki gibi ortalamanın altında ücret ödemektedir.

Ülke geneli ile göç alan 18 ile ait ücret verilerindeki farklılık, bu illerdeki işgücü hareketliliğine bağlanabilir. Göç alan illerdeki verimlilik değerleri, Türkiye genelinin altında seyretmediğine göre, göreli daha yüksek verimliliğe sahip sektörler, göreli olarak daha yüksek ücret ödeyen sektörlerdir. Ve bu bağlamda yüksek verimlilik yüksek ücret şeklinde formüle edilen ilişki geçerli olmaktadır. Öte yandan sözkonusu iller için sadece

3 sektörde, gıda orman ürünleri ve metal ana, verimlilik değerleri ülke genelinin altında gerçekleşmiştir. Genel olarak 18 ile ait verimlilik değerleri, ülke geneline ait değerlerin üstündedir. Bu nedenle, 18 ile ait daha düşük düzeydeki ücret ödemelerinin göç olayı ile ilişkilendirilmesi gerekir. Bu yüzden, diğer illerden gelen işgücü fazlasının, bu illerdeki ortalama ücretleri aşağıya çekici bir etkisi olduğunu düşünmek olanaklıdır. (Bkz.Tablo VII.)

Orta ve büyük işyerleri için bu karşılaştırmayı yapmak olanaklı değildir[1]. Ancak Türkiye genelinde, daha büyük firmaların daha verimli çalıştıklarını ve daha yüksek ücret ödediklerini söylemek olanaklıdır.

B. 18 İLE AİT VERİLERİN FARKLI ÖLÇEKLER İÇİN 1980-1985 KARŞILAŞTIRILMASI

1980 yılında, küçük ölçekte, 17 ildeki[2] işyerleri sayısı, toplamın %58.5'ini, çalışanlar sayısı toplam çalışanların %75.9'unu, ve yaratılan katma değer toplam katma değerin %79.2'sini oluşturmaktaydı. Toplam ücret ödemelerinin %69.7'si ve toplam kapasitenin %58.7'si 17 ildeki işyerleri tarafından yaratılıyordu.

1985 yılında 1980 yılında olduğu gibi, 17 ilin temsil gücü oldukça yüksektir. Toplam firma sayısının %62.6'sı toplam çalışanların %67.7'si toplam katma değerin %72.9'u, toplam ücretlerin %97.7'si ve toplam kapasitenin %66.5'i bu iller tarafından karşılanmaktadır. 6 yıl boyunca, bu illerin toplam değerler içindeki ağırlıkları artmıştır.

10 ve daha fazla kişi çalıştıran işyerleri için, sözkonusu illerin temsil yeteneği daha yüksektir. 1980 yılında, 18 ilin karşı gelen değerlerinin Türkiye geneline oranları şöyledir: İşyeri sayısında %80.1, çalışanlar sayısında %73.5, katma değerde %81.8, ücret ödemelerinde %74.4 ve toplam kapasitedeki payı %73.5'dur. 1985 yılında ise, toplam işyerlerinin%73.5'i, toplam çalışanların %74.5'i, toplam katma değerlerin %71.4'ü, toplam ücret ödemelerinin%79.0'u ve toplam kapasitenin %68.6'sı göç alan 18 il tarafından karşılanmıştır.

18 il arasında, ölçek farklılığı ve incelenen yıl önemsenmeksizin, 4 büyük il, yani İstanbul, İzmir, Ankara ve Bursa, toplam katma değerlerde ve çalışanlar sayısında %50'den fazla ağırlığa sahiptir. Örneğin, 1985'te küçük ölçek için, İstanbul, İzmir ve Ankara'da çalışanların sayısı, 18 ildeki toplamın %59.5'ine eşittir ve bu iller 18 ildeki toplam katma değerin %70'ini karşılamaktadır.

C. RANK KORELASYON KATSAYISI ANALİZİ

Göç alan 18 ilin verilerini kullanarak, ücret oranları ile işgücü verimliliği arasında Rank Korelasyon Katsayıları hesaplanmıştır[3]. Elde edilen katsayılara göre, değişik ölçekler için, ücretle verimlilik arasında anlamlı bir ilişki mevcuttur. En yüksek ve en anlamlı ilişki, 10 ile 49 kişinin çalıştığı işyerleri için ortaya çıkmıştır. (Bkz.Tablo IX.)

İmalat sanayi alt dalları olarak en anlamlı ilişki, 1985 yılında kağıt sektöründe çıkmıştır. Bu sektörü, gıda, içki ve tütün izlemektedir. Tekstil sektörünün katsayısı göreli

---

1. 1985 yılında, DİE'nün ilgili istatistikleri sadece, ile 9 kişi çalıştıran işyerleri ve 10 ve daha fazla kişi çalıştıran işyerleri için mevcuttur.

2. Bilecik ili, verilerin geçersizliği nedeniyle, küçük ölçekte, 1980 ve 1985 yılında analiz dışı bırakılmıştır.

3. Kullanılan formül: rho = 1 - ((6 D^2) / n (n^2 - 1)), burada D'ler ranklar arasındaki farkları, n de gözlem sayısını göstermektedir.

TABLO VII

Küçük Ölçekli İşyerleri İçin Ortalama Ücret ve İşgücü Verimlilik Değerlerinin İmalat Sanayi Alt Dallarında türkiye ve 18 İl Karşılaştırması, 1985 (bin TL)

	18 Göç Alan İl		Türkiye Geneli	
Sektörler	Ücret Düzeyi (Yıllık)	İşgücü Verimliliği	Ücret Düzeyi (Yıllık)	İşgücü Verimliliği
31	193.5	1437.0	483.1	1521.4
32	337.3	1293.2	469.0	1241.5
33	252.7	1251.9	420.3	1386.4
34	324.8	1797.0	493.8	1556.8
35	404.5	5640.9	562.9	4396.7
36	326.3	1433.7	493.7	1351.8
37	427.8	3405.1	590.7	3732.1
38	272.1	1750.9	446.5	1534.1
TOPLAM	293.9	1703.6	467.4	1611.1

olarak daha düşük bulunmuştur. Orman ürünleri sektöründe, ücretle verimlilik arasında ters ilişki bulunmuştur. (Bkz.Tablo X.)

Genel olarak, ücret-verimlilik ilişkisinin orta büyüklükteki işyerlerinde daha fazla önem kazandığını söylemek olasıdır. Orman ürünleri sektörü dışında, imalat sanayi alt dallarında ücret-verimlilik ilişkisi anlamlı çıkmıştır. Ücret düzeyinin verimliliği etkilemede, özellikle kağıt ve gıda sektörlerinde daha önemli bir araç olduğu söylenebilir.

TABLO IX: DEĞİŞİK ÖLÇEKLERDE ÜCRET VE VERİMLİLİK ARASINDAKİ RANK KORELASYON KATSAYILARI(1985)

Çalışan Sayısı Olarak İşyeri Ölçeği	Rank Kolerasyon Katsayıları
1-9	0.692 (3.179)
10-49	0.835 (5.031)
50	0.670 (2.994)

TABLO X: SANAYİ SEKTÖRLERİ OLARAK ÜCRET VE VERİMLİLİK ARASINDAKİ RANK KORELASYON KATSAYILARI, 1985

Sektörler	Rank Kolerasyon Katsayıları
Gıda, İçki, Tütün	0.832 (5.996)
Tekstil ve Giyim	0.292 (1.221)
Orman Ürün.ve Mob.	-0.490 (-2.177)
Kağıt ve Basım	0.863 (5.669)
Kimya,Las,Petrol Ür.	0.728 (4.112)
Metal Ana Sanayi	0.625 (3.099)
Metal Eşya, Ulaşım Ar. İlmi ve Mesleki Ölçü Alt.	0.577 (2.826)

D. ÜCRET BELİRLENMESİ ANALİZİ

Ücret-verimlilik ilişlkisinin anlamlılığını ortaya çıktıktan sonra, ortalama ücretlerdeki değişimi açıklayan değişkenlerin etkilerini araştırmak sözkonusu olabilecektir. Katma değer, işgücü ve ölçek değişkenlerini içeren ücret denklemini[1] kullanarak, imalat sanayinin toplamı ve alt dalları için kesit analizi yapılmıştır.

GIDA SEKTÖRÜ

Bu sektörde, ücretlerdeki değişimi etkileyen en önemli faktör ölçektir. İşgücü ile ücret arasındaki ilişki terstir. Bu sonuç, işgücü talebi ile ücret arasında kuramsal olarak varlığına inanılan ters ilişkiyi doğurmaktadır. Ayrıca, katma değerdeki artışlar, ücretleri pozitif olarak etkilemektedir. Tahmin edilen katsayılar şöyledir:

Katma Değer	0.434	2.037
İşgücü	-0.489	-1.692
Ölçek	0.491	2.519
Katsayı	-1.638	-2.068

1. $W = C_1 V^{a_1} L^{b_1} S^{c_1}$ burada W= ortalama yıllık ücret, V=katma değer, L=çalışan sayısı, S=işyeri ölçeği, C_1 sabit terimi göstermektedir.

ORMAN ÜRÜNLERİ VE MOBİLYA SEKTÖRÜ

Kullanılan denklem, bu sektörde anlamlı sonuçlar vermemiştir. Katma değer, işgücü ve ölçekteki değişiklikler, ücretlerdeki dalgalanmaları açıklamaktadır.

TEKSTİL VE GİYİM SEKTÖR

Bu sektörde, ölçekteki değişmeler, ücretleri etkileyen en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ölçekteki yüzde birlik bir değişiklik, ücretlerde pozitif olarak yüzde %8 değişikliğe neden olmaktadır. (R2 =0.754)

İşgücü ve katma değer değişkenlerinin katkısıyla, ücretlerdeki değişikliği açıklamada ölçek daha güçlü hale gelmektedir.(R2=0.754) Tahmin edilen katsayılar aşağıdaki gibidir.

	Tahmin edilen katsayılar	**T-İstatistiği**
Katma Değer	0.377	1.509
İşgücü	-0.336	-1.364
Ölçek	0.583	2.981
Katsayı	-2.275	-4.388

(R^2=0.789)

Bu sektörde, ölçekteki değişikliğin ücretler üzerindeki etkisi, gıda sektrörüne göre çok daha güçlüdür. Öte yandan, işgücü ve katma değerin etkisi, bu sektöre göre, gıda sektöründe daha güçlüdür.

KAĞIT VE BASIM SEKTÖRÜ

Ücretlerdeki değişim en anlamlı şekilde, katma değer ve ölçek tarafından açıklanmaktadır. İşgücü ile ücretler arasındaki negatif ilişki bu sektör için geçerli çıkmamıştır. İşgücü, katma değer ve ölçek değişkenleri birlikte fit edildiğinde, determinasyon katsayısı, tek değişkenli denklemlerine göre 0.572'den 0.837'e çıkmaktadır. Ancak işgücünün katsayısı istatistiksel olarak anlamsız çıkmaktadır.

	Tahmin edilen katsayılar	**T - İstatistiği**
Katma Değer	0.377	1.509
İşgücü	- 0.336	- 1.364
Ölçek	0.341	5.644
Katsayı	-2.038	- 6.971

Bu sektörde, hem ölçeğin hem de katma ücret belirlenmesindeki etkisi Gıda, Tekstil ve Kağıt sektörüne göre daha güçlüdür.

KİMYA-LASTİK-PETROL ÜRÜNLERİ SEKTÖRÜ

Katma değer ve işgücü ortalama ücretlerdeki değişimin %79.8'ini açıklamaktadır. Bu sektörde, beklenenin aksine, katma değer ile ücretler arasındaki esneklik katsayısı negatif çıkmaktadır. İşgücü esneklik katsayısı ise pozitif olarak tahmin edilmiştir. **(R^2=0.798)**

	Tahmin Edilen Katsayılar	**T-İstatistiği**
Katma Dğ.	-0.253	-2.549
İşgücü	0.443	3.361
Ölçek	0.341	5.644
Katsayı	-2.038	-6.971

TAŞ VE TOPRAĞA DAYALI ÜRÜNLER

Katma değer ücretlerdeki değişimi açıklayan en önemli faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Katma değerdeki değişim, ücretlerdeki değişimin %62.4'ünü açıklamaktadır. Ölçekteki değişikliklerin hiçbir etkisi yoktur. Ücretleri belirleyen ikinci önemli faktör olan işgücü dağılımının esneklik katsayısı -0.385'tir. Her iki değişkenin ücretleri belirlemedeki etkisi %70.2'dir. Tahmin edilen katsayılar şöyledir:

	Tahmin edilen katsayılar	**T-İstatistiği**
Katma Değer	0.484	3.637
İşgücü	-0.385	-1.973
Katsayı	-1.392	-2.665

METAL ANA SEKTÖRÜ

Katma değer, işgücü ve ölçek ayrı ayrı ve birlikte, ücretleri belirlemede anlamlı değişkenlerdir. Katma değer ve ücretler arasındaki esneklik katsayısı 0.301, determinasyon katsayısı ise 0.829'dur, Ölçek için esneklik katsayısı 0.592, determinasyon katsayısı ise 0,523'tür. İşgücü, ölçek ve katma değirin ücretlerdeki değişimin %92.7'sini açıkladığı görülmektedir. Tahmin edilen katsayısılar şöyledir:

	Tahmin edilen katsayılar	**T-İstatistiği**
Katma Değer	0.348	3.849
İşgücü	-0.154	-1.254
Ölçek	0.287	3.496
Katsayı	-2.913	-9.512

İşgücü ile ücretler arasındaki esneklik katsayısı negatif işaretlidir, ancak T-testi anlamsızdır. Katma değerin ücret değişimi üzerindeki etkisi 0.348'dir. Ölçeğin etkisi daha az önemlidir.

METAL EŞYA-MAKİNA VE TECHİZAT-ULAŞIM ARACI İLMİ VE MESLEKİ ÖLÇME ALETLERİ SEKTÖRÜ

Katma değer, işgücü ve ölçek değişkenleri ücretlerdeki değişimi açıklamalarda, istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Katma değer ve işgücü birlikte ücretlerdeki değişimin %79.5'ini açıklamaktadır. Esneklik katsayısı katma değer için 0.917, işgücü için -0 .859 olarak bulunmuştur.

Katma değer ve ölçek, birlikte ücretlerdeki değişimin %81.7'sini açıklamaktadır. Katma değerin katsayısı 0.243 ölçeğin katsayısı 0.371 olarak tahmin edilmiştir.

İşgücü ve ölçek birlikte, ücretlerdeki değişimin %75.2'sini açıklamaktadır. İşgücünün esneklik katsayısı 0.273 ve ölçeğinki ise 0.468 olarak tahmin edilmiştir. Bütün değişkenler birlikte ele alındığında, hepsi ücretlerdeki değişimin %85.7'sini açıklamaktadır. Tahmin edilen katsayılar şöyledir. (R_2= 0.857)

	_Tahmin edilen katsayılar	**T-İstatistiği**
Katma Değer	0.601	3.207
İşgücü	-0.486	-1.982
Ölçek	0.247	2.463
Katsayı	-2.516	-3.689

Ücretlerdeki değişimi açıklayan en önemli faktör bu sektör için katma değer olarak ortaya çıkmaktadır.

Genel olarak, gıda ve tekstil sektörü dışında kalan sektörlerde, katma değer ücret değişimini açıklayan en önemli değişken olarak gözükmektedir. Gıda ve tekstil sektörlerinde ücretin dağılımını belirleyen en önemli değişken ölçektir. Her iki sektörün de ihracata yönelik üretim yaptıkları düşünülürse, ölçeğin birim maliyetleri etkilemedeki ağırlığı bu sektörlerde daha belirgin olmaktadır. Aynı zamanda, işgücü sermaye oranını değişebilirliği ya da ikame esnekliğinin bu sektörlerde daha yüksek olduğunu belirtmek olanaklı gözükmektedir. Katma değerin daha önemli bir faktör olarak gözüktüğü makina, metal ve kimya gibi sektörlerde işgücü esneklik katsayılarının daha katı olduğunu söylemek anlamlı olmaktadır. Genelde sermaye-yoğun özelliğe sahip olan bu sektörlerde, ölçeğin yani ortalama çalışan sayısının ücret değişimi üzerindeki etkisi daha zayıf çıkmaktadır.

İmalat sanayi toplamı için, tahmin edilen değerler alt sektörlere göre hem daha zayıf hem de istatistiksel olarak daha anlamsızdır. Bunun temel nedeni , agregasyon işlemindeki hatalarda yatmaktadır. İmalat sanayi toplamında, ölçek ücretlerdeki değişimin %65.0'ini açıklamaktadır. Esneklik katsayısı 0.495 olarak tahmin edilmiştir. Katma değer ve işgücü birlikte ücretlerdeki değişimin %42.6'sını belirlemektedir. Katma değerini esneklik katsayısı 0.416, işgücününki ise 0.384 olarak tahmin edilmiştir. Üç değişken birlikte ele alındığında, ücretlerdeki değişimin açıklanan kısmı %85.7'ye çıkmaktadır. Ancak, ölçek dışında katma değer ve işgücü değişkenlerinin güvenilirliği çok düşüktür.

SONUÇ

Ortalama 3 işçinin çalıştığı küçük ölçekli işyerleri, hem sanayi hem de hizmetler sektörlerinde yaygın olarak faaliyet göstermektedir. Sanayi sektöründe, toplam firmaların %95'i küçük ölçeklidir. Toplam istihdamın 1/3'ü küçük ölçekli işyerlerinde çalışmaktadır. Küçük ölçekli firmalarda çalışanların ücretleri asgari ücret düzeyinde, hatta ondanda düşük düzeydedir. Bu nedenle asgari ücret düzeyi ve asgari ücret uygulamasının ilgili otoritelerce denetlenmesi çok büyük önem kazanmaktadır. Bu yolla 3 milyondan daha fazla işçinin yaşam standardını etkin bir şekilde korumak olanaklı olmaktadır.

Yaklaşık iki milyon işçi ücret düzeylerini ve sosyal haklarını toplu sözleşme ile belirlemektedir. Kamu sektöründeki memurlar dışında, toplam ücretli sayısı 6.2 milyondur. Ücretlilerin 2/3'ü toplu sözleşme pratiğinden yararlanamamaktadır ve sendikalaşamamaktadır. Sendikasız işçi çalıştıran firmalar, sendikalı işçi çalıştıran firmalara göre ekstra bir kazanç elde etmektedir. Bu ikili yapının yarattığı sorunların çözülebilmesi için, değişik politakalar ve önlemler alarak optimum ölçekli firmaların desteklenmesi gerekmektedir. Buna ek olarak, işçilerin demokratik hakları ve özgüklükleri genişletilmeli ve İşgücü Kanunundaki istihdam koşullarıyla ilgili güvenlik önlemleri arttırılmalıdır.

1980-85 döneminde net göçe sahip olan illerdeki küçük ölçekli firmalardaki ortalama ücret, Türkiye ortalamasının altında gerçekleşmektedir. Buna karşılık göç alan illerdeki firmaların ortalama verimlilikleri Türkiye ortalamasının üstündedir. İç göçe ve göç eden işgücünün nitelik ve organizasyon gücündeki düşüklüğe bağlı olarak, işgücü fazlası küçük ölçekli firmalarda ortalama ücretleri düşürücü etki yaratmaktadır. Bu nedenle, herkesin kendi küçük işyerini açması desteklenecegi yerde, kırsal bölgelerden göç edenlere yönelik eğitim-iş programlarının geliştirilmesi daha uygun olacaktır. Bunun yanısıra, sanayi ve hizmet yatırımlarının, bölgesel geliri arttırmak ve bölgesel pazarı geliştirmek üzere devlet eliyle kırsal alanlara yöneltilmesi düşünülebilir.

Ücret düzeyinin belirlenmesinde, ölçek değişkeninin etkisi gıda ve tekstil sektörlerinde daha yüksek çıkmaktadır. Ara ve yatırım malları üreten sektörlerde ise, katma değer daha önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Ücretlerin ölçeğe karşı daha duyarlı olduğu sektörlerde, önlemler işyerlerinin optimum ölçeğinin sağlanmasına yöneltilmelidir. Diğer yandan, işçilerin kazançlarını yükseltmek üzere, işgücü verimliliğini

arttırarak katma değerin yükseltilmesine yönelik önlemler alınmalıdır. Ücret düzeyi ile istihdam arasında genel olarak ters bir ilişki mevcut değildir. Bu yüzden, sanayideki ücretleri düşürerek istihdamı arttırmak olanaklı değildir. Ayrıca, işgücü ile sermaye arasındaki ikame esnekliği yüksek değildir. Bu nedenle, işgücü talebini arttırarak ücret düzeyinin düşürüleceği önermesi de doğru değildir. Bununla birlikte, istihdamla katma değer arasında çok yakın bir ilişki vardır. İstihdamı arttırmak için, düşük ücret politikaları yerine, yatırımlar yoluyla katma değeri yükseltmeye çalışmak daha anlamlıdır.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

-DİE, İşgücü İstatistikleri, çeşitli yıllar
-DPT, V. Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1989 Yılı Programı, 1989, Ankara
-TEKSİF, Türkiyenin Sosyal ve Ekonomik Durumu, 1989, İstanbul

EK-1

TABLO 1: İKİ BASAMAKLI SINIFLANDIRMAYA GÖRE İMALAT SANAYİ ALT SEKTÖRLERİNİN TİCARET VE HİZMETLER SEKTÖRLERİNİN LİSTESİ

Sektör Kod	Sektör Adı
31	Tekstil ve Giyim
32	Gıda,İçki ve Tütün
33	Orman Ürünleri ve Mobilya
34	Kağıt ve Basım
35	Kimya, Lastik-Petrol Ürün.
36	Taş ve Toprağa Dayalı Ür.
37	Metal Ana
38	Metal Eşya, Makina ve Teçhizat, Ulaşım Aracı, İlmi ve Mesleki Ölçme Aletleri
39	Diğer İmalat Sanayi
61	Toptan Ticaret
62	Parekende Ticaret
63	Lokanta ve Oteller
8	Mali Kuruluşlar ve Sigortalar
9	Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler

EKİN BELLETEN 90 BAHAR Sayfa 28-32

5000 YILLIK BİR ÖYKÜ VE CUDİ DAĞI

Gürdal Aksoy

Dünyanın hangi yöresine bakarsanız bakın, hemen her toplumun kutsadığı, dinsel öykülerle süsleyip tabulaştırdığı bir dağ mutlaka vardır. Nitekim Grek mitolojisinde, baba Tanrı Zeus'la birlikte, diğer tanrı ve tanrıçaların yaşadığı **Olympus**, Zerdüştilerde **Elbruz/Elburz**, Hindularda **Himavat**, Taoistlerde **Kwan-lun**, Yahudilerde ise **Sina Dağı**, kutsal dağlar arasındadır. Japonların **Fuji Yama**'sı da bu bakımdan önem taşır (Japoncada 'dağ' anlamına gelen **yama** sözcüğü, Türkçedeki **yamaç** sözcüğüne kaynaklık etmiştir). Bilindiği üzere **Kaf Dağı**, İslam inançlarına göre, dünyayı çevreleyen dağ silsilesidir. Kimi kaynaklarda bu dağın, Kafkasya dağlarına denk düşebileceği de belirtilir.

Daha eskilere gittiğimizde, yüksek yerlerin ve dağların daha çok önem taşıdığını görmekteyiz. Çünkü ilk uygarlıklar, hep tanrılara yakın olmanın yollarını aradılar. Bu bağlamda, Sumerlerdeki **Ziggurat**'lar bu inancın bir ürünüdür. Yine bu uygarlıklar, tanrının gökte ya da yüksek bir dağ zirvesinde olduğuna inanırlardı. Kaldı ki birçok eski dinde, "baba tanrı" diyebileceğimiz tanrılar, hep gök tanrısı ya da ışık/güneş tanrılarıdır. Günümüzde, bu inancın etkisini kolayca gözlemleyebilmekteyiz: Başlarını göğe kaldırıp "yarabbim" diyenler, bunu anımsatır.

Kutsal kitaba **(Bible)** göre, tanrı **Babil Kulesi**'ni yapan insanların kendine yaklaştığını görünce, bu durumdan hoşnut olmamış; o her zamanki olağanüstü güçleriyle kulenin yıkımına neden olmuş ve o güne kadar, aynı dili konuşan insanlar, ayrı dilleri konuşmaya başlamışlar. **Babil** adı, Akkadça ve Babilce **babu**/kapı ve **İlu**/tanrı sözcüklerine dayanmakla birlikte "Tanrı Kapısı" anlamına gelir. Anlaşılan, tanrı kapısını çalmak, pek de hoş bir şey değil. Öyle, her gelen tanrı kapısını çalacak da tanrıyla hoş beş edecek. Olacak iş mi?...

İşte, sözünü ettiğimiz dağlardan biri de Cudi Dağı'dır. Burası da tarih boyunca, yöre halkı tarafından kutsanmıştır. Nedeni de şu ünlü Nuh Tufanı'dır. Derler ki "Nuh'un Gemisi Cudi'dedir". Kimileri, bu inancın temelini Kur'ân'a dayandırmak ister. Oysa bu inanç daha eskilere uzanmakta. Üstelik, Kur'ân'daki **Cudi** sözcüğü de, Arapça **Cebel** sözcüğü gibi "dağ" anlamına gelir. Kaldı ki Kur'ân'da yanlızca "Gemi Cudi'ye oturdu" ibaresi geçer (Hud Suresi, 44). Kimileri de, Kur'ân'daki Cudi'yle Arabistan'daki dağlardan birinin belirtilmek istendiğini söyler. Bu sav, daha makûl görünür.

XIX. yüzyılın sonlarındaki arkeolojik kazılarda bulunan tabletler, arkeologlar tarafından çözülünce, Nuh'un, Sumerlerin mitolojik kralı **Ziusudra** olduğu da ortaya çıktı. **Ziusudra**'ya Akkadlılar **Hasisatra** ya da **Atra-hasis** derlerken, Grekler de **Xisithros** demiş, döne dolaşa **Hızır** adına ulaşılmış. Böylece başlıbaşına başka bir mitolojik kişi ortaya çıkıvermiş. (1)

Biz gelelim Nuh'un Gemisi'ne... Nuh'un Gemisi'nin Cudi Dağı'nda olup olmadığını

(!) Bu konuda bkz. Bilal Aksoy, **Çağdaş Bilimlerin Işığında Nuh'un Gemisi ve Tufan**, Ankara, 1987, sh. 63-82

saptayabilmek için, herşeyden önce Sumerlerin Ziusudra söylencesi ve ona bağlı olarak Yakın Doğu halklarının ve eski tarihçilerin anlatımlarını bütünlük içinde değerlendirmemiz; hele hele öncelikle tufan söylencesinin gerçeklik payını irdelememiz gerekir. Gerçi Nuh'un Gemisi'nin Cudi'de olduğu kesinleşse de, gemiden, günümüzde bir şeylerin kaldığı düşünülemez...

A.J. Maas, eğer tufan olağanüstü bir fenomen değil de olağan bir fenomen olarak benimsenirse, bilimin değişik savlarla, tufanın evrensel olduğu inancına karşı çıktığını belirtir. Bu savlardan biri şudur: Bilindiği üzere, yeryüzü yaklaşık **510.000.000 km²**'dir. Buna göre, dünyanın en yüksek zirvesini **9.000** metre olarak kabul edersek, kutsal kitaplardaki tufan için gerekli suyun miktarı da **4.600.000.000 km³** olacaktır. Ancak, bilinen en şiddetli yağmurun **10 misli** şiddetinde bir yağmur, Tevrat'ta belirtildiği gibi **40 gün 40** gece yağsa da, sular deniz seviyesinden yalnızca **800 metre** kadar yükselmiş olur. (2) Diğer bir sav ise, evrensel boyutta bir tufan halinde, deniz suyu ile tatlı su birbirine karışır, böyle bir kapsam da, ne deniz hayvanlarını, ne de tatlı su hayvanlarını yaşatır. (3) Bunlardan başka, şu sorular da yöneltilebilir: Eğer tufan coğrafik olarak evrensel idiyse, yeryüzünün dört bir yanında yaşayan hayvanlar Nuh'a nasıl ulaştı ya da Nuh'un aklına nasıl geldiler? Tüm hayvanlar için gerekli yiyeceği nereden buldu? Kuzey Kutbu hayvanları ile Sıcak Kuşak hayvanları, bütün bir yıl, aynı çatı altında nasıl yaşadılar? (4) Bunun basit ve karikatürize anlatımı şudur: Kurt kuzuyu neden kapmadı? Bunun da ötesinde her halkın, tufan tarihi olarak benimsediği tarihlere şöylece gözattığımızda, o tarihlerde, bu boyutta bir tufanın olmadığı görülür: Nitekim eski geleneklere göre, Asurlar, tufanı MÖ **2234** ya da MÖ **2316**'ya, Yunanlar **2300** Mısırlılar **2600**, Fenikeliler **2700**, Meksikalılar **2900**, Hintliler **3100**, Çinliler **2297**, Ermeniler ise, Babil Kulesi'nin yapılışına, yaklaşık MÖ **2200**'e atfederlerdi. (5)

Ancak Nuh Tufanı denen yöresel afet, değişik incelemelere de konu olmuştur. Sözgelimi, bunlardan biri de F. A. Molony'nin incelemesidir. (Bu konuda bkz. F.A.Molony, **The Noachian Deluge and its Probable Connection With Lake Van**, Journal of the Transaction of the Victoria Institute 68, 1936, sh.43-65) Molony, Nuh Tufanının Van Gölü ile olası ilişkisini araştırmış...

Bu konuda farklı bir yaklaşım da **Bilal Aksoy**'a ait. Ona göre, Sumerlerin Ziusudra söylencesi ve buna bağlı olarak Yakın Doğu'nun diğer halklarının mitolojilerinde yer alan tufan söylencesi, Fırat'ın taşmasından kaynaklanır. Çünkü, eski tarihçilerin belirttikleri tufan ayı (Mayıs), **Arrianos**'un (MS. 2. yy) anlattığı Fırat'ın taşma ayına yani, Mayıs ayına denk düşmekte. Ayrıca, Ziusudra'nın kral olduğu Sumer kenti **Şurrupak**, Fırat nehrinin yakınında kurulmuştu. Aksoy, Ziusudra'nın, Fırat nehrinin Mayıs'ta tekrar taşacağını bildiğinden, bir tür gemi yaparak, gemiyle aşağıdan yukarıya yani, düzlük olan Aşağı Mezopotamya'dan dağlık Kürdistan'a geldiğini söyler. İlginçtir, Sumerlerin ayrı olan Ziusudra ve Gılgameş söylencelerini birleştiren Akkadlıların tufan söylencesinde, "gemi" anlamında kullandıkları **eleppu** sözcüğünün, **Eleppu sa mahirti, maharru:** "Kar şılamak, göğüslemek, kabul etmek" fiil kökünden geldiği ve akıntıya karşı giden kürekli(?) gemi olduğu söylenir.

Yüzyılın başında, bir Sumer kenti olan Ur'da yapılan kazılarda burada yöresel bir tufan afetinin gerçekleştiği ortaya çıkmıştır. Konuya bu açıdan yaklaşıldığında bile, yöre halkından kimilerinin, bu felaketten kurtulmak için dağlık bölgelere çekildiği düşünülebilir. Sumerlerin Ziusudra, Babillilerin Gılgameş Destanı bu açıdan önem taşır.

---

(2) A.J. Maas, **Deluge**, The Encycopedia Catholic, sh.704
(3) Maas, sh.704
(4) Maas,sh.705
(5) **ibid., idem.**

Sumer ve Babillilerin tufana ilişkin tabletlerinde, geminin **Nizir/Nişir** dağına oturduğu yazılıdır. Bu bakımdan Nizir Dağı'nın neresi olduğu merak edilebilir. Araştırmacılar, Nizir'in hangi dağ olduğu konusunda hemfikir değiller. Ancak genel kanı, geminin **Gordyene Dağlarından** birinde olduğudur. Nitekim ünlü Grek ve Latin yazarları bu dağın, Toros Dağlarının bir bölümü olan ve **Gordias, Cordean, Corduenian, Cardian, Curdi, Carduchi** olarak anılan dağlık bölgede olduğunu iddia ederler (6) Sir John Chardin bu sözcüğün (Gord) her yazar tarafından, kendi dilindeki telaffuza uygun olarak değiştirildiğinden söz eder. **Gordyene** adı, **Gord** (=Kürt) sözcüğü ile Luwice'deki **-wana** sonekinden oluşmuş: Bu bakımdan, Kürtlerin yaşadığı bölge, Kürtlerin yurdu gibi benzeri anlamları taşır. **Josephus, Berosus, Onkelos, Pseudo-Jonathan** ve **Saint Epherm**, geminin Kürdistan'da olduğunu belirtirler. (7)

Asurbanibal'in kütüphanesinde bulunan çok daha eski coğrafik listenin bir kopyasına göre, **Nizir Dağı**, Guti ülkesinin bir dağıdır (8) O da, Gutilerin yaşadığı bölge, bir zamanlar **Gordyene** olarak anılmış. Kaldı ki birçok araştırmacı, Kürtlerle Gutiler arasındaki bağıntıya değinir. Bunlardan biri de, **E. A. Speiser'dir. Speiser**, ilgili yapıtında bu savı işlerken, **Quti** adının, Tukulti-Enurta I ile birlikte Asurca tabletlerde **Qurti** olarak geçtiğini de belirtir. (9) Bunun da ötesinde, **Gutilerle Gotlar** arasında bir bağıntı olabileceği araştırılmış. Bu konuya ilk kez, **Jules Oppert**'in değindiği söylenir. (10) **Jules Oppert**'in Medler üzerine de bir kitabının olması, bu konuyu daha da çekici hale getirmektedir. **Hilprecht**, tarihte ilk **Guti** kralının adı olarak bilinen **Sharlak** adının İngiliz kişi adlarından **Sherlock** ile olası bir temelde özdeş olduğunu da belirtir. (11) **Benno Lansberger**'in ise, **Şarlak** adıyla Türkçe'deki **çaylak** sözcüğü; son **Guti** Kralı **Tirigan** adıyla da, **Tarkan** adı arasındaki benzerliğe dikkati çektiği söylenir. Buna dayanarak kimileri, Gutilerin de Türk olduğu sevdasına kapılmıştır...

Kanımca Kürt adı, birçok dilde yiğit, savaşçı, kuvvetli vb anlamlara gelen sözcüklerle ilişkilidir. Ve bu durum, onların yaşam biçimlerinden kaynaklanır. Çünkü Kürtler, uzun bir zamandan beri dağlı bir halktır. Bu bağlamda İbn-i **Haldun**'un, dağlı ve göçebe toplumlara ilişkin söylediklerinin akla gelmemesi olası mı...? Bilindiği üzere İbn-i Haldun, dağlı halkların yiğit ve mert olduklarından söz eder. Ancak bunlar ne zaman ki kent (burg) yaşamına geçerler, işte o zaman kaypak, egoist ve açgözlü oluverip çıkarlar.

Başlangıçta eski tarihçiler, **Gord, Cord, Karduchi, Karduk, Curdi** gibi değişik biçimiyle kullandılar bu adı. İngilizcede bile, önceleri **Curd** ve **Koord** sözcükleri kullanılırken, günümüzde artık **Kurd** adı yerleşmiştir. Ben de, birçok araştırmacı gibi, Asurca ve Akkadça Qardu/qarradu (=yiğit, savaşçı, kahraman) ile Kürt adının ilişkili olacağı kanısındayım. Çünkü birçok dilde benzeri sözcükler aynı anlamı ifade eder.

Bu bağlamda Sanskritçede **kratu**, Avestada **khratu**, "kuvvet" anlamına gelirken, Urartu dilinde **huradi**, Hurricede **hurati**, "savaşçı" anlamındadır. Farsçada **xirad**, Kürtçede ise **xwort** (yiğit) sözcüklerine rastlamaktayız. Bu sözcüklerin temelde, eski dillerde de yer alan "yürek/kalp" anlamına gelen kök sözcüklere dayandığı açıktır. Nitekim Sumercede **gir** sözcüğünün hem "yürek" hem de "kuvvetli" anlamına geldiğini görmekteyiz. Hititçede yürek anlamına gelen **ker/kir/gir** sözcüğünün , datif halinin **karti**, genetif

---

(6) Sir John Chardin, **The Travels of Sir John Chardin into Persia and the East Indies**, London, 1686, sh.253.

(7) Chas.L. Souvay, **Ark**, The Encyclopedia Catholic, Vol.I, sh.721

(8) H.V. Hilpercht, **The Earliest Version of the Babylonian Deluge Story and the Temple Libary of Nippur**, Philadelphia,1910, sh.29-30

(9) E.A. Speiser, **Mesopotamian Origins the Basic Population of the Near East**, Philadelphia, 1930 sh.112-113

(10) **Hilprecht**, sh.32

(11) Ibid.Idem.

halinin de **kardiyaz, kartas** olduğu belirtilir. Avrupa dillerinde aynı anlamı içeren sözcüklerin, bunlardan kaynaklandığı açıktır. Latincedeki **cord** sözcüğü, yürek, cesaret anlamında kullanılır. Grekçede ise, bir yandan "güç", "egemenlik" vb anlamlara gelen **kartos/kratos** sözcüğüyle, "yürek" anlamına gelen **kard** ile karşılaşırız. Nitekim Türkçeye de geçmiş olan Kardiyoloji, kalb hastalıklarına ilişkin uzmanlık dalını bilim dalını ifade eder. Bu Grekçe sözcük (Kard), ilk kez Xenephon'un sözünü ettiği **Karduchileri** anımsatıyor. Ermeniler ise, yürek anlamında **sirt** sözcüğünü kullanırlar. Tüm bunlardan başka, bugün Batı dillerine baktığımızda bile, "cesaret" ve yürek/kalp anlamlarına gelen sözcüklerin birbirleriyle ilişkili olduğunu görmekteyiz: İngilizce **heart**, Fransızca **coeur**, İspanyolca **corazon**, İtalyanca **cuore**, Portekizce **coraçao**, "yürek" anlamına gelirken, İngilizce ve Fransızca **courage**, İspanyolca **coraje**, İtalyanca **coraggio**, Portekizce **coregem** ise "cesaret" anlamında... Türkçe'deki yür-ek sözünün de bunlarla ilişkili olduğu açıktır. Çünkü, **Divân-u Lügati't-Türk'te kür** sözcüğü, yiğit ve yürekli anlamında... Minorsky ve Basil Nikitin, Kürt adıyla Farsça **gurd** (kahraman) arasındaki olası ilişkiyi halk etimolojisi olarak değerlendirir; ancak kanımca, bu konudaki en güçlü varsayım budur. Kimileri de, **Kardu** adındaki **du**'nun sonek olduğunu söylerler. Oysa bu düşünceyi benimseyenler, **Kardu-ene** bitişik adını gözardı etmekte. Çünkü belirttiğimiz üzere Karduene adı, Karduların yurdu anlamına gelir.

Tarihte benzer adları taşımış kimi halklara rastlamaktayız. Sözgelimi Gürcülerin, efsanevi ataları Kartlos'tan dolayı, kendilerine **Kartvel/Kartveli** dedikleri görülür. Kartvel adının, bilimsel olarak, Gürcülerin ilk anayurtları olduğu benimsenen ve Kalde ile ilgili sanılan Kardu'dan geldiği de iddia edilmektedir. Nitekim, "... Marr, 1911'de, binlerce yıllık bir tarihle birbirlerinden ayrılmış bulunan Karduklar (Kürtler) ile K'art (Gürcü)lerin başlangıçta bir olmalarının muhtemel olduğu görüşünü ileri sürmüştür." (Basil Nikitin, Kürtler) Yine bir Belûci kabilesi olan **Hot** adının "cesur", "savaşçı" anlamına geldiği iddia edilir. Bu bağlamda, Belûcistan'daki **Brahoiler** arasında önemli Kürt kabilelerinin olduğunu da anımsatmak isterim. Bundan dolayı, kimi yörelerde Brahoilere, **Kurd-gâli**, yani "Kürtçe konuşanlar" denilmektedir.

Anımsanacağı üzere, konuyla ilgili ve son olarak "Nuh'un Gemisi Kürdistan'da" demiştik. Gerçekten de günümüz arkeologlarından tutun da, eski tarihçilere ve kutsal kitaba (Bible) göre, gemi Kürdistan'dadır. Nitekim **André Parrot**, Nizir Dağının Kürdistan'da olacağı kanısındadır. Hatta Nizir'i bir bölge adı olarak ele almış gibi, "....**le Kurdistan(=mont Nisir)**" ibaresini kullanmıştır. (12) **Magnus Magnusson** da, "Sumerlerin gemisi, Kürdistan dağlarında olduğu benimsenen Nizir Dağı'na oturmuştur" demektedir. (13)

Tevrat'ın eski metinlerinden biri olan Süryanice metninde, Nuh'un Gemisinin Kardu Dağı'na oturduğu yazılıydı. Sonraları bu ibare "Ararat Dağları" olarak değiştirildi. Kaldı ki kutsal kitapta, Nuh'un Gemisinin yalnızca Ararat Dağlarından birinde olduğu yazılıdır

.Burada geçen **Ararat** (=Urartu) bir bölge adı olup, Gordyene'yi de kapsar. Kimileri, sözünü ettiğimiz bu ibareyi çarpıtarak, geminin **Ararat** (=Ağrı) dağında olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu düşüncenin, Tevrat'ın değiştirilmesiyle birlikte eskilere uzandığını sanmaktayım. Çünkü buna bağlı olarak, Ağrı Dağı da dahil olmak üzere, çevresindeki birçok yer adı, halk etimolojisine dayanır. Sözgelimi kimileri Ağrı adını Grekçe **arca** (=gemi) ile ilişkili bulurken, Ağrı Dağının eski adı olan **Baris** adını da, yine Grekçe "kayık", "sandal", "gemi" anlamlarına gelen **barise** dayandırırlar. (14)

---

(12) André Parrot, **Déluge et Arche De Noé**, Neuchâtel, 1955,sh.50

(13) M.Magnusson, **BC The Archeology of the Bible Lands**, London, 1977,sh.22.

(14) **Aksoy**, op.cit

Ağrı Dağı'nı, yöredeki her halk farklı bir adla anagelmiş. Ermeniler, daha çok **Masis Ljarn (Ljarn=dağ)** ya da kısaca Masis derlerken, Farslar **Kuh-i Nuh** (Nuh'un Dağı), Araplar ise **Cebel el Haris** olarak anarlar. Sir John Chardin, Farsların **Sahat-toppous** adını da kullandıklarını ve bu adın da Farçada, **"Mutlu Tepecik"** anlamında olduğunu söyler. (15) Chardin, Masis adının, Ermeniler tarafından Tevrat'ta geçen **Aram**'ın oğlu **Mas/Mesech**'den türetildiği iddiasını da anar. Farsların ise, bu sözcüğü **Aziz** (saygın) adına dayandırdıklarını da belirtir. (16) Oysa kanımca, tıpkı Baris ve Ağrı adlarında olduğu gibi, Masis adı da, Ağrı Dağının yörenin en büyük dağı olmasından dolayı, temelde "ağır", "büyük" anlamına gelir...

Belirttiğimiz üzere, Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağı'nda olduğu inancı, öncelikle, Tevrat'ta açıkça, geminin Ararat Dağlarında olduğu biçimindeki ibaresinin çarpıtılarak, "Gemi Ararat Dağındadır" biçiminde anlaşılmasından kaynaklanıyor. Nedense kimileri, özellikle Amerikalılar, hep böyle anlıyor...

Diğer bir neden de Cudi Dağı'nın eski adı olan **Sararat**'ın Ararat'la karıştırılması. Öyle ki eski tarihçilerin kitaplarında dahi **Sararat** olarak geçen bu ad, çevirmenlerce Ararat olarak değiştirilmiştir. Klasik değeri olan tarih kitaplarından biri de Urfalı Mateos'un Vekayiname'sidir. Bu kitaptada Sararat olarak geçen adın, çevirmence Ararat olarak değiştirildiği kolayca anlaşılmaktadır. (Bkz. **Urfalı Mateos Vekayinamesi**, Çev. Hrand D. Andersyan, Ankara, 1962, sh. 310-311) Bu konuda **H. F. B. Lynch** şunu söylüyor: Ararat adını, Ermeni literatüründe ilk kez **Bizanslı Faustus, Nisib (Nusaybin)li Saint Jacob**'un öyküsü ile ilişkili bularak kullanmış; ancak, Faustus'un kitabında geçen Ararat adı, yapıtı çoğaltanlar tarafından yanlışlıkla Sararat olarak yazılmıştır. (17) Oysa Lynch'in kendisinin yanılgıya düştüğü açıktır. Çünkü Saint Jacop, Nusaybinli olup, gemiyi aramak için Nusaybin yakınlarındaki Cudi(=Sararat) dağına çıkmıştır." İS IV yüzyılda Nusaybin piskoposu **Saint Jacques** ve müritlerinin Sararat (=Cudi) Dağı'na yaptıkları bu çıkış yanlışlıkla Ağrı Dağı ile karıştırılmış; bu nedenle olsa gerek, yıllardır değişik türden yayın organlarından aynı hata tekrar edilegelmektedir. Buna göre, İÖ IV. yüzyılda Kaldeli rahiplerin Ağrı Dağı'na Nuh'un Gemisini aramak için çıktıkları şeklindeki yanlış bir görüş yerleşegelmiştir." (18)

Bu tür yanlışlıklar ve bunlara eklenen halk etimolojileri Ağrı Dağı'nı daha cazip kıldı. Sözgelimi bunlardan biri, bir zamanlar Ağrı Dağı eteklerinde yerleşim birimi olan **Arguri/Akhury**'ye ilişkin olanıdır. Ermeniler, Nuh'un, tufandan sonra çıktığı dağın eteklerinde bağ diktiği inancından hareketle, **Arguri** adını, kendi dillerinde **"O bağ dikti"** anlamına gelen iki sözcükten oluştuğunu söylerler. (19) Oysa Belck, bu adın **Salmanasar III**'ün Asurca kitabesinde **Adduri** olarak geçtiğini bulur. (20)

Kısacası, Ararat Dağları ibaresi, Ararat Dağı olarak anlaşılmış; bundan dolayı da, Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağında olduğuna inanılmıştır. Bu bağlamda, Karduene Dağları adının, Kardu Dağı olarak değiştirilmiş olacağı da düşünülebilir. Ancak, kayda değer tüm tarihsel veriler ışığında, şunları söylemek mümkün: Nuh'un Gemisi, Cudi Dağı (=Guti , Kardu, Sararat) ndadır. Konuya ilişkin diğer yaklaşımlar ise, ya tarihsel verileri çarpıtmaktan ya da yanılgılardan kaynaklanır.

---

(15) **Sir John Chardin**, sh.253

(16) **Chardin**, sh.252

(17)H.F.B. Lynch, **Armenia Travels and Studies**, Vol I., The Russian Provinces, Beirut, 1965, sh.197

(18) **Aksoy** sh.179

(19) James Bryce, **Transcaucasia and Ararat**, London, 1896; **H.F.B.Lynch**, sh. 183

(20) **Lynch**, sh.183, dp.not.4.

EKİN BELLETEN 90 BAHAR Sayfa 33-41

LACİVERT MAYOLU KIZ

Bilgesu Erenus

Geniş kumsalları çağrıştıran dingin bir müzik

Yeşil örtü az sonra izleyicilere sunulacak bir heykel ya da bir tabloyu gözler gibidir. Kıpırtısız.

Örtünün hafif kaymışlığında Gülçin Çaylıgil'in yalnızca sağ omuzu belli belirsiz görünür. Hüsnü Göksel bir sanat yapıtına yönelik bir hayranlığın coşkusu içinde bakmaktadır omza.

Hüsnü (*mırıldanır*) Güzel...(*birkaç adım geri çekilir*) Çok güzel...(*yaklaşır, gözlük değiştirir gibi*) Çok çok güzel

Örtüde derinlemesine alınan bir soluğun kıpırtısı.

Hüsnü (*şaşırmıştır*) Efendim?

Gülçin (*sesi*) Yaralarıma övgü diziyordunuz. Benim hiç bakamayacağım bir boşluğu sarmalayan pembe kabarık dikişli etler...

Örtüde gene aynı yaygın kıpırtı. Gülçin Çaylıgil'in başı gözükür şimdi.

Soluğum içime sığmadı. Ve sanırım siz bu örtünün altında bir insan olduğunu o zaman farkettiniz.

Hüsnü Göksel tedirgin birkaç adım uzaklaşır.

Hüsnü Yanılıyorsunuz hanımefendi. Bu yeşil örtünün altında her zaman lacivert mayolu kız vardır benim için...

Gülçin Lacivert mayolu kız?

Hüsnü İlk hastam

Gülçin Çaylıgil örtünün altından çıplak ayağını uzatır. Hüsnü Göksel büyülenmişçesine bakmakta ayağa.

Gülçin Belki de askeri tıpta öğrenciydiniz o zaman.

Banttan telaşlı sesler duyulur.
-Bir doktor
-İçinizde doktor var mı
-Acil bir vaka
-Doktor

Gülçin Ceketinizi, şapkanızı çıkardınız.

Hüsnü Göksel ulgular söyleneni, bir anki şaşkınlıktan kurtulup.

Gülçin Palaskanızı...

Hüsnü Göksel ulgular, mim devinişleriyle, hâlâ ayağa bakmakta...

Gülçin Burgaz adasına günübirlik gellişinizdi belki de.

Hüsnü Tatillerimi babamın başhekim olduğu hastanede geçiririm ben (*Kollarını sıvar gibi*) Denizden öylesine uzak.

Hüsnü Göksel ayağa yönelir. Heyecanını bastırıp, güç kazanma çabasında.

Hüsnü Taa, ilk sınıf tatilinden beri. Ameliyatlara girdim... Beşinci sınıftayım şimdi... Hatta bir fıtık ameliyatı bile yaptım tek başıma. (*eğilir*) Bir stajiyer doktordan daha fazla deneyimim var.

Topuğu sol avucunun içine alır.

Gülçin Bir midye kesiği... Belki de cam

Hüsnü (*Bunalır*) Askeri hastanede gördüğüm ayaklara benzemiyordu hiç. (*Öteki eliyle yakasını gevşetir gibi*) Nasırlı sert ayaklardı benim gördüklerim. Postal yorgunu hepsi de...

Gülçin (*o da bakar ayağına*) Kanıyor çok.

Hüsnü Bu incecik parmaklı küçük yumuşacık ayak. (*elini uzatır, pansuman gereçlerini alırcasına*) Yaranın hafifçe yuvarlaklaşan baldırları var... Ve lacivert mayoya uzanan tenin pürüzsüz sonsuzluğu... (*gözlerini kaçırır*) Hayır, hayır yanlızca bir yara bu... (*elini uzatır, bir şişe almışçasına*) Hayır, yaranın omuzları yok... Ve yüzüne boynuna yapışan ıslak saçları. Hayır...

Hüsnü Göksel kaçamak bakışlarla yeşil örtüye bakmakta...

Hüsnü Göksel şişenin kapağını açarcasına, yaraya döker.

Gülçin Çaylıgil fırlar yerinden. Yüzünde sessiz bir çığlık.

Gülçin Oksijen yerine, alkol dökmüştünüz belki de yaraya, temizlemek için...

Gülçin tek ayağı üstünde sekerek birkaç adım atar.

Hüsnü Öyle... (*doğrulur*) Ama bozuntuya vermedim hiç. Kanı durdurdum. Ve sardım iyice

Hüsnü (*izler onun gidişini bakışlarıyla*) Lacivert mayolu kız, ilk sivil hastam...(*çıkardıklarını giyer gibi şimdi*) Birilerinin omuzuna tutunarak uzaklaştı. Onu bir daha hiç görmedim. Teşekkür ettiğini bile hatırlamıyorum.

Gülçin sevecenlikle döner bakar. Hüsnü de ona.

Hüsnü Ama her ameliyatımda onu yeniden getirirler bana.

Gülçin doğal yürüyüşüyle yaklaşır.

Gülçin Teşekkür ederim. (*Elini uzatır*) Sanırım şimdi sizi daha iyi tanıyorum.

Hüsnü (*Sevecenlikle sıkar uzanan eli*) Artık herhangi bir ameliyat geçiren bir hastasınız hanımefendi. Ve en az benim kadar sağlıklı...

Gülçin (*Duymaz sanki*) Mesleğiniz sizi biçimleyememiş. Şaşmayı unutturamamış size. Ve her hastanızla birlikte yeniliyorsunuz hastalığa.. Ve her hastanızla birlikte yeniyorsunuz hastalığı..

Hüsnü Tek yasağınız var..

Gülçin dikkatle dinler. Tedirgin.

Hüsnü Dantel örmek...

Gülçin Kollarımın şu hareketi yani. (*uygular*) Hayatımda dantel örmedim ki ben.

Hüsnü O zaman hiç sorun yok. Artık hiç çekinmeden normal yaşantınıza dönebilirsiniz.

Gülçin (*gülümser*) Normal yaşantım...

Banttan sesler girer. Arada yargıç tokmakları.
-Avukaat Gülçin Çaylıgil, Avukaat Gülçiin Çaylıgil
-Oturun efendim oturun, sırası gelince söz veririz biz size.
-Reddine
-Sekiz sene mahkumiyetine
-18
-28..58
-Tutuklanmasına, yasaklanmasına,

Gülçin Normal yaşantım. (*gülümser*) Gene de dantel örememek hoşuma gitmedi. (*elini uzatır*) Yeniden teşekkür ediyo-

idamına...

Gülçin bir kaç adım atar.

Gülçin tedirgin döner.

rum. Ellerinizin sıcaklığını unutmayacağım hiç.

Hüsnü Ha, bir şey daha...

Gülçin Yoo doktor, hiç öremediğim dantelleri öremeyeceğimi düşünmek yeterince etkiledi beni.

Hüsnü Bir küçük egzersiz yalnızca... Nekahat döneminiz için.

Gülçin yaklaşır. Hüsnü Göksel uygular.

Hüsnü Ayaklarınız duvara dayalı böyle.

Hüsnü Göksel seyircilere dönük bir mim duvarı yaratmıştır.

Hüsnü Duvar bulabildiğiniz her yerde. Günde en az yüz kere

Gülçin Öylesine çok duvar var ki... Bulacağımdan hiç kuşkunuz olmasın doktor (*öğrenme çabasında*) Günde en az yüz kere.

Hüsnü Kolunuzu uzatın şimdi. Bir iki bir iki... Gidebildiği yere kadar.

Gülçin (*Güler uygularken*)

Hüsnü Çok yararlı bir egzersiz. Neden güldünüz.

Gülçin Çocukluğumdan kalma bir oyunu hatırlattı bana. (*oynar*) Vadikara geliyor, tasasından ölüyor...

Hüsnü (*O da katılır oyuna çocuksu*) Tasalanma a böcek annen seni seviyor... (*güler*)

Gülçin Bu kes siz güldünüz.

Hüsnü Duvarların tepesine tırmanmış iki çocuğa benziyoruz biz. 1000 yaşında.

Mim duvarına kollarını dayamışçasına, afacan afacan bakarlar birbirlerine. Çok geriden geniş kumsalları çağrıştıran müzik duyulur.

Gülçin Korkarım 5000 yıl daha yaşayacağız.

Gülçin İlk kez dilekçe davasında tanımıştım sizi... Savunmanızı okuduğumda, 'İşte güzel bir aydın' dedim kendi kendime. Doktor yanınız fazla ilgilendirmemişti beni. Kanseri o denli uzak sanıyordum kendimden.

Hüsnü Günde 100 hücre kanserleşiyor. Biliyor musun uyuyan güzel adını vermedim ben ona. Bir prensin öpücüğü için yirmi yıl uyuyabilir bazen.

Gülçin bir boşluğa yuvarlanır gibi olur.

Hüsnü Dikkat (*kavrar onu*)

Gülçin (*şaşırmıştır çok*) Uyuyan güzel ve kanser...

Hüsnü Düşecektiniz...

Gülçin Sizi tanıdığımı sanmıştım... Beni şaşırtıyorsunuz... Uyuyan güzel...

Gülçin yerleşir duvara sanki yeniden, tedirginliği sürmekte ama .

Hüsnü (*Çocuksu bir coşkuda*) Bilemezsin ne kadar güzel bir yaratıktır o. Yaramaz, hırçın ve müthiş yetenekli... Bir kaplanın vahşi güzelliği vardır onda. Gururlu zeki... Sağlıklı hücrelerin sıradanlığından ne denli farklı...

Gülçin Ciddi olamazsınız, yoo hayır...

Hüsnü Onu mikroskop altında görmelisin. O deli şekiller... O dahiyanelik. O birbirinden farkı dizilişler. Boya alması...

Gülçin (*sallanır*) Dengemi bulamıyorum.. Yapmayın nolur.

Hüsnü İnan inan öyle... Kendini sürdürmek adına neler yapar o neler. Kötülük olsun diye değilki... İki canlının böylesine iç içeliği görülmemiştir.

Gülçin düşmüştür. Mim duvarının dibine, küskün çocuksu çöker.

Hüsnü (*dalgın bir coşkuda hâlâ*) Ve zaferin doruğuna ulaştığında kendi yok oluşunu da hazırlar bilmeden. (*Gülçin'in yokluğunu farkeder*) Nerdesiniz? (*duvarın üstünden aşağı bakar gibi*) Canınız acımadı ya.

Gülçin Zavallı ve müthiş kanser hücreniz için, utanmasam hüngür hüngür ağlayacağım şimdi.

Hüsnü Sana onu göstermek istiyorum... Gel hadi

Hüsnü elini uzatır ona, aynı coşkuda.

Gülçin isteksiz kalkar.

Gülçin Yalnızca siz istiyorsunuz diye...

Hüsnü Göksel mikroskop ayarı yapar gibi.

Hüsnü (*hayran bakar*) Müthiş bir şey müthiş bir ressamın tuvali çıldırabilir onun renk ve çizgi dilenmeyen görüntüsü karşısında... Durma bak hadi...

Gülçin isteksiz ve çekingen bakar bir an, Hüsnü Göksel'e çevirir bakışlarını, tekrar mikroskoba. Tekrar Hüsnü Göksel'e...

Gülçin Bence büyük giyim evlerine önermelisiniz bunları... (*Öfkeli*) kupon kumaşlar üzerinde yılın modası... (*mikroskobu iter gibi*) Her kadının sırtında...

Hüsnü Ah anlamazlar ki, anlayamazlar ki...

Gülçin (*dikilir*) Size bir şey söyleyebilir miyim Doktor.

Hüsnü Hayır desem de söyleyeceksin zaten.

Gülçin Tabii söyleyeceğim. (*duraksar*) siz kanser hücrenize aşıksınız...

Hüsnü (*duraksar bir an, kararlı*) onu benim kadar tanıyıp da aşık olmamak imkansız...Senin olağandışı mahkemelere düşkünlüğün gibi belki de...

Gülçin (*bir an düşünür*) Yoo hayır, aynı şey değil bu.

Hüsnü Aynı şey..

Gülçin Yoo, hayır hayır...(*düşecek gibi olur*) Yeniden düşmek istemiyorum. (*sarılır*)

Hüsnü (*kavrar*) Boşuna çırpınma o zaman... Bende seni tanıdığımı sanıyorum... Yıllardır boşanma tahliye miras davalarını elinle itiyorsun hep...

Gülçin (*çırpınır*) Hepsi de sıradan davalar onlar. Oysa ben... Düşüncelerinden dolayı yargılananları savunuyorum. Kitapları kurtarmak demir parmaklıklar ardından. Ben, ben kaybolmuş davaların avukatıyım ben... Ve terörist denen çocuklarım benim Herşey, herşey olağandışı sıkıyönetim mahkemelerinde, herşey... Daha kabakoz hapishanesine gideceğim. İlaçları almıyorlar.

Hüsnü Göksel güçlükle tutabilmekte onu.

Hüsnü Göksel onun çırpınışını engelleyememiştir, birlikte düşerler.

Birbirlerine sokularak otururlar mim duvarı dibinde.

Sırtlarını birbirlerine dayarlar.

Gülçin (*sakin*) Evet, haklısınız... Aslında aynı şey...

Gülçin Sevgi değil bizimki... Düşmanını iyi tanımak yalnızca.

Gülçin Artık, kaçakları, bozguncuları, köşe dönücüleri, bilim ve sanat düşmanlarını toplumun kanser hücreleri olarak adlamayacağım.

Hüsnü Ve faşizmi

Gülçin Ve eşitsizliği ve sömürüyü

Hüsnü Ve mülkün temeli olmayan adaleti

Gülçin Hepsi de daha aşağılık kanser hücresinden. Kemikleşmişler kasıtlarında. Kirli ve sevimsiz yani...

Hüsnü Güzel, çok güzel. Kalksana biraz

Hüsnü Göksel yeşil örtüyü altlarına yayar. Geniş kumsalları çağrıştıran müzik yeniden duyulur.

Gülçin (*otları okşar gibi*) Kırları ne çok özlemişim. Ameliyattan sonra, ölüm olmayınca, yaralar sağalır diyordum. Çıkarım burdan. En kötüsü hapishaneler... Saniyesine tahammülüm yok özgürsüzlüğün...

Hüsnü Güzel. Çok güzel... Meslek düşleri görür müsün hiç?

Hüsnü Göksel kırlarda uzanmış gibidir.

Gülçin Hem de çok sık. (*uzanır o da*) Bir keresinde hapishane avlusu denize açılıyordu. Ve mapusane giysileriyle denize koşuyorlardı. Biz çıktık biz çıktık sözcüğü hepsinin ağzında.

Hüsnü (*doğrulur*) Hastane koridorlarında kaybolurum ben... Ve hastalar üzerime yürür.

Gülçin Kendimi güç durumda görmem hiç. Böylesi belki de daha acı veriyor. Bir keresinde bir müvekkilim. Açlık grevinin yirmi üçüncü günüydü. Yutkunamıyordu bir türlü

Hüsnü Ben iyiyim diyordu ama. Ben iyiyim...

Gülçin Sonra rüyamda gördüm onu. Bu kez yalnızca yutkunamıyordu...

Hüsnü Göksel de yutkunmayı dener. **Gülçin** iyi misin?

Hüsnü Göksel yutkunamaz. **Gülçin** (*Gözlerini kaçırır*) Çift tellerin ardında yalnızca yutkunamayışı..

Hüsnü Yutağını almak zorunda kalmıştık birinin. Karnına açtığımız bir deliğe kahve döküyordu. Altı ay daha yaşamak istiyordu biri. Oğlu fakülteyi bitirecek.

Gülçin Sonra işkence yaralarının zamanla kapandığını öğrendim. Onlar girmiyordu rüyama daha çok manevi çöküntüler...

Hüsnü Bilincin boş çuvala dönüşmesi

Gülçin Biri günlerce ağladı rüyamda... Bana çok iyi bakıyorlar... Bana tavuk veriyorlar... Kim onlar, kim onlar çocuğum söyle bana.

Hüsnü İyiliğimi istiyorlar benim. Beni benden daha iyi düşünüyorlar...

Gülçin Korkma dedim korkma sakın... Erkekliğini yitirmeyeceksin...

Hüsnü İlk kez gözlerinin rengi çıktı ortaya... Çelik mavisi...

Gülçin Gözlerimi ne zaman kapasam (*kapar*) Gözleri hâlâ...

Hüsnü Hep aynı düşleri görüyoruz biz. (*kapar*) uzun koridorlarda, çıkışsız...

Müzik bir süre. Güneşlenircesine başlarını kaldırırlar gözleri kapalı gene. Yüzlerinde bir gülümseme belirir. Sese dönüşür sonra. İkisi birden gözlerini açar ve birbirlerine bakarlar şaşkınlıkla.

Gülçin Neden güldüğünüzü önce siz söyleyeceksiniz.

Hüsnü (*doğrulur*) Halkımız "Tanrı hastane ve muhakeme kapısına muhtaç etmesin insanı" der. (*yeşil örtüyü toplar*)

Yeşil örtüyü iki uçtan tutarlar.

Gülçin (*yardım eder ona*) Bir avukat ve bir hekim

Çarşafmışçasına örtüyü çekiştirerek devşirirler.

Hüsnü Halkımızla aynı çaresizliği duyuyoruz bazen aynı kapılarda

Hüsnü Mutsuz azınlıkların çırpınışlarıyla ayakta duran bir ülke ülkemiz.

Gülçin (*katlar uzatır örtüyü*) Lacivert mayolu bir başka kız için... Biliyorum.

Hüsnü (*alırken*) şimdi sizi daha iyi tanıyorum. Mesleğiniz biçimleyememiş sizi. Şaşmayı unutturamamış size. Ve her müvekkilinizle birlikte gidiyorsunuz hapse ve her müvekkilinizle birlikte çıkıyorsunuz hapisten.

Hüsnü Göksel özenle kaldırır örtüyü.

Gülçin Beni avutmaya çalışmayın. Dantelsiz hayat gene de çok zor.

Sevgiyle bakarlar birbirlerine.

Gülçin Ama tek memeyle de olsa müvekkilimi savunacağımdan kimsenin kuşkusu olmasın. (*sırtından ok alır gibi devinir*) Tıpkı amazonlar gibi. (*yayı gerer gibi*) Ok atmayı kolaylaştırmak için kızların sağ memesi yakılırmış ya böyle,

Hüsnü hayranlıkla izler onu.

Hüsnü (*mırıldanır*) Güzel... Çok güzel

Gülçin sağ yanına bakar bir an kaçamak

Gülçin Bu yaz belki de lacivert bir mayo alacağım kendime. (*güçlü*) Bir kez deneyelim mi?

Mim duvarının önünde iki çocuk gibidirler.

Hüsnü Hadi..

Birlikte Vadikara geliyor
Tasasından ölüyor
Tasalanma a böcek
Annen seni...

Bir çocuk oyunu oynarcasına uzanan parmakları, yardım çağrısı ister gibi gerili kalır.

26 Ocak 1986

EKİN BELLETEN 90 BAHAR Sayfa 42-56

GAP'IN SOSYO-KÜLTÜREL BOYUTLARI

Ahmet Özer*

I. GİRİŞ

Türkiye modernleşme yolunda kendi kıt kaynaklarıyla kalkınma sancıları çeken bir ülkedir. Bu itibarla 20. yüzyılın son çeyreğine girerken önemli atılımlar yaparak topyekün bir kalkınma seferberliği ilan etmiştir. Hükümetler, bu perspektif içinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerine konumlarından ötürü özel bir önem atfetmiş, son yıllarda bu bölgelere önemli yatırımlar yapmıştır.

Hiç kuşkusuz, bu yatırımların en önemlisi ve kapsamlısı Güneydoğuda gerçekleştirilmekte olan GAP projesidir. Bu projenin düşünce, ön ve programlama çalışmaları 1950'li yıllara kadar uzanır. Ancak fiili olarak DSİ'nin öncülüğünde 1983'te başlatılan sulama ve enerji projeleriyle yeni bir boyut kazanan GAP, DPT'nin de devreye girerek bölgede (Proje Yönetim Birimi) ve merkezde (MAG, GAP Birimi ve sonra GAP Grup Başkanlığı olarak) GAP ekseninde örgütlenmesi bu boyutu daha da genişleterek projeye etkinlik kazandırmış ve kamuoyunun ilgi odağı haline getirmiştir.

Bu evrede GAP için bir Master Plan Çalışmasının yapılması gündeme gelmiştir. DPT tarafından ihaleye çıkarılan GAP Master Plan Çalışmasını Yüksek Proje AŞ ve Nippon Koei (Japon) firması tarafından oluşturulan ortak girişim kazanmış, çalışma üstlenilen sürede tamamlanarak 19 Nisan 1989'da idareye teslim edilmiştir.

Nihayet, 27.10.1989 tarihinde Bakanlar Kurulunda kararlaştırılan, 6.11.1989 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren Kanun Hükmündeki Kararname ile GAP'ın (ilgili) sorumluluğu DPT'den alınarak özerk bir şekilde yeni kurulacak olan "GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı"na devredilmiştir. Böylece GAP, yönetimi, organizasyonu ve işleyişi ile yeni bir döneme girmiş bulunmaktadır.

Bu yazıda öncelikle GAP Bölgesinin konumunu irdeleyecek, sonra GAP projesinin boyutlarına bakacak ve daha sonra da GAP Master Plan çalışmasını ve öngörülerini tartışarak sonuca bağlayacağız.

2. GAP BÖLGESİ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölgesi Adıyaman, Gaziantep, Diyarbakır, Mardin, Siirt, ve Şanlıurfa illerini kapsamaktadır. Güneyde Suriye, Güneydoğuda

---

* H.Ü. Sosyoloji Bölümünde doktora yapan yazar, bir şirkette yönetici olarak çalışmaktadır. "Doğu Anadoludaki Toplumsal Yapılanmada Aşiret Düzeni" adlı kitabı (Boyut Yayınları) yakında yayınlanacaktır.

TABLO 1

GÜNEYDOĞU ANADOLU İLLERİNİN ÇEŞİTLİ NÜFUS SAYIMLARINA GÖRE NÜFUSLARI

	Şehir Nüfusu			Köy Nüfusu			Toplam		
İller	1975	1980	1985	1975	1980	1985	1975	1980	1985
Gaziantep	427,0	512,7	634,5	283,9	295,9	319,3	715,9	806,7	953,9
Adıyaman	100,7	176,0	159,5	246,2	250,6	279,9	346,9	367,6	439,4
Urfa	264,2	282,4	486,1	333,2	320,3	398,7	597,3	602,7	884,8
Diyarbakır	282,0	374,3	483,5	369,3	403,9	458,0	651,2	778,1	941,5
Mardin	155,9	192,1	284,4	363,8	372,9	409,8	519,7	565,0	694,2
Siirt	148,5	183,8	245,8	233,0	261,7	286,2	381,5	445,5	532,0
Toplam	1.378,2	1.662,2	2.293,8	1.834,3	1.905,4	2.152,0	3.212,5	3.567,6	4.445,8

Kaynak: DİE. 1975-1980-1985 Genel Nüfus Sayımları

ise Irak'la sınırı bulunan bölgenin yüzölçümü 77.863 km^2 olup, ülke yüzölçümünün % 9.5'ini oluşturmaktadır.

Bölgenin 1985 yılı Genel Nüfus Sayımına göre nüfusu 4.445.806 kişidir ki bu rakam, aynı yıl 50.663.458 kışı olan Türkiye nüfusunun % 8.5'ini tekşkil etmektedir. Nüfus yoğunluğu bölgede 58, Türkiye genelindeki yıllık % 2.4 artışının çok üstünde bir rakam ksayılan % 2.9 olarak gerçekleşmiştir (1). Tablo I GAP illerinin çeşitli nüfus sayımlarına göre nüfusunu göstermektedir.

Yukardaki tabloda görüldüğü gibi 1975'de şehir nüfusundan çok fazla olan köy nüfusu 1985'te neredeyse şehir nüfusuyla eşit bir seviyeye gelmiş gözüküyor. Çünkü, bölge nüfus hareketleri açısından göç veren bir nitelikte olup bu göçün yönü kırdan bölge kentlerine, bu kentlerden de kyurdun-özellikle batının-bükyük kentlerine doğrudur. Kırdn kente doğru meydana gelen göç son yıllarda bölgenin büyük şehir merkezlerinde (Gaziantep, Diyarbakır, Urfa da) bir gecekondulalşma olgusu yaratmıştır.

Bu demokrafik panorama içinde bir seyir gösteren bölge nüfusunun % 50.1 kırsal alanlarda yaşarken %49.9'u kentlerde toplanmış bulunmaktadır. (1985).

Bölgedeki toplam köy sayısı; 4110'dur. Bunun 2230'u toplu köy, 1880'de dağınıkk köydür. Toplam köy sayısına göre, köylerin % 45.7'si dağınık bir yapıya sahiptir. Bu yapı, kırsal devlet yatırımlarını olumsuz yönde etkileyen en önemli hususlardan biridir. Bu durum aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (2).

TABLO 2. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ KIRSAL YERLEŞİM DURUMU

	Güneydoğu Anadolu Bölgesi
Toplam köy sayısı	4110
Toplu köy sayısı	1130
Dağınık köy sayısı	1800
Dağınık köye bağlı yer. bir. sayısı (Köy merkezi hariç)	5148
Dağınık karakteristik	2,7
Toplam köy, mezra ve kom sayısı	9258

Kaynak: Taraklı, 1985.s.35

Yukarıdaki Tablo 2'den anlaşılacağı üzere bölgede köy merkezlerinden çok köy alt yerleşim birimi (mezra-kom vb) mevcuttur. Bu durum bölgenin coğrafi konumundan kaynaklandığı gibi aile yapısından kaynaklanan arazi bölünmüşlüğü, kan davası ve hayvancılık yapma nedenlerine de dayanır.

Bölgenin il merkezleri -Gaziantep hariç- sanayi bakımından gelişmemiş olduğu gibi sosyo-kültürel yönden de geri kalmış bir yapı arz ederler. Bu merkezlerdeki nüfusun büyük çoğunluğu küçük esnaf, zanaatkar, inşaat ve/veya hizmet sektörlerinde çalışanlardan oluşmaktadır.

Kırsal alanda ise belirleyici unsur tarımdır. Bu alanlarda yaşayan nüfusun % 70'i tarımla uğraşmaktadır. Hayvancılık ikinci temel geçim kaynağı olarak sayılabilir.

Bu açıdan bakıldığında tarımın (ve hayvancılığın) bölgede kurulacak sanayinin lokomotifi olduğu hemen göze çarpıyor. Ve giderek tarım ve sanayi bölgesel kalkınma, çabalarında vazgeçilmez ikili haline geliyor.

Tablo 3'te GAP Bölgesi, bazı sosyo-ekonomik göstergeler açısından Türkiye ile karşılaştırılmaktadır:

TABLO 3: GAP BÖLGESİ VE TÜRKİYE'NİN SEÇİLMİŞ GÖSTERGELERLE KARŞILAŞTIRILMASI, 1985

Gösterge	Birim	Türkiye	GAP Bölgesi	GAP'ın Payı %
Yüzölçümü	Km^2	779.459	73.863	9.5
Toplam Nüfus		50.664.458	4.303.567	8.5
Nüfus Artışı (1965-85)	Yılda (%)	2.4	2.9	-
Nüfus Yoğ.	Km^2 başına	65	58	-
Kentsel Nüf.	Toplamın (%)	53.0	49.9	-
Ekonomik Yapı GSYH/GSBH içindeki payı (%)				
Tarım		17.7	39.6	(9.0)
İmalat		25.2	11.7	(1.9)
GSYH	10^9 TL	83.785.419	3.365.559	4.0
Kişi Başına GSYH/GSBH	10^3 TL	1.822	862	(47)

Kaynak: Türkiye İstatistik Yıllığı, 1987

3. BÖLGENİN BAZI TEMEL SORUNLARI

Bölgenin geri kalmış, bir toplumsal yapılanma içinde düşük bir gelir ve refah düzeyi ile çağdaş yaşam koşullarının çok gerisinde seyreden bir yapıya sahip olması, temel bir sorundur.

Ayrıca kırsal alanlardan, çeşitli nedenlerle (özellikle de traktörleşme sonucu) boşta kalan işgücü ve ona bağlı nüfusun, kentlere göç etmesi, hızla artan kentsel problemleri önüne geçilmez bir biçimde arttırdığından mutlaka durdurulması veya asgari düzeye indirilmesi gereken bir sorundur.

Kaynak kullanımı için gerekli bir planlama ve yönetimin bulunmayışı; kamu kurum ve kuruluşlarında nitelikli ve yeterli sayıda personel olmaması, olanlarında bir an önce batıya gitmek istemesi önüne geçilmesi gereken bir diğer sorun olarak zikredilebilir.

Kısaca özetlediğimiz bu genel sosyo-ekonomik sorunlardan başka bölgenin temel sosyal sorunları vardır. Bunların başında hiç kuşkusuz eğitim ve sağlık sorunları yer alıyor.

3.1. SOSYAL SORUNLAR

Güneydoğu Anadolu Bölgesinin dolayısıyla projesinin (GAP'ın) önünde duran ve aşılması gereken sorunlar sanayide, tarımda görülebileceği gibi sosyal ve kültürel yapıda da görülebilir.

Ekonomik yönden Türkiye'nin en geri kalmış bölgesi olan bu yöre sosyal ve kültürel alanda da bu geri kalmış yapıya paralel toplumsal bir yapılanma içindedir. Eğitim ve sağlık faaliyetleri nitelikleri itibarı ile standartların çok altında olduğu gibi nicelik olarak da bu alanlardaki ihtiyaçları karşılayacak düzeyde değildir.

TABLO 4.

GAP İLLERİ OKUR YAZARLIK ORANLARI

İller	Toplam Nüfus		Okur-Yazar				
			Erkek		Kadın		Toplam
	Erkek	Kadın	Sayı	%	Sayı	%	%
Adıyaman	141.885	142.272	88.429	62.4	36.448	25.7	43.9
Diyarbakır	316.147	293.299	188.092	59.5	62.848	21.4	41.4
Gaziantep	327.018	321.783	245.156	74.9	127.273	39.5	57.4
Mardin	221.092	213.055	123.444	55.8	33.634	15.7	36.1
Siirt	174.235	163.915	94.234	53.9	27.900	17.0	36.0
Şanlıurfa	242.966	227.785	133.668	55.0	45.131	19.8	37.9
Bölge Geneli	1.423.823	1.362.109	873.023	61.0	333.234	24.0	43.2

Kaynak: GAP'ın Ekonomik ve Tarımsal Boyutu

Şimdi, ana başlıklarla, bu alanlara kısaca bir göz atalım.

3.1.1. EĞİTİM

İnsan kaynağı, en değerli varlık ve kalkınmanın en önemli faktörlerinden biridir. Bu potansiyelin GAP Bölgesinde eğitim yoluyla en iyi şekilde değerlendirilmesi zorunludur. Çünkü bölge bu konuda hayli sıkıntılı bir durumdadır. Herşeyden önce okullaşma oranı çok düşüktür (Örneğin bölgede kurulacak yeni sanayi ve işyeri için vasıflı eleman yetiştirilecek olan, orta öğrenimdeki teknik okul okullaşma oranı 1987 yılında % 2.8 olarak tespit edilmiştir. (3). Bu oran Türkiye ortalamasının çok altında olduğu gibi, bırakın gelecekteki ihtiyacı, bugünkü ihtiyacı bile karşılayamayacak düzeydedir).

Buna bağlı olarak okuma yazma bilmeyenlerin oranı çok yüksektir. Bölgenin 6 ilinde okuma yazma bilmeyenlerin ortalaması % 44.8 olarak tespit edilmiştir ki bu rakam yaygın ve yoğun bir "ummiliğin" varlığına işaret etmektedir (4). Bu oran içinde kadınların payının daha yüksek olduğunu ayrıca belirtelim.* Tablo 4 bu durumu çarpıcı bir biçimde gözler önüne sermektedir.

Ayrıca okuyan nüfusunda % 90'ı nitelikli bir eğitimden geçmiş değildir. Bölgede, bugün yaklaşık 5 milyonun üstünde tahmin ettiğimiz nüfusa hitap eden sadece 2 üniversite ve bunlara bağlı 22 fakültede (1987 yılında) 11 bin öğrenci eğitim ve öğretim görmektedir ki, bu öğrencilerin önemli bir kısmı bölge dışından gelenlerden oluşmaktadır.

Orta eğitimde araç-gereç ve personel (özellike öğretmen) yetersizliği had safhadadır. Köylerin önemli bir kısmında özellikle de mezra ve kom gibi köy alt yerleşim birimlerinde (ki bunlar büyük bir sayıyı oluştururlar) ilkokul yoktur. Kız çocukların oranı çok düşüktür.

Böyle bir görünüm sergileyen eğitimin hakim olduğu bir bölgede insan kaynaklarının geliştirilmesi ve kalkınmaya katkılarını sağlaması için çaba sarfedilmesi GAP Projesinin hedeflerine ulaşmasında vazgeçilmesi düşünülmeyecek bir unsurdur.

3.1.2. SAĞLIK

Sağlık hizmetlerinde eğitiminkine benzer problemleri içeren bir durum arzetmektedir. Bölgede 38'i devletin olmak üzere toplam 47 hastane mevcuttur (Bkz. Tablo 5'e). 10.000 kişiye düşen ortalama hastane yatak sayısı sadece 10.4'tür. Bu rakam Adıyaman'da 7.4, Siirt'te 6.6, Mardin'de 4.5'e inmektedir (5). Türkiye genelinde bu ortalamanın 23.7 olduğunu belirtirsek durumun vehameti daha da çarpıcı bir biçimde ortaya çıkar.

Üstelik varolan sağlık ünitelerinin çoğunluğu araç-gereç, tıbbi cihaz ve sağlık personeli bakımından son derece yetersiz ve sağlıksızdır. Dolayısıyla ölüm oranının (özellikle bebek ölümlerinin) yüksek olmasına karşın nüfus kontrolsuz bir biçimde artmakta giderek şehir merkezlerinde -çoğunluğu işsizlerden oluşan- demografik bir şişme görülmektedir. Nedeni de açık: Doğurganlık oranı (1980 itibarı ile) Türkiye genelinde ortalama 4.5 iken GAP bölgesinde 7'dir. Ayrıca kadın modern çağda sahip olduğu haklarını kullanma ve hayata geçirme olanak ve pratiğine sahip değildir.

---

* Okur-Yazarlık ortalaması erkeklerde % 61, kadınlarda %24 tür. Bu rakamlar bölgenin kırsal kesimlerinde daha da düşmektedir. Türkiye genelindeki aynı ortalamalar ise yüzde 75 ve 50'dir.

TABLO 5. KAMUSAL VE ÖZEL HASTANELERİN İLLERE GÖRE DAĞILIMI

İller	KAMU		ÖZEL		SSK	
	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı	Hastane Sayısı	Yatak Sayısı
Adıyaman	4	275	-	-	-	-
Diyarbakır	7	2049	4	51	1	305
Gaziantep	6	1195	4	121	1	290
Mardin	5	270	-	-	-	-
Siirt	4	290	1	-	1	50
Ş.Urfa	8	630	-	-	1	110
Toplam*	34	4709	9	172	4	755

Kaynak SSYB. 1986

3.1.3. DİĞER SORUNLAR

Eğitim ve sağlık birimlerindeki yetersizliklerle birlikte; altyapı ve ulaşım ağlarının yetersizliği, büyük şehir merkezleri ile kırsal alan içme suyu ihtiyacı yetersizliği, kitle iletişiminin tam olarak oluşturulmamış olması, kırdan kente göç, yeniteknolojiler ve uygulamalarından yeterince yararlanamama bölgenin temel sorunları olma özelliklerini hâlâ korumaktadır.

Böyle bir panorama içinde bölgedeki toplumsal kurumların özellikle de kırsal alanın durumu pek iç açıcı değildir.

3.2. KIRSAL ALANIN SOSYOLOJİK BİR ANALİZİ

Bölgedeki yaygın aile tipi "ataerkil" geniş yapısıyla iktisadi bir birim özelliğini taşımaktadır. Bu yapı kent merkezlerinden kırsal alana doğru gidildikçe ağırlığını daha arttırarak hissettirir. Buralarda aileye hakim ilişkiler erkeğin otoritesi, kadının mirastan yeterince pay alamaması ve biz duygusunun hakimiyetine dayanır.

Aileler arası ilişkiler ise kan bağı esası üzerine kurulmuştur. Dolayısıyla kırsal alanda -bu temlede örgütlenmiş- aşiretçi yapı devreye girer.

Aşiret reisleri tarafından yönetilen, bugün artık siyasi birlik özelliğini da taşıyan aşiretler, kırsal alanda toplumsal örgünün en baskın ögeleridir. Aşireti meydana getiren alt unsurlar ise büyükten küçüğe doğru sırasıyla kabile, sülale, tayfa, oba, kom, hanedan aile, çadır ve nihayet aile gibi birimlerden oluşur. Akrabalık bağına dayalı bu ilişkilerde statü doğuştan gelir, kendinden yaşlılara ve otoriteye mutlak itaat vardır. Karşılıklı ilişki ve çelişkilerde bir tür sosyal güvenlik mekanizması sayılan, "birlikte saldırı-birlikte savunma mekanizması" geliştirilmiştir. Bu mekanizma kan davalarının sayısını ve şiddetini arttıran bir unsur özelliğini taşır. Kan davaları telkin geleneği ile pompalanır ancak ekonomik ve sosyal nedenlere dayanır. Şan, şeref, şöhret gibi değer yargılarına sıkı sıkıya bağlılık, kamu yazılı hukuku yerine, yazılı olmayan ceza ve ödüllendirmelerle "töre" ve "tabu"lara dönüşerek hüküm sürer. "kanakan", "intikam" bunun en çarpıcı örnekleridir.

* Türkiye'deki hastane sayısı 736'dır.

Aşiretler, göçebe, yarı göçebe ve yerleşik olarak ayrılırlar. Göçebe aşiretler, geniş arazilerde hızlı hareket edebilme kabiliyetine sahip, yazları serin ve yüksek yaylalara çıkan, kışları sıcak ve ovalık bölgelere geri dönen hayvancılık yaparak yaşamlarını idame eden aşiretlerdir.

Yarı göçebe aşiretler hayvancılıkla birlikte ziraatle de uğraşan bu nedenle yarı yerleşik aşiretlerdir.

Yerleşik olan aşiretlere gelince, bunlar tamamiyle toprağa bağlanmış, tarımla uğraşan aşiretlerdir. Kendilerine ait arazi ve işletmeleri vardır. Ancak bir kısım aşiret mensupları gelir durumlarına göre, mevsimlik tarım işçisi olarak ya Çukurova'ya iner veya inşaat sektöründe (işçi olarak) çalışmak üzere bölgenin veya batının büyük kentlerine inerler. Aşiretçilik karakteri göçebelikten yerleşikliğe doğru, köy ve şehir arasındaki mobilizasyonun da etkisiyle, gittikçe azalır. Aşiretçiliğin olmadığı yerlerdeki kırsal alan ilişkilerini belirleyen form ise gene feodal değerlerdir.

Bölge nüfusundaki hızlı artış, iş olanaklarının azlığıyla birleşince toplumsal bir tazyik meydana getirir. Ancak bu toplumsal tazyik, kaçakçılığın bir nevi üstlendiği bir "tampon mekanizma" ile dindirilir. Nitekim sınır boylarında, özellikle de Urfa, Antep ve Mardin'de bu sektörde gizli veya açık uğraşanların sayısı bir hayli yüksektir. Bu uğraş kent merkezlerine doğru yoğunlaşır; bu nedenle kırsal alan üretim ilişkilerini belirleyen bir karaktere sahip değildir.

Nihayet, kırsal alandaki hakim aşiretçi yapıda, tüketime yönelik bir üretme fonksiyonu, kapalı ekonomiyle birlikte kapalı bir toplum yapısını oluşturmuştur. Toprak mülkiyetindeki dengesiz dağılımla perçinleşen bu yapı, niteliği gereği, statükonun korunması yönünde tavır koymakta bölgede meydana gelecek olan transformasyona ayak bağı olmakta, yavaşlatmakta hatta karşı durmaktadır.

Çünkü yeni gelişmeler, varlığını feodal ilişkiler üzerine kurmuş bir kesimin çıkarlarıyla uyuşmamakta, aksine onların varlık nedeni olan statüyü ve eski yapıyı parçalamaktadır. Diğer bir deyişle bölgede hüküm süren toplumsal yapı geleneksel toplum yapısıdır. Bu yapının alternatifi "modern toplum"dur. Modern toplumun günümüzdeki baskın ve başat olan değer ve kurumları geleneksel yapıları her gün biraz daha zorlamaktadır. GAP Projesi bölgede bu süreci hızlandıracak ve biçimlendirecek boyutlara sahiptir.

Sözü edilen toplumsal yapıyı değiştirmeyi, yeniden örgütlemeyi ve biçimlendirmeyi hedefleme gibi amaç ve işlevleri olan bir projenin doğru planlamasının ve uygulanmasının ne kadar önem taşıdığı buradan da anlaşılmaktadır.

3.3. TARIMSAL ALANDA DURUM

GAP'ın yaratacağı olanaklar ekonomik yapıda olduğu gibi sosyal yapıda da önemli değişmelere neden olacaktır. Bu durum fiziki altyapı yatırımlarıyla birlikte sosyal alanlara da ağırlık vererek yatırım yapmayı gerektirir. Burada demek istediğimiz husus ekonomik ve sosyal gelişmelerin koordineli yürütülmesi ve elden geldiğince "at başı" gitmesidir. Yapılan onca fiziki yatırımların, dev barajların, tünellerin suya yönelik alt yapı çalışmalarının yönelik olduğu "insan unsuru" üzerinde durulmalıdır. Tek başına baraj, tek başına tünel hiçbir şey ifade etmez. Baraj, tünel vb ancak insanla ilişkisinde bir şey ifade eder. Amaç her yerde ve projede olduğu gibi insan ve onun daha mutlu ve mürreffeh yaşamasıdır. Projeler ise bu amaca ulaştıran birer araçtırlar. Ekonomik gelişmeyi, modernleşmeyi gerçekleştirecek olan da insan olduğuna göre barajlara, tünellere yapılan yatırımların insan kaynaklarına da yapılması gerekir ki gerçek bir gelişme ve değişmeden bahsedile-

bilsin. Aksi takdirde ekonomik, sosyal ve hatta siyasal gelişmeler arasındaki dengesizlik toplumun bünyesinde önlenmesi zor bazı tahribatlara yol açabilir.

3.3.1. SU YALNIZ BAŞINA ÇÖZÜM DEĞİLDİR

Sosyal yapıdaki önemli değişmeler, suyla beraber kırsal alanda görülecek. Ancak su yalnız başına çözüm değildir. Çünkü suyun gelmesi ile sorunlar bitmiyor, bizce asıl sorunlar o zaman başlıyor. Nedir bu sorunlar? Bunlara ve çözümlerine bir göz atalım.

- Bölge insanı, üreticisi, çiftçisi yıllardır suya hasret, sulu tarıma yabancıdır ve yıllarca kuru ziraate dayalı tarım yapmıştır. Yeterli bir eğitimi, teknik bilgisi ve tecrübesi yoktur. Bölgede meydana gelecek gelişmeleri ve dönüşümleri kavrayacak, karşılayacak kapasite, kalite ve donanımda değildir.

Dolayısıyla tarlasının başına su gelen çiftçinin bu suyu nasıl kullanacağı önem kazanıyor. Çünkü suyu gereğinden fazla kullandığı takdirde arazinin çoraklaşması, gereğinden az kullandığı takdirde ise verimin düşmesi sözkonusudur.

O nedenle, çiftçi suyla başbaşa kalmadan önce suyu nasıl kullanacağını bilmeli. Yani teknik olarak mutlaka eğitilmelidir. Bu bir.

- İkincisi, çiftçi ürünü nasıl derleyecek, nasıl harmanlayıp paketleyecek, nereye neyle ulaştırıp kime/kimlere hangi fiyatla satacak? Demek ki ikinci safhada pazarlama sistemlerinin ve ağlarının kurulması ve para politikasının belirlenmesi gündeme geliyor ve önem kazanıyor. Çünkü şimdiye kadar geleneksel yöntemlerle salt tüketim için üretim yapan köylü/çiftçi/üretici su ve modern tarım girdilerinin yardımıyla artık pazar için üretim yapacaktır. Bu nedenle pazar ve para politikalarının geliştirilmesi işinde devlet öncülük etmelidir.
- Üçüncü önemli nokta pazar ekonomisine bağlı olarak, tarımda meta üretimine ve ürün seçimine gidilmesidir. Yani sırasıyla dış ve iç pazar talepleri ile bölgede kurulacak sanayilerin tarımsal ürün talepleri gözönüne alınarak ürün seçimi yapılmalı ve ona göre üretim yapılmalıdır. Bu gelişme süreç içinde üretimde kaliteleşmeyi teşvik ederek üretimin düzenli ve planlı artışının lokomotifi olacaktır.
- Dördüncü husus üretimde kalitenin yanında verimi arttırmaktır. Bu da tarımda modern tekniklerin ve girdilerin, (kredi ve teşviklerin) kullanımını gerektirir. Tarımda su ile birlikte makinalaşmaya gidilmesi, bilinçli gübre kullanılması teşvik ve kredilerin kullanılması üretimde verimi büyük ölçüde artıracak, dolayısıyla geleneksel yapıdaki bölgede bir tarım reformu hareketi başlatmış olacaktır.
- Kuşkusuz bütün bunların yapılması ve yerine getirilmesi bile sorunu tamamiyle halletmiyor. Geriye çok önemli bir diğer (beşinci) nokta kalıyor ki o da bölgenin toprak mülkiyet dağılımı koşullarından ötürü gerekliliğini her gün biraz daha dayatan toprak reformu sorunudur.

3.3.2. TOPRAK REFORMU GEREKLİDİR

Diyelimki yukarda bahsettiğimiz 4 hususu tamamıyla yerine getirdiniz Yani tarımda verimliliği, kaliteyi arttırdınız, pazar sorununu halletiniz, modern tarım koşullarını tamamiyle yarattınız; sorun çözülmüş oluyor mu? Bizce olmuyor. Çünkü GAP projesi ekonomik olduğu kadar sosyal bir projedir. Ve hatta politik boyutları olan bir projedir. O nedenle salt ekonomik büyüme bölgenin kalkınmasına, sorunlarının çözümüne yetmez. Bu ekonomik kalkınma ve büyümenin yaratacağı refahı tabana yaymak adil bir toprak bölüşümünü yapmak, projeye sosyal bir karakter kazandırmak gerekir.(Tablo 6 toprak mülkiyet ilişkilerindeki dengesizliği sergilemektedir.)

TABLO 6. GÜNEYDOĞU ANADOLU'DA TOPRAK VARLIĞININ TOPRAK SAHİPLERİ ARASINDA BÖLÜNÜŞÜ

İşletme Grupları (Hektar)	Aile Sayısı	İşletmelerin Kap.Alan (Hektar)	İşletme Dağılımı (%)	İşletme Alan Dağılımı (%)
1-5	141.903	199.075	61.4	10.5
5.1-20	74.843	756.291	32.4	40.0
20.1-50	12.211	395.559	3.3	20.9
50.1-100	603	66.880	0.3	3.5
100-	1.389	473.787	0.6	25.1
TOPLAM	239.949	1891.592	100.0	100.0

Kaynak: TTKKMB

Bölgede bir yandan binlerce dönüm araziye sahip toprak ağaları, öte yandan binlerce topraksız veya az topraklı insan var. Daha da formelleştirirsek Bölgedeki arazilerin % 65'i nüfusun % 5'inin elinde ve işletmesindeyken, arazilerin sadece % 10'u nüfusun %70'inin denetiminde ve işletmesindedir. Binlerce topraksız köylü de cabası. Ayrıca yarın tarımda makinalaşmanın (traktörleşmenin) artmasıyla, bölgedeki maraba, rıpçı, ortakçı, azap, yarıcı ve kiracı gibi topraksız aileler de işlettikleri topraklardan ayrılmak zorunda kalacak, topraksızlar ordusuna katılacaklardır.

-Sonuç olarak bölgede çok dengesiz ve çarpık bir toprak mülkiyet ilişkisi var. Bu da önemli bir sorundur ve bu sorun mutlaka çözülmelidir. Çözümü de adil bir toprak dağılımı düzenlemesini gerektirir. Bu bir toprak reformuyla veya başka bir formülle yapılmalıdır ama yapılmalıdır. Bu yapılmadığı takdirde devlet GAP projesi ile yaratmış olduğu büyük olanakları sadece küçük bir azınlık olan büyük toprak sahiplerine sunmuş olacaktır ki bu da sosyal ve siyasal bunalımları besleyecek ve zamanla bazı toplumsal patlamalara neden olacaktır. Dolayısıyla GAP, projesinin amacına ulaşmasından ziyade amacının tam tersi bir gelişmeye yol açması işten bile olmayacaktır.

O halde sonuç olarak tarımdaki stratejiyi şöyle çizebiliriz:

-Tarımsal eğitim ve yayımı hızlandırarak yaygınlaştırmak

-İç ve dış pazar talepleri gözönüne alınarak ürün deseni seçimi yapmak

-Bu ürünleri pazarlayacak ağların ve sistemlerin kurulmasıyla beraber bir pazar ve para ekonomisi politikası izlemek

-Modern tarım teknikleri ve girdileri kullanılarak bütün bölgede yaygınlaştırmak

-Kredi ve teşviklerle süreci desteklemek

-Ve nihayet bir toprak reformu yasası çıkararak olayı güncelleştirmek ve uygulamaya geçirmek tarımsal stratejinin ana noktaları olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. GAP PROJESİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi toprağın yanısıra su ve insan kaynakları bakımından da yüksek potansiyellere sahiptir. Bu itibarla GAP projesini, kısaca, bu yüksek potansiyellerden zenginlik üretme mücadelesi olarak yorumlayabiliriz.

,Aşağıdaki tablo bu potansiyelleri ve Türkiye geneli ile karşılaştırılmasını vermektedir.

TABLO 7: GAP DOĞAL KAYNAK POTANSİYELİ

	Türkiye Potansiyelinin
Proje alanı	1/10
Nüfus	1/11
Sulanabilir arazi	1/4
Yeraltı suları	1/4
Hidroelektrik enerji	1/4
Petrol	1/1
Fosfat	1/1

Kaynak : Balaban, 1988

Projenin genel amacı, altıncı beş yıllık kalkınma planında da ifade edildiği gibi bölgenin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden kalkındırılması, böylece bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkının zaman içerisinde azaltılması olarak ifade edilebilir. Sözkonusu kalkınma stratejisi aynı zamanda bu yörelerde gelişme potansiyellerinin ortaya çıkarılmasına, kendi başına ekonomik büyümenin sağlanmasına, sosyal istikrarın korunmasına ve ihracatın teşviki şeklindeki ülke hedeflerinin gerçekleşmesine de katkıda bulunacaktır. Bu nedenle 7'si Fırat, 6'sı Dicle havzasında yer alan toplam 13 proje çerçevesinde gerçekleştirilmekte olan sulama ve hidro elektrik projeleri ile diğer sektörlerde yapılan yatırımları, refahı yaygınlaştırıcı ve arttırıcı yönde en iyi şekilde planlamak, uygulayıcı kuruluşlar arasında koordinasyonu sağlamak çok önem kazanmaktadır.

Bu proje ile Fırat havzasında 7 proje (1. Karakaya 2. Aşağı Fırat 3. Sınır Fırat 4. Suruç-Bazik projesi)* kapsamında 14 baraj ve 11 hidroelektrik santral (HES), Dicle havzasında ise 6 proje (1. Dicle Kralkızı 2. Batman 3. Batman-Silvan 4. Garzan 5. Ilısu 6. Cizre Projesi) kapsamında 8 baraj ve 8 HES inşaası gerçekleştirilecek, bu gerçekleşme sonucu elde edilecek enerji yılda toplam 26.127 Gwh, sulanacak alan ise 1.656.627 Ha olacaktır. (bkz.Tablo 8)

Bu rakamlara ancak 2005 yılından sonra ulaşılacağını belirtelim. Bu aynı zamanda önemli yatırımların dolayısıyla projenin alt yapı çalışmalarının bu tarihe kadar sürmesi demektir.

4.1. PROJENİN GELİŞİM SEYRİ (SAFHALAR)

GAP projesinin gelişim seyrini bu bağlamda Master Planda gösterildiği gibi safhalandırmak doğru olacaktır. Bu safhaları ve öngördükleri işleri şöyle sıralayabiliriz.

I. Safha: 1994 yılına kadar sürecek olan dönemdir. Bu safhada, devam eden projelerin bitirilmesi, tarımsal yayım ve enformasyonun yaygınlaştırılarak bu alanda meta üretimine geçilmesi, demonstrasyon faaliyetlerine hız verilmesi, tüketim malları sanayinin düzenli gelişimi, büyük kentlerdeki su ihtiyacının giderilmesi için acil tedbirlerin alınması, haberleşme olanaklarının geliştirilmesi ve Atatürk Ba-

* 5. Adıyaman-Kahta, 6. Göksu-Araban, 7. Gaziantep Projesi

TABLO 8: GAP ALT PROJELERİ

	Enerji üretimi (GWh/Yıl)	Sulanacak Alan (ha)
1. Aşağı Fırat	8.245	706.208
2. Karakaya	7.354	
3. Sınır Fırat	3.170	
4. Suruç-Baziki	107	146.500
5. Göksu-Araban		82.685
6. Adıyaman-Kahta	509	74.410
7. Gaziantep		89.000
8. Dicle Kralkızı	444	126.080
9. Batman	483	37.744
10.Batman Silvan	670	213.000
11.Garzan	315	60.000
12.Ilısu	3.830	
13.Cizre	1.000	121.000
TOPLAM	26.127	1.656.627

Kaynak: TTKKMB

rajı sonrası projenin fizibilitelerinin yapılması gibi çalışmalar.

II. Safha : Bu safha 1995 ile 2004 yılları arasını, (yani 7. ve 8. beş yıllık kalkınma plan dönemlerini) kapsayan süreçtir. Bu döneme yapısı ve konumu itibarı ile ekonominin yeniden yapılanması ve büyümesi dönemi (veya geçiş dönemi) denilebilir.

Bu safhada GAP'a ilişkin bütün hidroelektrik ve sulama projelerinin bitirilmesi; yoğun sığır yetiştiriciliği, kümes hayvancılığı, bağ/bahçe tarımını içeren karışık tarım uygulaması aracılığıyla arazi kullanımının yoğunlaştırılması; yeni tarımsal sanayilerin yayılması; kentsel alt yapı hizmetlerinin daha da geliştirilmesi ve şarterlerin, sanayi sitelerinin geliştirilmesi, seçilmiş demir yollarının takviyesi, uluslararası bir havaalanının ve konteyner depolarının kurulması gibi işler yer alacak.

III. Safha: 2005 ve sonrası istikrarlı ve kendi başına büyüme dönemidir. Bazı altyapılara ve toplumsal hizmetlere aktif özel sektör yatırımları; önemli kentlerde iletişim/toplantı, yüksek öğrenim/teknolojik gelişme ve uluslararası turizm gibi daha yüksek hizmet fonksiyonlarının gerçekleştirilmesi gibi işlerin yer alması öngörülmektedir.

Bütün bunlar gelecek ile ilgili yordamlardır. Gerçekleşme imkanları ise bu programın benimsenmesi ve başarı ile yürütülmesine bağlıdır.

5. GAP MASTER PLAN ÇALIŞMASI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi için bölgenin gelişme yönlerini açığa kavuşturmak ve halen sürdürülmekte olan projeleri tamamlayıcı ek projeleri tesbit etmek, önceliklerini belirlemek ve bölgede sürdürülen yatırımlar arasında koordinasyonu sağlamak amacı ile GAP Master Plan Çalışması yapılmıştır. 19 Şubat 1987'de başlayan çalışma 19 Nisan 1989'da (14 ayda) tamamlanarak ilgili kuruluş olan Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı'na teslim edilmiştir.

Bu çalışmanın amaçlarını kısaca şöyle özetleyebiliriz;

1. Bölgede planlanan programlanan ve devam eden büyük enerji ve sulama projelerinin GAP illeri üzrindeki sosyal, ekonomik ve mali etkilerinin tespiti,
2. Bölgenin genel gelişme yönlerini açığa kavuşturacak makro stratejilerin tayin edilmesi,
3. Bölgede yeni yatırım ihtiyaçlarının öncelikleri ve zamanlamasıyla birlikte belirlenmesi,
4. Proje illerinin gelecekteki kalkınma imkan ve darboğazlarının belirlenmesi,
5. Bölgede kamu ve özel sektör kurumlarının güçlendirilmesi, kaynak yönetim faaliyetlerinin etkinleştirilmesi, özel sektör yatırım imkanlarının arttırılması konusunda önerilerin geliştirilmesi,
6. Münferit yatırım programları arasında bütünlük ve koordinasyon sağlayacak izleme ve değerlendirme fonksiyonlarını gerçekleştirilecek bir proje yönetim sisteminin modelleştirilmesidir. (6)

Belirtilen bu amaçlar doğrultusunda yürütülen Master Plan çerçevesinde ülkenin kalkınma amaç ve stratejilerine uyumlu olacak biçimde bölgesel kalkınma amaçları.

- Bölgenin ekonomik yapısını iyileştirecek gelir seviyesini yükseltmek,
- Kırsal alanlarda verimliliği ve istihdam imkanlarını arttırmak,
- Bölgelerdeki büyük kentlerin nüfus emme kapasitelerini arttırmak ve,
- Bölge kaynaklarının etkin bir şekilde kullanılmasıyla, kendilerini idame ettirebilen devamlı bir ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamak şeklinde formüle edebileceğimiz hususlar şeklinde belirlenmiş, bu amaçlara ulaşmayı hedefleyen alternatif kalkınma senaryoları geliştirilmiştir.

Çalışma kırsal, kentsel ve bölgesel kalkınma esasları içinde olmak üzere (1) kalkınma amaçları ve temel strateji, (2) kalkınma senaryoları (3) kalkınma çerçeveleri (4) kaynakların geliştirilmesi (5) kalkınma planı (6) uygulama planı bölümlerinden oluşmuştur. Bir bütün olarak bu bölümler incelendiğinde , Master Planın bu bölümlerle birlikte temel kalkınma senaryoları, tarımsal gelişme senaryoları, sanayileşme senaryoları, sosyo-ekonomik çerçeve, mekansal gelişme çerçevesi, su kaynakları, enerji, çevre, insan kaynakları ve sosyal yatırımların zamanlaması ve kurumsal tedbirler gibi konuları irdeleyerek tartıştığı ve bu konularda öneriler sunduğu görülecektir.

Master Plan hedef yıl olarak 2005 yılını seçmiş bölgenin toprak ve su kaynaklarını gözönüne alarak 3 değişik gelişme senaryosu hazırlamıştır. Bu senaryolar A,B,C diye adlandırılmıştır.

A. Tüm sulama ve enerji projelerinin tamamlanmasını öngören ve tam gelişmeyi hedefleyen senaryo. Bu durumda kalkınma hızı 7.7,2005 yılı baz alındığında kişi başına düşen GSBH 1.778 bin TL'ye ulaşacaktır.

B. Maksimum enerji üretimini ve öncelikle sulama projelerinin uygulanmasını amaçlayan senaryo. Bu senaryonun gerçekleştirdiği varsayıldığında büyüme hızı 7.3'e düşmekte, buna karşılık kişi başına düşen GSBH 1.842 bin TL'ye yükselmektedir.

C. Öncelikli olan enerji ve sulama projelerinin uygulanmasını amaçlayan ve diğerlerine göre kısmen yavaş gelişmeyi öngören senaryodur. Bu senaryo ile büyüme hızının 6.8, kişi başına düşen GSBH'nın da 1.784 bin TL olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

Bu alternatifler ulusal düzeyde tutarlı bir politika çerçevesi içinde ve emek verimliliği, ürün verimleri, katma değer girdi-çıktı oranları ve diğer sosyo-ekonomik faktörlere ilişkin benzer varsayımlar aynı tutulmak suretiyle değerlendirilmiştir. Değerlendirme sonuçları Tablo 9'da özetlenmektedir.

TABLO 9: SEÇİLMİŞ EKONOMİK GÖSTERGELERLE KALKINMA ALTERNATİFLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

GÖSTERGE	ALTERNATİF A	B	C
Marjinal sermaye-hasıla oranı	3.71	3.27	3.24
Yıllık GSBH artışı(%)	7.7	7.3	6.8
2005'te kişi başına GSBH (bin TL)	1.778	1.842	1.784
Toplam Kamu yatırımları ihracı (milyar TL)	28.800	22.400	20.600

Kaynak: GAP Master·Plan Çalışması Cilt 1 s.17

Burada esas itibarı ile önemli olan nokta bu senaryolardan bölge ve ülke gerçeklerine en uygun olanının-icra organınca-seçilip güncelleştirilmesi ve giderek uygulama safhasına konmasıdır.

Bu yapılmadığı takdirde, "bir takım kayıplar" meydana gelecek dolayısıyla projenin amaçlarına ulaşmadaki başarısı eksik ve tartışmalı olacaktır.

6. SONUÇ

GAP, bölge ve Türkiye için önemli bir projedir. Projenin önemi fiziki büyüklüğünden, yaratacağı ekonomik ve sosyal katkılarla birlikte, bulunduğu jeofizik ve jeopolitik konumundan da kaynaklanmktadır. O nedenle rasyonel bir yaklaşım, uygun ve zamanında bir planlama, etkili ve süratli bir uygulama bu projenin hedeflerine ulaşması için gereklidir. Aksi takdirde yanlış bir uygulama projenin getireceği yarardan ziyade kapanması zor derin yaralar açabilir. Bunu önlemek için sanayinin ve tarımın önündeki darboğazlar aşılamlı, bunlarla birlikte diğer sektörlerin de katkısıyla meydana gelecek refahı sosyal bir perspektifle mümkün mertebe tabana yaymalı, projeye ekonomi kadar sosyal önem de verilmelidir.

Çünkü proje kamuoyunca eksik ve yalnış anlaşıldığı gibi, sadece fiziki alt yapı yatırımlarından ibaret değildir. Proje enerji, sulama, eğitim, sağlık, altyapı, tarım, ulaşım ve pazarlama sektörlerini biraraya ve entegre bir biçimde planlamayı ve uygulamayı öngörmektedir. Bu nedenle bu proje ekonomik olduğu kadar sosyal ve kültürel bir projedir. Dolayısıyla fiziki yatırımların sosyal ve kültürel yapıda meydana getireceği dönüşümü dikkatle izlemek, bu dönüşüm ve gelişimi planlı bir biçimde hızlandırmak ve biçimlendirmek temel ilkelerden biri olmalıdır.

NOTLAR

1. Master Plan 2.Cilt 2.Bölüm s.2.
2. Taraklı, 1985.s.35
3. Master Plan 4.Cilt. Ek.G. s.14
4. Master Plan 4.Cilt. Ek.G. s.11
5. Master Plan 4.Cilt. Ek.G. s.17
6. DPT Brifink Notu. 23 Haziran 1989
7. Master Plan 1.Cilt. s.9

KAYNAKLAR

1. Balaban Ali. Southeastren Anatalia Project, A Ü Basımevi, Ankara, 1988.
2. DPT M. GAP. GB. 23 Haziran 1989 da Başbakana sunulan birifing notu
3. DİE 1975-1980 Kesin 1985 Geçici Nüfus sayımları
4. Güneydoğu Anadolu Projesi. Master Plan Çalışması, Cilt 1.2.3.4. 1989
5. GAP. 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu. TZDK Yayını No. 49 (Derleyen: A. İhsan Bağış) H Ü Ankara, 1988
6. GAP. Tarımsal Kalkınma Sempozyumu. AÜ Yayını (Derleyenler: Necmi Sönmez, Ali Balaban ve Arkadaşları) Ankara, 1986
7. Eraydın, Ayda, GAP'ın bölge yerleşme düzenine olan etkileri, 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, TZDK Yayını No: 49 Ankara, 1988
8. Polat Behman ve Hüseyin Kuşku. GAP'ın Ekonomik ve Tarımsal Boyutu TTKKMB APK Daire Araştırma Md.
9. Taraklı, Duran. "Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)", Bilim Teknik, Temmuz sayısı, 1986.
10. Taraklı, Duran. Deve Geçidi Sulaması. Ankara TMMOB. Ziraat Mühendisleri Odası, 1987

EKİN BELLETEN 90 BAHAR Sayfa 57-64

EKONOMİ POLİTİK SÖZLÜĞÜ

Yalçın Küçük

ÜTOPYA-Komedi, insanoğlunun, önlenebilir çelişkilerin gülünçlü görüntüsünü sergilemesi ise, ütopya da, toplumsal yapıdaki düzeltilebilir bozuklukları gidermek için tasarılar hazırlamaktır. Hem komedi ve hem ütopya, insan aklına sonsuz güveni yansıtıyor: İki anlama geliyor. Birincisi, insan aklının egemenliği altında toplumsal yapıda bozuklukların olmayacağı ve ikincisi, eğer olacak olursa, bunun kesinlikle düzeltilebileceğidir. Düzeltmek için ise, anlatmak, göstermek ve ikna etmek yeterlidir. Bu yapılınca, var olan yapıdaki bozukluklar ister gülünç bir konuma indirilecek ve isterse, insan onuruna yakışmaz nitelikte bulunarak mahkum edildikten sonra, komediler, mutlaka mutlu son ile biter; ütopyalar, binlerce yıl sürecek mutluluğun reçetelerini verirler.

Mantıksal olarak doğru olan tarihsel olarak da geçerlidir. Gülmece ile ütopya arasında mantıksal bir köken ortaklığı saptanınca bunun tarihsel örneklerde ortaya çıkması gerekiyor. Ütopya sözcüğü ilk kez, İngiliz Thomas More tarafından, 1516 yılında uyduruldu; Grekçe "uo" yok anlamına geliyor, ön eki ile "topus", toprak ya da ülke demek oluyor, birleştirilerek ve "yokolanülke" ya da "olmayantoprak" anlamını veren "utopia" yaratıldı. Thomas More, ismini de Latinceye çevirerek "Morus" ve zamanın aydın dili olan Latince yazdığı bu kitabında, yaşadığı günlerde İngiltere'de çözülen feodalite ile belirmeye başlayan kapitalizan ilişkilerin yarattığı kargaşaya ve özellikel koyun yetiştirmek için ortak toprakların çitlenip özel mülkiyete geçirilmesi sonucunda kasabalara dolmaya başlayan, "poor", fakir, veya "vagabond", serseri, denilen aylakların içine düşürüldüğü duruma tepkisini dile getiriyor. Bir hayal ülkesini, Ütopya'yı, İngiltere'nin içine atıldığı kargaşadan temizleyip planlayarak, kendi ülkesinin de kurtulabileceğini göstermek istiyor.

İngiltere'de şimdiki başbakanlığa eşit Chanceller görevlerine de gelmiş olan More'un şakacı ve yüksek bir mizah duygusuna sahip bir kişi olduğu biliniyor. Ütopya'nın okunması da zaman zaman bir gülmece hazzı sağlıyor. Fakat bunun ötesinde, More'un yakın arkadaşı, "Deliliğe Methiye" yazarı Hollandalı Erasmus, "tanıdıkları arasında gülünç şeyleri en çabuk onun sezdiğini, 'kendi kendisiyle de alay etmesini' bildiğini söyler" (Mina Urgan, Edebiyatta Ütopya Kavramı ve Thomas More, 1984, İstanbul, s.24) Erasmus, Morus'un, "başkalarının düpedüz felaket sayacakları durumlarda bile gülünecek bir yan bulduğunu ekliyor. More, İngiltere Klisesi'nin papalıktan koptuğu zaman da sadık bir katolik olarak kalıyor; Sekizinci Henry'nin karısını boşayarak sevgilisiyle evlenmesini, inançlarına aykırı bulduğu için, onaylamayınca idama mahkum oluyor. Baltayla kafası koparılıncaya kadar tüm seromonilerde gülünçlü bir yan buluyor; en son yaptığı iş, sakalını baltanın saldırısından korumak ve en son söylediği söz de, "Ne de olsa sakalım vatana ihanet etmedi, o da ölüm cezasına çarptırılmasın" demek oluyor.

Thomas More, kapitalizmin doğarken yarattığı kargaşaya ve ortaya çıkardığı fakirlerin çokluğuna tepkiyi yansıtıyor. Üç büyük ütopyacı, Saint-simon, Fourier ve Owen ise sanayi devrimi ile Batı Avrupa'da egemenliğini kuran kapitalizmin zenginlikle yan yana alabildiğine büyük bir yoksulluğu, sanayici sermayedar ile fabrikada çalışan yoksul işçiyi yaratması karşısında bir büyük şaşkınlığı ve tepkiyi kişileştiriyorlar yaşam biçimi ya-

pıyorlar.

Aydın hayal kırıklığının çocuğudur; ütopyacı, bir hayal kırıklığını daha büyük hülya ya çevirebilendir. Her üçü de, on sekizinci yüzyılın aydınlanma felsefesinin çocukları idiler: mutlak aklın sonsuz çözümleyici gücüne inanarak büyüdüler. Bununla birlikte, tarih on dokuzuncu yüz yıla dönerken, yaşadıkları topluma, aklın egemen olmamasına şaşırdılar. Aydınlanma çağının ürünü oldukları için, bunu, yalnızca ahenkli bir toplumun gösterilmemiş ve bunu gösterebilecek dahilerin henüz ortaya çıkmamış olmasına bağladılar. Robert Owen, gösterisine, New Lanarck sanayi tesislerinin yönetimini eline aldığı 1800 tarihinde başladı; Claude de Saint-Simon, ütopyacı karyerini, 1802 yılında Cenevre mektuplarıyla açtı, Charles Fourier'in ilk çalışması ise 1808 yılında yayımlandı.

On dokuzuncu yüzyılın ilk on yılında, üç büyük ütopyacı, aydınlanma felsefesinin pratiğe uygulanması olarak algılanan Fransız İhtilalinin evrenselleştirdiği ilkelerin, eşitlik, kardeşlik ve özgürlük ile sınırlı kalmasına ve bir araya gelmeyi ihmal etmek bir yana yasaklanmasına da, büyük bir tepki, oluşturdular. Her üçü de, Fransız Devriminin bu pek anlamlı yasağını, ütopyalarının temeli yaptılar; Saint-Simon, özel mülkiyeti kaldırarak bütün çalışanları, sanayici ve işçi birarada, biraraya getiren atölyelerini geliştirdi. Fourier, özel mülkiyeti reddetmeden sanayici ve işçi tüm çalışanları falans adını verdiği, üretimi ve tüketimi içine alan büyük otellere benzetilen birliklerde topladı. Owen ise New Lanarck'daki deneyimlerin sınırını özel mülkiyette görerek, özel mülkiyetin olmadığı, çamaşırhaneden komünal mutfağa kadar tüm yaşamın planlandığı ve tüm bireylerin ortak depodan ihtiyacı ölçüsünde yararlanabileceği Kooperatif Toplum'u savundu.

F. Engels, Fourier'yi "yanlızca bir eleştirici" olarak değil, aynı zamanda ve "kuşkusuz bütün zamanların en büyük mizahçılarından birisi" diye niteledi. K. Marks ise sekseninci yaş törenine katılarak gördüğü Owen'u, "şakacı ve sevimli" bulduğunu yazdı. Bir asil olarak bir şatoda doğan, oda hizmetçisine kendisini "Efendimiz, kalktınız, büyük işler sizi bekliyor" sözleriyle uyandırmasını emreden küçük Saint-Simon, 1805 yılında kendisini tanıyan eski oda hizmetçisinden birisinin evine almasıyla açlıktan ve ölümden kurtuldu, sonra açlığa ve projelerine ilgisizliğe dayanamayarak intihara kalkıştı, bir gözünü kaybetti, yaşamı, bir şaka olarak yaşadı.

Üç büyük ütopyacı da, kişisel karakter olarak, son derece inatçıdır; bilimsel sosyalist yazına, kadının kurtuluşunun toplumun genel kurtuluşunun ölçütü olduğu görüşünü bırakan Fourier'nin yaşamında hiç kadın izi bulunamıyor. Yıllar yılı, her gün saat on ikide, planlarını gerçekleştirecek krediyi getirecek finansörü karşılamak için, sokak kapısını açıyor; hiçbir gün finansörün ortaya çıkmaması, Fourier'yi hayal kırıklığına uğratmıyor. "Mümkün olan en özgün ve en eylem dolu yaşamı" bir ilke olarak seçen Saint-Simon bir gözünü kaybettikten sonra da insanlığı kurtarmak için proje hazırlama seferberliğini sürdürdü, en önemli çalışmasını ve Marx'ın Saint-Simon'un işçi sınıfına hitap eden tek çalışması saydığı Le Nouveau Christianisme'i, ekmek ve su ile, yakıtsız ve mumsuz, hazırladı; tamamladıktan birkaç hafta sonra öldü. Owen ise, başarılı ve reformcu bir iş adamı olarak yaptığı bütün serveti, daha da önemlisi kendisine bütün kapıları açan ününü, aklının peşine takılarak geliştirdiği ütopyalarını gerçekleştirmek uğruna harcadı; yüzüne kapıların birer birer kapanmasına aldırmadı. 170 yıl önce görüşlerini yazan gazetelerden 30 biner sayı alarak dağıttı; İngiltere'de uygulama umudunu yitirince, komünizan ilkelere dayalı toplumunu gerçekleştirmek için Amerika'ya gitti. 87 yaşında ölürken papazı reddetti; zamanından ileri, dünyaya önemli gerçekleri bırakan ve anlaşılmayan bir adam olarak mutlulukla öldüğünü söyledi.

Ütopyanın temelinde mutlaka bir ahenk düşüncesi var; ütopyacılar, klasik siyasal iktisattan ahenkin kendiliğinden ortaya çıkmayacağı görüşüyle ayrılıyorlar. Bunun kurulması gerekiyor; bu gereklilik, ütopyanın din ve planlama ile ilgisini de belirliyor. Fourier, Tanrı'ya inancını yazmakla birlikte doğadaki ahenkin Tanrı tarafından sağlandığını

ve projeleriyle toplumda ahenki sağlamananın tanrısal bir iş olduğunu belirtiyor. Saint-Simon, ütopyasına, yeni hristiyanlık demekten çekinmiyor; din bir yana, toplumda politikayı da kaldırarak yönetimi sanayi ve bilimin egemenliğine bırakıyor. Owen, tüm insanlığı kurtaracak ayrıntılı planlarına yöneticilerin gösterdiği ilgisizliği, bekareti ve yoksullara yardım etmemeyi savunan Vaiz Malthus'un etkisine bağlayarak, giderek dine hücumlarını arttırıyor. Hazırladığı ayrıntılı Kooperatif Toplum planlarında klise yerine ibadet yeri için mekan ayırıyor.

Terziden önce elbise, ütopyacıdan önce de ütopya var: Antik Grek dünyasında Eflatun ütopyacı sayılmasa bile yazdıklarında ütopya var. İdeal site kurmaya çabalıyor. bunun için L. Mumford, şunları yazıyor: "Kısmen bu çaba, aklın süreçlerinin her türlü insan eylemine ölçü ve düzen getirebileceğine güvene işaret ediyor. İlkel büyü döneminden beri, insan aklı, elindeki güçlerden hiçbir zaman bu kadar emin olmadı. Sitenin kendisi, tasarıma ve bilinçli yeniden yapıma bağlı bir sanat eylemi olarak düşünülemez mi? Ütopya, tüm akıllı insanların bir toplumsal geometrici olmak istedikleri varsayıldığında, uzay geometrisinde yeni bir eksersizden başka bir şey değildi." (L.Mumford, City in History, N.Y., 1961, s.172) Tüm ütopyaların planlamacı yanı, başlangıçtan beri sürüyor; burada vurgulanıyor.

F. Engels, Owen'un planlamacı yanını övmek için sözcükleri seçmekte güçlük çekiyor. Owen'un, New Moral World kitabında, komünizmi, "mümkün olan en net biçimde", the most clear-cut communism possible, çizdiğini belirtmesine ek olarak, "gelecek komünist topluluğun, temel master planı, cephe ve yan ile kuşbakışı tasarımları dahil en kapsamlı yapım projesini", the most comprehensive buildingi project of the future communist community, with its ground-plan, front and side and bird's eye views, vermiş olduğunu da belirtiyor. (Anti-Dühring, s.314) Owen'un komünist ütopyasının, hep bir pratik nitelik taşıması ve ticari hesap sonucu olması, ayrıca övgüye değer bulunuyor.

Bir bütün olarak ve bilimsel soğukkanlılıkla değerlendirildiğinde Marx ve Engels'in üç büyük ütopyacıdan aldıkları düşüncelerin, klasik siyasal iktisattan aldıklarından, sayıca, çok fazla olduğu görülüyor. Saint-Simon'un ütopyasında yalnızca üretim bilimin egemen olması ve politikanın kalkarak, hükümetin görevlerini, çalışanlar meclisi ile bunun altındaki uzmanlar meclisine devretmesi ile devletin ortadan kalkması arasında çok kısa bir mesafe bulunuyor. Çalışma hakkını ilk kez Fourier'nin ifade etmesi bir yana, daha on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında, tüm burjuvazinin ebedi kaldığı kapitalist sistemin geçiciliğini ifade etmesi ve tarihin periodizasyonunu, üretim biçimlerine denk düşen üç ana dönem ile kapitalizm sonrası dönemi de kendi içinde aşamalandırması, bundan sonraki geliştirmeler için, önemli bir temel oluyor. Owen'un, ana okulları, kooperatifçilik türünden öncülükleri ayrı, gelecek toplumun kurulmasını ayrıntılı plan düşüncesiyle ekonomik hesaba bağlaması, şu ya da bu biçimde, daha sonraki geliştirmeleri önemli ölçüde etkiliyor.

Bütün bunlara karşın, ütopyacıların, bilimsel sosyalizmin kurucuları tarafından kötülenmiş oldukları izleniminin açıklanması gerekiyor. Açıklamaları çeşitli düzeylerde yapmak mümkün görünüyor.

İlk önce Marx ve Engels'in, popüler izlenimlere rağmen, ütopacıları çok zaman ve şaşırtıcı ölçülerde övmüş oldukları kesindir. İkincisi, on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiği zaman, belli başlı ütopyaların uygulama denemelerinin birer skandalla sonuçlandığı ve çoğunun birer tarikata dönüşme pratiği gözleniyor.

Amerika Birleşik Devletleri, yerleşime açık toprakları, henüz kaybolmamış serüven ruhu ve dünyanın çeşitli yerlerinden gelen insanları biraraya toplaması nedenleriyle ütopyaların denenmesi için uygun yer oluyor. Owen, kendi ütopyasını denemek için Amerika'yı seçtiği zaman, Peder Rabb'ın kurmuş olduğu, Harmony adını taşıyan ve komünizan ilkeleri benimsemiş bir köyü satın alıyor. Owen'un başında olduğu zaman işleyen ve New Harmony olan topluluk, 1827 yılında iç kavgalarla sona eriyor. Fourier'nin

taraftarları, Fourier'nin ütopyasını 1841 yılında Boston yakınında Brook Farm'da uygulamaya koyuyorlar; kısa zamanda başarısızlık kendisini kabul ettiriyor. Etienn Cabet'nin, 1840 yılında yayımladığı Le Voyage en Icarie, ütopik bir romandır; taraftarları Amerika'da toprak alıp Icaria ütopyasını uygulamak istiyorlar. Cabet'nin on yıl diktatöryel yetkilerle donatılma koşulu da kabul edilince, Icaria, 1849 yılında başında Cabet olmak üzere İllinois'de deneniyor; en kısa zamanda hiziplere ayrılıyor.

Zaman içinde ütopya, pratik olarak, itibarını yitirmeye başlıyor. Ütopyacılara gelince, bunlar geniş kütleler içinde bir ilgi kaynağı olmakla birlikte hiçbir zaman güven vermiyorlar. Güvensizliğin saptanabilen iki nedeni var: Ütopyacılar, bütün insan sevgilerine karşın, demokrat bir kişilik taşımıyorlar; "despot" olarak nitelenebilirler. Başlangıçta, kendilerinin ayrı ve tüm dünyayı kurtaracak formüle sahip olduğu inancı var. Bu o kadar öyle ki, Saint-Simon, Fourier ve Owen çağdaş olmalarına karşın birbirinin projelerini hiç ciddiye almıyorlar, sözünü etmiyorlar; söz etmek gerektiği zaman da küçümseyen bir iki sözcükle yetiniyorlar.

Kişiliğin ötesinde, ikinci olarak, ütopyacılar, kendi felsefelerinin bir sonucu olarak, hem sınıf ayrımı yapmıyorlar hem de hep yöneticileri ikna etmeye bakıyorlar: Gözleri yöneten sınıflara çevrilidir. Bu, işçi sınıfı içinde ütopyacılara güvensizliğin kaynağıdır.

Ancak on dokuzuncu yüzyılın ortalarına gelindiğinde, ütopyacılar, kişi olarak kütlesel bir destekten yoksun olmakla birlikte, işçi sınıfı içinde Fourier'nin, Saint-Simon'un Owen'un etkisi ve taraftarları bulunuyor. Buna karşın, kapitalizmin savunucusu klasik iktisatçıların, Ricardo'nun veya diğerlerinin işçi sınıfı içinde izleyicilerinin bulunması sözkonusu değil.

1877 yılına ait bir mektubunda Marx, Alman işçilerinin kafalarından ütopyan sosyalizmi temizlemek için on yıllardır her türlü çabayı gösterdiklerini ve bu nedenle Alman işçilerinin, Fransız ve İngiliz işçilerinden üstün olduklarını yazıyor. (Selected Coprespondence, s.290) Bu çabalarında, ütopyacıların sınıf savaşı kavramını bilmelerinin yanında, mevcut düzende gördükleri bozuklukların düzeltilebilir olduğunu sanmalarının rolü çok büyük. Üç ütopyacıda da, kapitalizmi mahkum etmenin dışında, bu sistemin iç bunalımlarla yıkılacağı düşüncesi yer almıyor.

Klasik siyasal iktisat, geliştirdiği emek-değer kuramı ile artık değer yaratmanın kaçınılmazlığını, dayalı sınıf kavgası ve Sismondi'nin açtığı tartışma ve buna eklenen 1825 yılının büyük bunalımıyla da kapitalizmin yıkılacağı düşüncesini getiriyor. Ricardo, kapitalizmi savunsa da, emek-değer kuramını mümkün olan netlikte ve düzeyde geliştirerek, istemeden de olsa, kapitalizmin sonunun kaçınılmazlığını haber veriyor.

1881 yılında Domela Nieuwehhuis'e yazdığı mektubunda K. Marx, "Dünyanın sonunun geldiği rüyası, ilk hıristiyanlara, Roma İmparatorluğu ile mücadeleyi ilham etti ve zafere güvenmelerini sağladı" diyor. (Selected, Correspondence, s.318) Ütopyalardaki cennet düşüncesinin belli bir atalet doğurma eğilimine karşın, kapitalizmin sonunun yakın olduğunun bilimsel olarak, gösterilmesinin, işçileri, sınıf kavgalarında yüreklendireceğine inanıyor.

Bir diğer mektubunda da, ütopyan kuramların, materyalist eleştirel sosyalizm çağından önce, bu sosyalizmin ilk ilke ve ögelerini içermesine karşın, bu yeni dönemde piyasaya sürülmesi halinde "yalnızca aptalca, bayat ve temelden gerici" olacağını yazıyor. (Selected Coprespondence, s.291) Kaçınılmazlığın kanıtlanmış olduğu bir zamanda önlenebilirliğin öne çıkarılması, kararlılığı azaltıcı sayılıyor.

K. Marx ve F. Engels, ütopyacıları, kapitalizmi eleştirmekle birlikte anlamamakla suçlarlarken, genel bir anlayış eksikliğini değil, kaçınılmazlığı anlamamayı anlatıyorlar.

Bkz. Çitleme, Saint-Simon, Fourier, Owen, Sosyalizm.

BOİSGUİLLEBERT -1646 yılında Fransa'da Rouen'de dünyaya gelen Pierre le Paesant ve daha sonra edindiği toprakların adıyla birlikte Pierre Le Peasant de Boisguillebert, aynı yüz yılda İngiltere'de yaşayan William Petty ile birlikte siyasal iktisadın kuru-

cusu sayılıyor. Osmanlı Türkiye'sinde ilmiye sınıfının Fransa'da karşılığı olan Nobels de Robe, "Cübbe Soylusu" bir aileden geliyor: Para kazanıyor ve yine Osamanlı Türkiye'sinde bilinen türden önemli bir memuriyeti satın alıyor, Rouen'in baş yargıçlığına ek, polis şefliği ve belediye başkanlığı sorumluluklarının da önemli bölümünü kapsayan bu görevde Osmanlı Türkiye'sinde kadılık görevini andırıyor, Fransa'nın fakirleri olan Fransız köylülerinin sorunlarını sorun ediniyor, kendisinden iki yüz elli yıl kadar önce Anadolu topraklarında Kadı Şeyh Bedrettin kadar militan olmasa da, siyasi dertler alacak kadar köylülerin iyiliği için çalışıyor, fizyokrasinin ilk formülasyonunu veriyor.

Fransa ekonomisinin sergilediği yıkım ile köylülerin içinde yüzdüğü sefaletten duygulanıyor, ekonomik sorunlara ilgisi Colbert'in merkantilizminin uyguladığı bir dönemin ardından başlıyor: Köylülerin sefaletini, yönlendirilmiş bir ekonomide görüyor. Tahıl fiyatlarına tavan konmamasını, serbest bırakılarak gerçek fiyat'ın oluşmasını, eyaletler arası mal akımına konan engellerin kaldırılmasını ve fakir köylüyü klise ve asillerden daha az vergilendiren sistemin değiştirilerek en azından asillerin de fakirler ölçüsünde vergilendirilmesini istiyor.

Bir yargıç bu isteklerini nasıl duyurur? on yedinci yüz yıl'da da Fransa'da "Projeciler" veya "Pamfletciler" dönemidir: Kamu görevlileri, özellikle on dokuzuncu yüzyıl Türk aydınları türünden görüşlerini "Lahiyalar" biçimine dökerek yöneticilerin dikkatini çekmeye çalışıyorlar, olmazsa yayımlıyorlar. Projeciler tutkulu insanlar oluyorlar: Projelerinde kurtuluşu haber veriyorlar, uyulmadığı takdirde felaketin kaçınılmaz olduğunu yazıyorlar. Boisguillebert'in pamfeletlerinden birisinin başlığı, 1695 yılında isimsiz olarak yayımladığı bir çalışması, bir fikir verebiliyor: "Le detail de la France, la cause de la dimonition de ses biens et la facilite du remede, en fournissant en un mois tout l'argent dont le roi a besoin et enrichissant tout le monde", "Ayrıntılarıyla Fransa Refahının Azalmasının Nedeni ve Bir Ay İçinde Kralın İhtiyaç Duyduğu Parayı Sağlayacak ve Herkesi Zengin Edecek Tedavi Yolu". Boisguillebert, her yeni bakanı görmeye çalışıyor, kimi kabul ediyor kimisi etmiyor: Görüşlerini anlatıyor.

Uygulanmıyor ve yazıyor. Merkantilizme karşı olduğu için, paranın herşeyin celladı olduğunu, ticaretin kolaylaştırıcı olması gerekirken herşeye damgasını vurduğunu, "Precis de toutes les choses", ileri sürüyor: kendi haline bırakılması halinde tarımın ülkenin zenginleşmesini sağlayacağına inanıyor. "Gerçek fiyatlar", Rouen yargıcı için, tarımda refahın anahtarı oluyor. Fransa'nın kırsal fakirlerinin yazgısıyla çok yakından ilgilenmesine karşın emek değer teorisine yaklaşamıyor: Toprağa tutkuyla kapanmak, emekdeğer yasasını görmeyi engelliyor.

Projeciler inanmış oldukları kadar inatçı kimselerdir; bir arada gidiyor. Boisguillebert, ülkesini kurtaracak düşüncelerinin yöneticiler eliyle uygulanmadığını görünce 1705 yılında Orleans'da bir arazi alarak düşüncelerini uygulamaya kalkıyor. Burada ne yapmak istediği pek bilinmiyor; bilinen, bir yıl içinde iflas ettiğidir. Bundan sonra daha sabırsız oluyor, 1707 yılında yazmış olduğu pamflet, hükümete hakaretler de içerdiği için, toplatılıyor ve Yargıç sürülüyor. Ailesinin etkisiyle affediliyorsa da bundan sonra umutları yitik bir insan olarak yaşıyor: 1714 yılında ölüyor.

Rouen Yargıcı Boisguillebert, fizyokrasinin olduğu kadar uygulamaya dönük ütopyacıların da öncüleri arasında yer alıyor.

FİZYOKRASİ-Fransız merkantilizmine ve merkantilizmin has uygulaması colbertisme tepki olarak doğdu; tüccar ve sanayicilerin önceliği yerine asillerin egemen olduğu tarım kesimini savunan görüşlerden oluştu. Fakat bu tutucu pratik yapı içinde, insan iradesinin dışında bir doğal düzen, order naturelle, kavramını ve insan yapması kurum ve yasalardan güçlü, tıpkı fizik dünyada ve canlı organismde kabul edilen türden güçlü yasaların toplum için de geçerli olduğunu savunarak, insan düşüncesinin ileriye doğru sıçramasını sağladı. Geleneksel olarak devlet müdahalesine karşı, ticarette serbestlikten yana tarımsal çıkarlara bağlı olarak serbest ticaretin ilk öğretisini meydana getirdi; so-

mut planda Adam Smith'in düşüncelerinin oluşumuna katkıda bulundu.

Fizyokrasi bir düşünce demeti olarak ortaya çıktığı tarih kesitinde Fransa'da feodal düzen çözülmesinin sonlarına yaklaşıyor, ekonomi ise bir çöküntü yaşıyordu. Çözülme ve çöküntünün var ve yeni düzenin görülemez olduğu dönemler nostaljik kurtuluş reçeteleri için en verimli zaman kesitleridir. Fizyokratlar, Fransa'nın gelişmesini, çökmekte olan feodal düzene ve toprak rejimine sahip çıkmakta gördüler. Kıskanç bir feodal mülkiyet, otorite, savunucusu oldular; "siyasal liberalizmden nefret ettiler." (C.Gide, C.Rist, Histoire Doctrines Economiques, 1957, s. 37), Sık sık tekrarladıkları, propriété, sureté, liberté, voila donc l'ordre social tout entier" cümlesiyle, feodal mülkiyeti, güvenliği ve burjuva yerine koydukları toprak sahibinin serbestliğini anladılar, anlattılar.

Adam Smith, fizyokratlardan söz ederken, övgüsünü eksik etmemekle birlikte, "tarikat", sect, sözcüğünü kullandı; tarikatın başkanı, Kral On Beşinci Lui'nin doktoru ve bir gerdükün özel öğretmeni olarak Paris'te bulunduğu zaman Adam Smith'in tanıdığı Dr. Quesnay'dir. Zamanında hiç kimse fizyokratları bu isimle nitelemeyi düşünmedi, hep "economistes" olarak bilindiler. Bunda Dr. Quesnay'ın en ünlü çalışmalarından birisinin adını l'economie animale olmasının rolü var. Ayrıca Dr. Quesnay'in en çok bilinen çalışmalarının adı da Tableau Economique'dir; Fransız Devriminin üne kavuşturduğu Mirabeau'nun babası Marquis de Mira, Dr. Quesnay'nin Tablo'sunu, yazı ve paradan sonra insanlığın üçüncü en büyük buluşu olarak selamladı.

Tıp Doktoru Quesnay, İngiliz Harvey'in büyük buluşu olan kan dolaşımını, toplumsal yapıya uyguladı; ilk olarak ekonomik konumdan sınıfları çıkardı ve sınıflar arasında bir dolaşımı çizdi. Sonraları siyasal iktisat ve iktisatta geliştirilen akım çözümlemeler ile ulusal gelir tablolarının ilki olan Tableau Economique, fizyokratların Ordre Naturel, doğal düzen, kavramını tamamladı ve bu kavrama, dinamik bir boyut getirdi.

Bilim, yasalarla ilgilidir; yasalar için ise bir düzenlilik gerekiyor. Her bilimsel çaba, bir ön yargıya, inceleme alanında bir düzenliliğin varlığını kabule dayanıyor ve bu kabul ile başlıyor. Doğal düzen içinde, fizyokratların, ortaya çıkardıklarını düşündükleri yasalarla, toplumun ve ekonominin kendiliğinden işleyeceğine inanıyorlar. Böyle bir inancı iki ipucu sağlıyor: Birincisi, fizyokratların siyasal liberalizmin tam karşıtında olmalarını ve açıkça despotizmi, adını da söyleyerek, savunmalarını açıklıyor. Despot ve aynı anlama gelmek üzere monarkın varlığı ve işlevi, doğal düzenin yasalarını öğrenmekle sınırlı kalıyor. İkinci ip ucu ise, fizyokratların, "naturel" sözcüğüne sığınmalarına karşın henüz dinsel giysisinden tam sıyrılamamış düzen ve buna bağlı yasa kavramlarından Adam Simith'in "invisible hand', görünmez el kavramına uzanan yolun çok kısa olduğuna işaret ediyor.

Dr. Quesnay, fizyokrasinin çok tanınmış, Vincent Gournay ise önemi daha az olmayan ismi 1751 yılında Ticaret Bakanı, Intendant du Commerce, oluyor. Bakan Gournay, görevde bulunduğu sırada, Laissez Faire, Laissez Passer, "Yapsınlar, Geçsinler", maksimini keşfediyor ve sonradan da yayılmasını sağlıyor. Bu maksimin ilk kez kimin tarafından bulunduğunda birlik yoksa da Gournay, kendisine bağlanılan üç kişiden birisidir. Merkantalizmin çıkarların çeliştiği ilkesinden kaynaklanan sistemleştirme, düzenleme ve denetleme eğilimine karşılık, "Laisser Faire, Laissez Passer" maksimi, kendi haline bırakıldığında toplumdaki sınıflar arasında bir çıkar harmonisi olduğu düşüncesine dayanıyor. Böylece fizyokratlar hem serbest ticaret akımının ve hem de kapitalizmde sınıflararası çıkar birliği varsayımının ilk sahipleri oluyorlar.

Merkantilizmin tutarsız eleştiricisi Dr. Smith'in fizyokrasiye ölçüsüz övgüler düzmesini beklemek gerekiyor, bunu yapıyor. Fizyokrasi için, bütün eksikliklerine karşın, "Siyasal iktisat alanında şimdiye dek yayımlanmış gerçeğe en yakın yaklaşımdır" diye yazıyor ve "çok önemli bilim" saydığı siyasal iktisadın her ciddi öğrencisinin fizyokrasi çalışması gerektiğini ekliyor. (Adam Smith, Wealth of Nations, C.II, s.199) Adam Smith, fizyokratların, artık değeri yalnızca tarımda görmelerini eksiklik sayıyor.

Artık değerin kendisi veya miktarı değil, nerede yaratıldığı sorunu, fizyokratların en önemli sorunsalı ve siyasal iktisada büyük katkılarıdır; bundan dolayı Karl Marx'ın büyük övgülerini kazanıyorlar. Bir yerde, "Fizyokratlar artık değerin kaynağını araştırmayı dolaşım alanından doğrudan üretim alanına taşıdılar ve böylece kapitalist üretim çözümlemesinin temellerini attılar" (Theories of Surplus Value, C.I, s.45) diyen Marx, bir başka yerde de, fizyokratlardan "modern iktisatın babaları" (Grandrisse, s.328) olarak söz etti.

Siyasal iktisadın bu gerçek babalarına "fizyokrat" denmesine ilk önce, öğretinin önde gelenlerinden Du Pont de Nemours'un, fizyokrasinin yandaşlarının kalmadığı bir tarihte, 1799 yılında Dictionnaire de Georgraphie Commerçante için yazdığı önsözünde rastlanıyor. Du Pont'tan başka Mercier de la Riviere ve bakanlık yapan Turgot, önemli isimlerini oluşturuyor. Du Pont'un tanımlamasıyla "la science de l'Orde Naturel", doğal düzenin bilimi olan fizyokrasi için insan iradesiyle kurulmuş bir toplumsal düzene karşı çıkmak bir başlangıçtır; böyle bir başlangıç, "Yapsınlar, Geçsinler" maksimine dayanak olabiliyor. Ancak öğretinin bu kadarı merkantilizme ve colbertisme bir reddiye olmakla birlikte, tarım kesiminin önceliğini ve feodal düzenin üstünlüğünü anlatmaya yetmiyor. Bu yetersizliği gidermek ihtiyacı, fizyokratları, artık değerin kaynağını saptama tartışmasına götürüyor.

Henüz artık değer kavramı yok; Produit net, safi hasıla, var. Fizyokratlar safi hasılanın yanlızca ve yanlızca tarım kesiminde yaratıldığını ileri sürüyorlar. Bunun dışında diğer bütün kesimler kısırdır, diğer bütün kesimlerde çalışanlar, sterile class, verimsiz sınıflar sayılıyor.

Fizyokratlar siyasal iktisatta merkantilistlerin vurguladığı verimli-verimsiz emek tartışmasına yenilik getirmiyorlar; yalnızca merkantilistlerin sanayi ve ticareti verimli çalışma saymasına karşılık, fizyokratlar bunları kısır sınıf olarak damgalıyor ve tarımda yaratılan safi hasılaya veya bir bölümüne el koyan asalaklar olarak görüyor. Smith bütün övgülerine karşın, bu noktayı önemli bir eksiklik görüyor; artık değerin kaynağını genel emeğe kaydırıyor. Kuşkusuz böyle bir kaydırma ile artık değer üreten her emek verimli olmuş oluyor.

Fizyokratlar, sandığının tersi önde ilerleyen, oğlunu babası sanan körebeye benziyorlar. Feodaliteyi ve yüksek tarım fiyatlarını savunarak siyasal açıdan geriye eğiliyorlar. Robinson Crusoe türünden basitlemelerle değil en karışık formasyonu çözümlemeye başlayarak, Tableau Economique ile yepyeni bir soyutlama düzeyini gerçekleştirerek, artık değerin kaynağını araştırırken bu kaynağı üretime kaydırarak yeni bir bilimin oluşmasına pek önemli katkılarıyla ileriye dönüyorlar. Böylece sanki feodalizmi tümden yıkmak için önce yüceltmiş oluyorlar.

Dr. Quesnay, "Dolaylı vergi, yoksul köylü demek; yoksul köylü yoksul kral, yoksul kral da yoksul monark demektir" diyor. Dolaysız vergiyi ve verginin tek kaynağının da tarımda yaratılan produit net, safi hasıla olmasını öneriyorlar.

Bkz. Adam Smith

QUESNAY-Ölümden hemen önce bir canlılık, toprağa bağlılık yaşanıyor; çürümüş bir vücutta sağlıklı fışkırmalar gözleniyor, bu, Tıp Doktoru François Quesnay'in kurduğu Fizyokrasi Öğretisi'dir. OnSekizinci yüzyılın başlangıcından altı yıl önce doğan, Adam Smith'in Ulusların Zenginliği nin yayınlanmasından iki yıl önce Versaille'da ölen Quesnay, Batı Avrupa'da tarih sahnesinden çözülen feodalizmin, yönetimde despotizmin ve ekonomide tarımın üstünlüğü ile önceliğinin, sözü edilebilen en son savunucusu oldu.

Fransız Devriminde üne kavuşan Mirebeaua'nun babası Marquis de Mirebeau'nun yazı ve paranın arkasından insanoğlunun üçüncü büyük buluşu olarak selamladığı Tableau Economique'i 1758 yılında yayımladı; yeniden üretim sürecinin ilk inceleyicisi ve siyasal iktisadın ilk kurucularından birisi oldu. Toplumu ilk kez sistematik bir biçimde

sınıflara ayırdı ve sınıfları, productive ve sterile, verimli ve kısır olarak sıraladı. Servetin tek kaynağının tarım ve özellikle toprak, toprakta çalıştıkları ölçüde de emekçiler olduğuna inandı; tarımcılarla, toprak sahiplerini, proprietaire, verimli sınıflar saydı. Bunlar yaratılan safi hasılanın, produit net, gerçek sahipleri oldular; bunun dışında tüccar, sanayici, hizmetler kesiminde çalışanlar ve serbest meslek sahipleri hep sterile, verimsiz, sınıfı oluşturdular. Verimli-verimsiz ayırımı, artık değer yaratma ile belirlendiği ve yalnızca topraktan artık değer çıktığı için, verimsiz sınıf, tüccar ve sanayici ile diğerleri, Dr .Quesnay tarafından "salaries", maaşlılar, olarak da nitelendirildiler.

Merkantilizme ve devlet müdahalesine şiddetle karşı çıkan Dr. Quesnay, zamanında kullanılan deyimle, "secte des economistes", iktisatçılar tarikatını kurdu. Versaille'de asma katına zamanın önde gelen yazar ve düşünürleriyle birlikte birçok yeteneği topladı. Reunions de l'entresol, çok sayıda tilmiz yetiştirdi. Quesnay, Paris'te kaldığı kısa sürede Adam Smith'i önemli ölçüde etkiledi; Smith, Quesnay'e hem çok ünlü bir "ekonomist" ve hem de gezisine eşlik ettiği özel öğrencisi düke bir doktor olarak yaklaştı. Smith, bir kez, 1766 yılında Paris'ten dükün üvey babasına dükün fazla yemekten mide bulantısı geçirmesi üzerine neler yaptığını şöyle yazdı: "Kral'ın birinci müdavim doktoru Quesnay'ı çağırttım. Hasta olduğu haberini gönderdi. Bunun üzerine Jenae'yi çağırdım, o da hasta çıktı. Pek de tehlikeli olmayan kendi hastalığını bir kenara koyarak gelip dükü görmesi için rica etmek üzere Quesnay'ye gittim. Bana doktorluğuna güven olmayacak kadar yaşlı, bir ayağı çukurda bir doktor olduğunu söyledi; arkadaşı, Kraliçe'nin birinci doktoru De la Saone'u salık verdi. De la Saone'a gittim. Evde yoktu, akşam dönmeyecekti. Quesnay'ye döndüm ve benimle birlikte derhal düke geldi." (J.Rae, The Life of Adam Smith, 1895-1965, s.223) Dr. Smith'in üçüncü ricasını kırmaması kadar, Ulusların Zenginliği'nin oluşması üzerindeki silinmez etkileriyle Adam Smith, bu önemli eserini Dr. Quesnay'a ithaf etmeyi planladı; ancak Quesnay'nin, yayımından iki yıl önce ölümü, bunun gerçekleşmesini önledi.

Adam Smith, Ulusların Zenginliği'nde birçok yanılgısını tekrarlayacak ölçüde Dr .Quesnay'dan etkilenmiş olduğunu gösterdi. Adam Smith'in siyasal ikdisata tüm katkısı, yalnızca Dr. Quesnay'nin bazı kavramlarının içeriğini genişletmek oldu. Bu nedenle Karl Marx, Dr. Q uesnay ile Dr. Smith'in entellektüel bağlantısını çözümlerken, "Adam Smith'in kaydettiği tek ilerleme kavramlarını genelleştirmektir" diye yazdı. (Capital, C.II, s.194) Fakat ilerlemenin genellemelerle sınırı kaldığını tekrarlayarak, "Uygulaması, Quesnay'ninkinden çok aşağıdır" diye ekledi.

François Quesnay, katı bir mülkiyet savunucudur; mülkiyet güvenliğini, la surette de la propiéte, ekonomik düzenin temeli sayıyor. Bir tek üst iktidar olması gerektiğine inanıyor, monarkın iktidarını dengeleyecek demokratik kurumları kökten reddediyor. Ancak yaklaşan sona, feodaliteye, içgüdüsel bir bağlılık göstermekle birlikte bu başlangıçtan sonra tutkusuz ve üstün bir bilimsel akıcılıkla düşünebiliyor. Toprağı artık değerin tek kaynağı yapınca, vergileri de "direct" ve "indirect" olmak üzere ikiye ayırıyor. Direct vergi doğrudan doğruya tarımda yaratılan artık değerden alınan vergi oluyor; indirect vergi, dolaylı bir vergi sayılıyor. Ancak, dolaylı vergi nereden alınırsa alınsın, toplumda artık değer yalnızca tarımda yaratıldığından, dönüp dolaşıp tarım üzerine biniyor. Bu nedenle Dr. Quesnay, dolaylı vergileri akıl ve bilim dışı buluyor.

Tüm yazıları cilalı bir feodal kabul taşıyor; ancak, 1747 tarihli Essai Physiqxue Sur l'Economie Animale'den başlamak üzere, özünde, bir burjuva mantık yaşatıyor. Kendi etkisini Adam Smith i' · sürdürdüğü zaman bile merkantilizme karşı maksimleri şu veya bu biçimde, çok geç zamanlara kadar, etkinliğini sürdürüyor. On dokuzuncu yüzyılın ortalarında bile zengin Fransız iş adamı Rothschild, "Para kaybetmenin üç yolu vardır, kadın, kumar ve sanayiye yatırmak; bunlardan ilk ikisi hoştur, sonuncusu ise en kesin olanıdır" derken, Dr.Quesnay'in iktisatçılar tarikatının görüşlerini tekrarlamış oluyordu.